

Regeringens proposition

1987/88:120

om ändring i brottsbalken m. m.
(straffmätning och påföljdsval m. m.)

Prop.
1987/88:120

Regeringen föreslår riksdagen att anta de förslag som har tagits upp i bifogade utdrag ur regeringsprotokollet den 10 mars 1988.

På regeringens vägnar

Ingvar Carlsson

Anna-Greta Leijon

Propositionens huvudsakliga innehåll

I propositionen föreslås nya bestämmelser om straffmätning och påföljdsval.

En grundtanke är att förutsebarheten och enhetligheten i straffrättskipningen skall öka.

De allmänna grunderna för straffmätningen är i dag inte reglerade i lag. Enligt förslaget införs ett nytt kapitel i brottsbalken med bestämmelser i ämnet. I huvuddrag överensstämmer regleringen med nuvarande straffmättingspraxis.

Ytterligare ett nytt kapitel i brottsbalken skall enligt förslaget reglera valet mellan olika påföljder. Den nuvarande bestämmelsen i 1 kap. 7 § brottsbalken om påföljdsval som en avvägning mellan hänsynen till allmän laglydnad och intresset av att främja den dömdes anpassning i samhället föreslås bli upphävd.

Nya regler införs om vilken betydelse det skall ha för påföljdsbestämningen att den tilltalade återfallit i brott. Förslaget innebär en avsevärd precisering av i vilka fall och på vilket sätt återfallsskärpning skall få ske. Förslaget medför bl. a. en viss skärpning i förhållande till nuvarande praxis särskilt i fråga om straffmätningen vid upprepade återfall i allvarigare brottslighet. Nya bestämmelser föreslås också om vilka straffskalor som skall vara tillämpliga vid flerfaldig brottslighet. Straffmaximum för de fall då den tilltalade gjort sig skyldig till flera grova brott höjs.

Fängelse är enligt förslaget att anse som en svårare påföljd än villkorlig dom och skyddstillsyn och inte som nu jämförbart med dessa. Villkorlig dom och skyddstillsyn skall alltjämt vara jämförbara i svårhetshänsende och anses som svårare påföljder än böter.

Domstolarnas möjlighet att meddela påföljdseftergift ökar något. Institutet är dock fortfarande avsett för undantagsfall.

I propositionen behandlas också förverkande av villkorligt medgiven frihet, vissa frågor rörande övervakning vid skyddstillsyn och villkorlig frigivning, samt vissa processuella frågor rörande utvisning. Slutligen införs också en möjlighet för domstol att ompröva en ådömd påföljd om domstolen felaktigt har utgått från att den dömde skulle komma att avskedas eller sägas upp till följd av brottet.

Lagändringarna föreslås träda i kraft den 1 januari 1989.

Lag om ändring i brottsbalken

Härigenom föreskrivs i fråga om brottsbalken

dels att 1 kap. 7 §, 26 kap. 4 § samt 33 kap. 1, 2, 4 och 9 §§ skall upphöra att gälla,

dels att 1 kap. 3–6 §§, 13 kap. 11 §, 20 kap. 4 §, 26 kap. 2 och 11 §§, 27 kap. 1 och 2 §§, 28 kap. 1–3 och 6–9 §§, 31 kap. 1 §, 33 kap. 8 §, 34 kap. 4–6 §§, 37 kap. 7 § och 38 kap. 6 och 8 §§ samt rubriken till 33 kap. skall ha följande lydelse,

dels att det i balken skall införas två nya kapitel, 29 och 30 kap., samt två nya paragrafer, 28 kap. 6 a § och 38 kap. 2 a §, av följande lydelse.

*Nuvarande lydelse**Föreslagen lydelse*

1 kap.

3 §¹

Med påföljd för brott förstås i denna balk:

de allmänna straffen böter och fängelse samt villkorlig dom, skyddstillsyn och överlämnande till särskild vård.

Med påföljd för brott förstås i denna balk straffen böter och fängelse samt villkorlig dom, skyddstillsyn och överlämnande till särskild vård.

4 §²

Om användningen av straffen gäller i *allmänhet* vad i bestämmelserna om de särskilda brotten är stadgat. Övriga påföljder *må*, enligt vad därom är föreskrivet, tillämpas *ändå* att de *ej* är nämnda i *dessa* bestämmelser.

Om användningen av straffen gäller vad i bestämmelserna om de särskilda brotten är stadgat *samt vad därutöver är särskilt föreskrivet*. Övriga påföljder *får*, enligt vad därom är föreskrivet, tillämpas *trots* att de *inte* är nämnda i *bestämmelserna om desärskilda brotten*.

Fängelse är att anse som svårare påföljd än böter.

5 §³

Ej må dömas till flera påföljder för samma brott, med mindre annat är stadgat.

Fängelse är att anse som ett svårare straff än böter.

Om förhållandet mellan fängelse samt villkorlig dom och skyddstillsyn föreskrivs i 30 kap. 1 §.

6 §

Skall någon dömas för flera brott, ådömes gemensam påföljd för brotten, om ej annat är stadgat.

För brott som någon begått innan han fyllt femton år får inte dömas till påföljd.

Om särskilda skäl äro därtill, må

¹ Senaste lydelse 1986:645.

² Senaste lydelse 1986:645.

³ Senaste lydelse 1975:667.

för ett eller flera brott dömas till böter jämte påföljd för annan brottslighet, så ock till fängelse jämte villkorlig dom eller skyddstillsyn för brottsligheten i övrigt.

13 kap.

11 §⁴

Om någon som har ådragit sig ansvar enligt 1, 2, 3, 6, 7, 8, 8 a, 9 eller 10 § eller enligt 5 a § för luftfartssabotage, frivilligt har avvärjt en sådan fara eller verkan som anges där innan avsevärd olägenhet har uppkommit, får han dömas till lindrigare straff än vad som är föreskrivet för gärningen. *Han får dock ej dömas till lindrigare straff än fängelse, om lägsta straffet för brottet annars är fängelse i två år eller däröver.* Var faran ringa och är för gärningen ej föreskrivet svårare straff än fängelse i ett år, skall han ej dömas till ansvar.

Om någon som har ådragit sig ansvar enligt 1, 2, 3, 6, 7, 8, 8 a, 9 eller 10 § eller enligt 5 a § för luftfartssabotage, frivilligt har avvärjt en sådan fara eller verkan som anges där innan avsevärd olägenhet har uppkommit, får han dömas till lindrigare straff än vad som är föreskrivet för gärningen. Var faran ringa och är för gärningen ej föreskrivet svårare straff än fängelse i ett år, skall han ej dömas till ansvar.

20 kap.

4 §⁵

Den som har valts till sådant uppdrag hos staten eller hos en kommun med vilket följer myndighetsutövning får av rätten skiljas från uppdraget, om han har begått brott för vilket är stadgat fängelse i två år eller däröver och han genombrottet har visat sig uppenbarligen olämplig att inneha uppdraget.

Skiljs uppdragstagare från uppdraget enligt första stycket, skall hänsyn tas därtill vid bestämmande av straff för brottet.

Med uppdrag hos staten eller hos kommun likställs uppdrag hos andra sådana arbetsgivare som avses i 2 § andra stycket 1.

26 kap.

2 §⁶

Fängelse får användas såsom gemensamt straff för flera brott, om fängelse kan följa på något av brotten.

Fängelse på viss tid får sättas över det svåraste av de högsta straff som kan följa på brotten men får inte överskrida detta med mer

Fängelse på viss tid får sättas över det svåraste av de högsta straff som kan följa på brotten men får inte överstiga de högsta straffen

⁴ Senaste lydelse 1981:469.

⁵ Senaste lydelse 1982:102.

⁶ Senaste lydelse 1983:351.

Nuvarande lydelse

än två år eller överstiga de högsta straffen sammanlagda med varandra. Bötesstraff skall därvid anses svara mot fängelse fjorton dagar.

Ej må det svåraste av de lägsta straffen underskridas.

Föreslagen lydelse

sammanlagda med varandra. Det får inte heller överskrida det svåraste straffet med mer än

1. ett år, om det svåraste straffet är kortare än fängelse i fyra år,

2. två år, om det svåraste straffet är fängelse i fyra år eller längre men inte uppgår till fängelse i åtta år,

3. fyra år, om det svåraste straffet är fängelse i åtta år eller längre.

Vid tillämpningen av andra stycket skall bötesstraff anses motsvara fängelse fjorton dagar.

Det svåraste av de lägsta straffen får inte underskridas.

11 §⁷

I anslutning till att villkorlig frigivning äger rum eller senare kan förordnas att den frigivne skall stå under övervakning, om det bedöms som påkallat. Sådant förordnande meddelas av skyddskonsulent i kriminalvårdsverket. Övervakningen skall utan något särskilt förordnande upphöra sedan ett år av prøvotiden har förflutit, om inte annat följer av 18 §.

I anslutning till att villkorlig frigivning äger rum eller senare kan beslutas att den frigivne skall stå under övervakning, om det bedöms som påkallat. Sådant beslut meddelas av skyddskonsulent i kriminalvårdsverket. Har övervakning beslutats men bedöms därefter att övervakning inte längre är påkallad, får övervakningsnämnden besluta att övervakningen skall upphöra. Övervakningen skall utan något särskilt beslut upphöra sedan ett år av prøvotiden har förflutit, om inte annat följer av 18 §.

27 kap.

1 §⁸

Villkorlig dom får meddelas för ett brott, på vilket fängelse kan följa, om det inte med hänsyn till den tiltalades personliga förhållanden finns grundad anledning befara att han kommer att göra sig skyldig till fortsatt brottslighet.

Villkorlig dom får ej meddelas, om på grund av brottets svårhet eller annars hinder möter av hänsyn till allmän laglydnad. I fråga om brott av krigsman får villkorlig dom brukas endast när det bedöms kunna ske utan fara för krigslydnaden

Rätten får döma till villkorlig dom för ett brott för vilket påföljden inte bedöms kunna stanna vid böter.

⁷ Senaste lydelse 1983:240.

⁸ Senaste lydelse 1983:240.

och ordningen inom försvarsmakten.

2 §⁹

Om det anses påkallat för den tilltalades tillrättaförande eller av hänsyn till allmän laglydnad, får jämte villkorlig dom dömas till dagsböter, högst etthundraåttio, vare sig böter har föreskrivits för brottet eller ej.

Villkorlig dom får förenas med dagsböter, högst etthundraåttio, vare sig böter har föreskrivits för brottet eller ej.

28 kap.

1 §¹⁰

Skyddstillsyn får ådömas för ett brott på vilket fängelse kan följa, om det med hänsyn till den tilltalades personliga förhållanden finns anledning anta att påföljden kan bidra till att han avhåller sig från fortsatt brottslighet. Är mera ingripande påföljd påkallad, får skyddstillsyn dock inte ådömas.

Den som är under aderton år må ej dömas till skyddstillsyn, med mindre denna påföljd finnes lämpligare än vård inom socialtjänsten.

Är det lindrigaste straff som är stadgat för brottet fängelse i ett år eller däröver, må dömas till skyddstillsyn allenast om särskilda skäl äro därtill.

Kan det antas att missbruk av beroendeframkallande medel eller något annat särskilt förhållande som påkallar vård eller annan behandling i väsentlig grad har bidragit till att brottet har begåtts, skall rätten, när den bedömer frågan huruvida skyddstillsyn är en tillräckligt ingripande påföljd, särskilt beakta om den tilltalade förklarar sig villig att undergå lämplig behandling som enligt en för honom uppgjord plan kan anordnas i samband med verkställigheten av en dom på skyddstillsyn.

Rätten får döma till skyddstillsyn för ett brott för vilket påföljden inte bedöms kunna stanna vid böter.

⁹ Senaste lydelse 1983:240.

¹⁰ Senaste lydelse 1987:761.

2 §¹¹

Om det anses påkallat för den tilltalades tillrättaförande eller av hänsyn till allmän laglydnad, får jämte skyddstillsyn dömas till dagsböter, högst etthundraåttio, vare sig böter har föreskrivits för brottet eller ej.

Skyddstillsyn får förenas med dagsböter, högst etthundraåttio, vare sig böter har föreskrivits för brottet eller ej.

3 §¹²

Om det av hänsyn till allmän laglydnad provas oundgängligen erforderligt att skyddstillsyn förenas med frihetsberövande, må jämte skyddstillsyn dömas till fängelse i lägst fjorton dagar och högst tre månader.

Skyddstillsyn får förenas med fängelse i lägst fjorton dagar och högst tre månader.

Om rätten dömer till fängelse jämte skyddstillsyn får den inte samtidigt döma till böter enligt 2 §.

Om förhållandena påkallar det, får rätten förordna att domen på fängelse skall gå i verkställighet utan hinder av att den inte har vunnit laga kraft.

Är i fall som avses i 1 § fjärde stycket den planerade behandlingen av avgörande betydelse för att skyddstillsyn bedöms vara en tillräckligt ingripande påföljd, skall rätten i domslutet ange hur långt fängelsestraff som skulle ha ådömts, om fängelse i stället hade valts som påföljd.

6 §¹³

Vad som föreskrivs i 26 kap. 12–17 §§ skall tillämpas på motsvarande sätt beträffande den som har dömts till skyddstillsyn. Rätten skall dock i domen förordna övervakare, om inte särskilda skäl talar mot det. Vidare får rätten i domen meddela föreskrifter enligt 26 kap. 15 § första och andra styckena samt 27 kap. 5 § andra stycket. Övervakningsnämnden får ändra eller upphäva en föreskrift av sistnämnda slag när det finns skäl till det.

I fall som avses i 3 § tredje stycket skall i domen alltid meddelas föreskrift om den behandlingsplan som den dömden har åtagit sig att följa. Därvid får även föreskrivas att den som ansvarar för behandlingen skall göra anmälan till skyddskonsulenten och åklagaren om den dömden allvarligt åsidosätter sina åligganden enligt planen.

En behandlingsplan som avses i andra stycket får innehålla bestäm-

¹¹ Senaste lydelse 1983:240.

¹² Senaste lydelse 1987:761.

¹³ Senaste lydelse 1987:761.

melser om att den dömda åtar sig skyldighet att genomgå kroppsvisitation och kroppsbesiktning för kontroll av att han ej missbrukar beroendeframkallande medel.

6 a §

I fall som avses i 30 kap. 9 § andra stycket 3 skall rätten, om den planerade behandlingen är av avgörande betydelse för att döma till skyddstillsyn, i domslutet ange hur långt fängelsestraff som skulle ha ådömts, om fängelse i stället hade valts som påföljd.

I sådant fall skall vidare i domen alltid meddelas föreskrift om den behandlingsplan som den dömda har åtagit sig att följa. En sådan behandlingsplan får innehålla bestämmelser om att den dömda är skyldig att genomgå kroppsvisitation och kroppsbesiktning för kontroll av att han inte missbrukar beroendeframkallande medel.

I samband med en sådan behandlingsplan får föreskrivas att den som ansvarar för behandlingen skall anmäla till skyddskonsulenten och åklagaren om den dömda allvarligt åsidosätter sina åligganden enligt planen.

7 §¹⁴

Iakttar den dömda inte vad som åligger honom till följd av domen på skyddstillsyn, får övervakningsnämnden, utom att meddela föreskrift enligt 26 kap. 15 § eller fatta beslut i fråga som avses i 37 kap. 7 § första stycket,

1. besluta att varning skall meddelas den dömda, eller

2. besluta om övervakning av den dömda under viss tid efter det att ett år av prøvotiden har förflutit, dock längst till prøvotidens utgång.

Har övervakning beslutats enligt första stycket 2 men bedöms denna inte längre vara påkallad, får övervakningsnämnden besluta att övervakningen skall upphöra. Samma gäller om rätten med stöd av 34 kap. 6 § beslutat om övervakning och denna pågått i ett år.

Åtgärd som avses i denna para-

Åtgärd som avses i första stycket

¹⁴ Senaste lydelse 1983:240.

graf må ej av övervakningsnämnden beslutas efter prövotidens utgång.

får inte beslutas av övervakningsnämnden efter prövotidens utgång.

8 §¹⁵

Har den dömde allvarligt åsidosatt sina åligganden och kan det antas att sådana åtgärder som övervakningsnämnden får vidta blir utan verkan, skall nämnden *hos* åklagare göra framställning om att han vid domstol för talan om att skyddstillsynen skall undanröjas. Även utan framställning från nämnden får sådan talan väckas, om den dömde i fall som avses i 3 § tredje stycket allvarligt har åsidosatt sina åligganden enligt den behandlingsplan som gäller för honom.

Har den dömde allvarligt åsidosatt sina åligganden och kan det antas att sådana åtgärder som övervakningsnämnden får vidta blir utan verkan, skall nämnden *begära* att åklagare vid domstol för talan om att skyddstillsynen skall undanröjas. Även utan framställning från nämnden får sådan talan väckas, om den dömde i fall som avses i 6 a § första stycket allvarligt har åsidosatt sina åligganden enligt den behandlingsplan som gäller för honom.

Talan skall anhängiggöras före prövotidens utgång.

9 §¹⁶

Undanröjs skyddstillsynen, skall rätten bestämma annan påföljd för brottet. Därvid skall skäligen hänsyn tas till vad den dömde har undergått till följd av domen på skyddstillsyn samt till böter eller fängelse som ådömts enligt 2 eller 3 § eller 34 kap. 6 §. I fall som här avses får fängelse ådömas på kortare tid än vad som är föreskrivet för brottet. Har uppgift som avses i 3 § tredje stycket lämnats i domen skall, om fängelse ådöms, detta beaktas när straffets längd bestäms.

Undanröjs skyddstillsynen, skall rätten bestämma annan påföljd för brottet. Därvid skall skäligen hänsyn tas till vad den dömde har undergått till följd av domen på skyddstillsyn samt till böter eller fängelse som ådömts enligt 2 eller 3 § eller 34 kap. 6 §. I fall som här avses får fängelse ådömas på kortare tid än vad som är föreskrivet för brottet. Har uppgift som avses i 6 a § första stycket lämnats i domen skall, om fängelse ådöms, detta beaktas när straffets längd bestäms.

Finnas tillräckliga skäl ej föreligga att undanröja skyddstillsynen, må rätten istället besluta åtgärd som avses i 7 §. Sådan åtgärd må ej beslutas efter prövotidens utgång.

29 kap. Om straffmätning och påföljdseftergift

1 §

Straff skall, med beaktande av intresset av en enhetlig rättstillämpning, bestämmas inom ramen för den tillämpliga straffskalan efter brottets eller den samlade brottslighetens straffvärde.

¹⁵ Senaste lydelse 1987:761.

¹⁶ Senaste lydelse 1987:761.

Vid bedömningen av straffvärdet skall särskilt beaktas den skada, kränkning eller fara som gärningen inneburit, vad den tilltalade insett eller borde ha insett om detta samt de avsikter eller motiv som han haft.

2 §

Såsom försvårande omständigheter vid bedömningen av straffvärdet skall, vid sidan av vad som gäller för varje särskild brottstyp, särskilt beaktas

1. om den tilltalade avsett att brottet skulle få betydligt allvarligare följder än det faktiskt fått.

2. om den tilltalade visat särskild hänsynslöshet,

3. om den tilltalade utnyttjat någon annans skyddslösa ställning eller särskilda svårigheter att värja sig,

4. om den tilltalade grovt utnyttjat sin ställning eller i övrigt missbrukat ett särskilt förtroende,

5. om den tilltalade förmått någon annan att medverka till brottet genom allvarligt tvång, svek eller missbruk av dennes ungdom, oförstånd eller beroende ställning eller

6. om brottet utgjort ett led i en brottslig verksamhet som varit särskilt noggrant planlagd eller bedrivits i stor omfattning och i vilken den tilltalade spelat en betydande roll.

3 §

Såsom förmildrande omständigheter vid bedömningen av straffvärdet skall, vid sidan av vad som är föreskrivet för vissa fall, särskilt beaktas

1. om brottet föranletts av någon annans grovt kränkande beteende,

2. om den tilltalade till följd av själslig abnormitet eller sinnesrörelse eller av någon annan orsak haft starkt nedsatt förmåga att kontrollera sitt handlande,

3. om den tilltalades handlande stått i samband med hans uppen-

bart bristande utveckling, erfarenhet eller omdömesförmåga eller

4. om brottet föranletts av stark mänsklig medkänsla.

Om det är uppenbart påkallat med hänsyn till brottets straffvärde, får dömas till lindrigare straff än som är föreskrivet för brottet.

4 §

Vid straffmätningen skall rätten, om förhållandet inte tillräckligt kan beaktas genom påföljdsvalet eller genom förverkande av villkorligt medgiven frihet, utöver brottets straffvärde, i skälig utsträckning ta hänsyn till om den tilltalade tidigare gjort sig skyldig till brott. Härvid skall särskilt beaktas vilken omfattning den tidigare brottsligheten haft, vilken tid som förflutit mellan brotten samt huruvida den tidigare och den nya brottsligheten är likartade eller brottsligheten i båda fallen är särskilt allvarlig.

5 §

Vid straffmätningen skall rätten utöver brottets straffvärde i skälig omfattning beakta

1. om den tilltalade till följd av brottet drabbats av allvarlig kroppsskada,

2. om den tilltalade efter förmåga sökt förebygga eller avhjälpa eller begränsa skadliga verkningar av brottet,

3. om den tilltalade frivilligt angett sig,

4. om den tilltalade förorsakas men genom att han på grund av brottet utvisas ur riket,

5. om den tilltalade till följd av brottet drabbats av eller om det finns grundad anledning anta att han kommer att drabbas av avskedande eller uppsägning från anställning eller av annat hinder eller synnerlig svårighet i yrkes- eller näringsutövning,

6. om den tilltalade till följd av hög ålder eller dålig hälsa skulle drabbas oskäligt hårt av ett straff utmätt efter brottets straffvärde,

7. om en i förhållande till brottets art ovanligt lång tid förflutit sedan brottet begicks eller

8. om någon annan omständighet föreligger som påkallar att den tilltalade får ett lägre straff än brottets straffvärde motiverar.

Föreligger omständighet som avses i första stycket, får rätten, om särskilda skäl påkallar det, döma till lindrigare straff än som är föreskrivet för brottet.

6 §

Är det med hänsyn till någon sådan omständighet som avses i 5 § uppenbart oskäligt att döma till påföljd, skall rätten meddela påföljds-
estergift.

7 §

Har någon begått brott innan han fyllt tjuogoett år, skall hans ungdom beaktas särskilt vid straffmätningen. Härvid får dömas till lindrigare straff än som är föreskrivet för brottet.

Ingen får dömas till fängelse på livstid för brott som han har begått innan han fyllt tjuogoett år.

30 kap. Om val av påföljd

1 §

Vid val av påföljd är fängelse att anse som en svårare påföljd än villkorlig dom och skyddstillsyn.

Bestämmelser om användningen av överlämnande till särskild vård finns i 31 kap.

2 §

Ingen får dömas till flera påföljder för samma brott, om inte något annat är föreskrivet.

3 §

När någon döms för flera brott, skall rätten döma till gemensam påföljd för brotten, om inte något annat är föreskrivet.

Om det finns särskilda skäl, får rätten för ett eller flera brott döma till böter och samtidigt döma till

annan påföljd för brottsligheten i övrigt. Vidare får rätten döma till fängelse för ett eller flera brott samtidigt som den dömer till villkorlig dom eller skyddstillsyn för brottsligheten i övrigt.

4 §

Vid val av påföljd skall rätten fästa särskilt avseende vid omständigheter som talar för en lindrigare påföljd än fängelse. Därvid skall rätten beakta sådana omständigheter som anges i 29 kap. 5 §

Som skäl för fängelse får rätten, utöver brottslighetens straffvärde och art, beakta att den tilltalade tidigare gjort sig skyldig till brott.

5 §

För brott som någon begått innan han fyllt arton år får rätten döma till fängelse endast om det finns synnerliga skäl.

För brott som någon begått efter det att han fyllt arton men innan han fyllt tjuogoett år får rätten döma till fängelse endast om det med hänsyn till gärningens straffvärde eller annars finns särskilda skäl för det.

6 §

För brott som någon begått under inflytande av sinnessjukdom, sinnesslöhet eller annan själslig abnormitet av så djupgående natur att den måste anses jämställd med sinnessjukdom, får rätten inte tillämpa annan påföljd än överlämnande till särskild vård, böter eller skyddstillsyn.

Bör påföljd som nu sagts inte tillämpas, skall den tilltalade vara fri från påföljd.

7 §

Vid val av påföljd skall rätten som skäl för villkorlig dom beakta om det saknas särskild anledning att befara att den tilltalade kommer att göra sig skyldig till fortsatt brottslighet.

8 §

Villkorlig dom skall förenas med dagsböter, om inte ett bötesstraff med hänsyn till andra följder av brottet skulle drabba den tilltalade alltför hårt eller om det finns andra särskilda skäl mot att döma till böter.

9 §

Vid val av påföljd skall rätten som skäl för skyddstillsyn beakta om det finns anledning att anta att denna påföljd kan bidra till att den tilltalade avhåller sig från fortsatt brottslighet.

Som särskilda skäl för skyddstillsyn kan rätten beakta

1. om en påtaglig förbättring skett av den tilltalades personliga eller sociala situation i något hänseende som kan antas ha haft samband med hans brottslighet,

2. om den tilltalade undergår behandling för missbruk eller annat förhållande som kan antas ha samband med hans brottslighet eller

3. om missbruk av beroendeframkallande medel eller något annat särskilt förhållande som påkallar vård eller annan behandling i väsentlig grad har bidragit till att brottet har begåtts och den tilltalade förklarar sig villig att undergå lämplig behandling som enligt en för honom uppgjord plan kan anordnas i samband med verkställigheten.

10 §

Vid bedömningen av frågan om skyddstillsyn bör förenas med dagsböter skall rätten beakta om detta är påkallat med hänsyn till brottslighetens straffvärde eller art eller den tilltalades tidigare brottslighet.

11 §

Skyddstillsyn får förenas med fängelse endast om det är oundgängligen påkallat med hänsyn till brottslighetens straffvärde eller till den tilltalades tidigare brottslighet.

31 kap.

1 §¹⁷

Kan den som är under tjugoochtt år och som begått brottslig gärning bli föremål för vård eller annan åtgärd enligt socialtjänstlagen (1980:620) eller lagen (1980:621) med särskilda bestämmelser om vård av unga får rätten överlämna åt socialnämnden att föranstalta om erforderlig vård inom socialtjänsten.

Om det anses påkallat för den dömdes tillrättaförande eller av hänsyn till allmän laglydnad, får jämte överlämnande till vård inom socialtjänsten dömas till dagsböter, högst etthundraåttio, vare sig böter har föreskrivits för brottet eller ej.

Om brottslighetens straffvärde eller art eller den tilltalades tidigare brottslighet påkallar det, får jämte överlämnande till vård inom socialtjänsten dömas till dagsböter, högst etthundraåttio, vare sig böter har föreskrivits för brottet eller ej.

Om skada på egendom har uppkommit genom brottet och det bedöms vara ägnat att främja den dömdes anpassning i samhället, får rätten, i samband med överlämnande enligt första stycket, föreskriva att den dömden på tid och sätt som anges i domen skall biträda den skadelidande med visst arbete, som syftar till att avhjälpa eller begränsa skadan eller som annars i belysning av brottets och skadans art framstår som lämpligt. Sådan föreskrift får meddelas endast med den skadelidandes samtycke.

33 kap.

Om nedsättning och uteslutning av påföljd

Om avräkning av anhållnings- och häktetid m. m.

8 §¹⁸

Vid prövning i högre rätt av klagan angående ådömd påföljd må beslut i fråga som avses i 5–7 § ändras även om talan ej fullföljts mot beslutet.

Vid prövning i högre rätt av klagan angående ådömd påföljd må beslut i 5 och 6 §§ ändras även om talan ej fullföljts mot beslutet.

34 kap.

4 §¹⁹

Tillämpas 1 § 1 eller 2 beträffande någon som villkorligt frigivits från fängelse, må, om brottet begåtts under prövotiden, den villkorligt medgivna friheten eller del därav förklaras förverkad.

Vid bedömande av om förverkande bör beslutas och i så fall av hur stor del av den villkorligt medgivna friheten som skall förklaras förverkad skall beaktas, om den tidigare och den nya brottsligheten är likartade, om brottsligheten i båda fallen är allvarlig samt om den nya brottsligheten är svårare eller lindrigare än den tidigare. Vidare skall

¹⁷ Lydelse enligt prop. 1987/88: 135.

¹⁸ Senaste lydelse 1973:43.

¹⁹ Senaste lydelse 1979:680.

beaktas den tid som förflutit mellan brotten.

Beslutas ej förverkande enligt första stycket äger rätten besluta åtgärd som avses i 26 kap. 18 § eller förlänga prövotiden med högst ett år utöver den vid frigivningen bestämda tiden.

Förverkande eller åtgärd som nyss sagts må ej beslutas, med mindre fråga därom uppkommer i mål vari den frigivne häktats eller erhållit del av åtal före prövotidens utgång.

5 §²⁰

Är den tidigare ådömda påföljden villkorlig dom, *må* förordnande enligt 1 § 1 meddelas *allenast med avseende å* brott som begåtts före prövotidens början.

Meddelas förordnande enligt 1 § 1, får rätten, om *det anses påkallat för den tilltalades tillrättaförande eller av hänsyn till allmän laglydnad*, även döma till dagsböter, högst etthundraåttio, vare sig böter har föreskrivits för brottet eller ej.

Tillämpas 1 § 1 eller 2, *må* rätten besluta åtgärd som sägs i 27 kap. 6 § 1 eller 2 eller förlänga prövotiden till tre år, dock endast om fråga därom uppkommer i mål vari den dömda häktats eller erhållit del av åtal före prövotidens utgång.

Undanröjande av villkorlig dom enligt 1 § 3 *må ej* ske, med mindre fråga därom uppkommer i mål vari den dömda häktats eller erhållit del av åtal inom ett år från prövotidens utgång.

Är den tidigare ådömda påföljden villkorlig dom, *får* förordnande enligt 1 § 1 meddelas *endast för* brott som begåtts före prövotidens början.

Meddelas förordnande enligt 1 § 1, får rätten, om *den nya brottslighetens straffvärde eller art påkallar det*, även döma till dagsböter, högst etthundraåttio, vare sig böter har föreskrivits för brottet eller *inte*.

Tillämpas 1 § 1 eller 2, *får* rätten besluta åtgärd som sägs i 27 kap. 6 § 1 eller 2 eller förlänga prövotiden till tre år, dock endast om fråga därom uppkommer i mål vari den dömda häktats eller erhållit del av åtal före prövotidens utgång.

Undanröjande av villkorlig dom enligt 1 § 3 *får inte* ske, med mindre fråga därom uppkommer i mål vari den dömda häktats eller erhållit del av åtal inom ett år från prövotidens utgång.

6 §²¹

Är den tidigare ådömda påföljden skyddstillsyn, får rätten vid tillämpning av 1 § 1, om *det anses påkallat för den tilltalades tillrättaförande eller av hänsyn till allmän laglydnad*, även döma till dagsböter, högst etthundraåttio, vare sig böter har föreskrivits för brottet eller ej. Är fängelse föreskrivet för det nya brottet och *prövas frihetsberövande oundgängligen erforderligt av hänsyn till allmän laglydnad*, får

Är den tidigare ådömda påföljden skyddstillsyn, får rätten vid tillämpning av 1 § 1, om *den nya brottslighetens straffvärde eller art eller den tilltalades tidigare brottslighet påkallar det*, även döma till dagsböter, högst etthundraåttio, vare sig böter har föreskrivits för brottet eller ej. Är fängelse föreskrivet för det nya brottet och *kan, med hänsyn till sådana omständigheter som i 30 kap. 11 § sägs, 1 § 1 inte till-*

²⁰ Senaste lydelse 1983:240.

²¹ Senaste lydelse 1987:761.

Nuvarande lydelse

rätten i stället för att döma till böter döma till fängelse enligt 28 kap. 3 §.

Tillämpas 1 § 1 eller 2, får rätten besluta åtgärd som avses i 28 kap. 9 § eller förlänga prövotiden till högst fem år. Har den dömda åtagit sig att följa en sådan behandlingsplan som avses i 28 kap. 1 § fjärde stycket, tillämpas även 28 kap. 3 § tredje stycket och 6 § andra och tredje styckena.

Döms den tilltalade med tillämpning av 1 § 3 till fängelse, skall när straffets längd bestäms skälig hänsyn tas till vad han har undergått till följd av domen på skyddstillsyn och till vad han har avtjänat av fängelse som ådömts enligt första stycket eller 28 kap. 3 § liksom till böter som ådömts enligt första stycket eller 28 kap. 2 §. I fall som här avses får fängelse ådömas på kortare tid än vad som är föreskrivet för brottet. Har uppgift som avses i 28 kap. 3 § tredje stycket lämnats i domen skall, om fängelse ådöms, detta beaktas, när straffets längd bestäms.

Fängelse enligt första stycket *må ej* ådömas och beslut enligt andra stycket eller beslut om undanröjande av skyddstillsyn *må ej* meddelas, *med mindre* fråga därom uppkommer i mål vari den dömda häktats eller erhållit del av åtal före prövotidens utgång.

Föreslagen lydelse

lämpas med mindre än att sådant förordnande förenas med frihetsberövande, får rätten i stället för att döma till böter döma till fängelse enligt 28 kap. 3 §.

Tillämpas 1 § 1 eller 2 får rätten besluta åtgärd som avses i 28 kap. 9 § eller förlänga prövotiden till högst fem år. Har den dömda åtagit sig att följa en sådan behandlingsplan som avses i 30 kap. 9 § andra stycket 3, tillämpas *bestämmelserna* i 28 kap. 6 a §.

Döms den tilltalade med tillämpning av 1 § 3 till fängelse, skall när straffets längd bestäms skälig hänsyn tas till vad han har undergått till följd av domen på skyddstillsyn och till vad han har avtjänat av fängelse som ådömts enligt första stycket eller 28 kap. 3 § liksom till böter som ådömts enligt första stycket eller 28 kap. 2 §. I fall som här avses får fängelse ådömas på kortare tid än vad som är föreskrivet för brottet. Har uppgift som avses i 28 kap. 6 a § första stycket lämnats i domen skall, om fängelse ådöms, detta beaktas, när straffets längd bestäms.

Fängelse enligt första stycket *får inte* ådömas och beslut enligt andra stycket eller beslut om undanröjande av skyddstillsyn *får inte* meddelas, *i annat fall än när* fråga därom uppkommer i mål vari den dömda häktats eller erhållit del av åtal före prövotidens utgång.

37 kap.

7 §²²

Den som har dömts till fängelse får begära prövning av en skyddskonsulentens beslut enligt 26 kap. 11 §, 12 § andra meningen eller 13 § andra meningen hos den övervakningsnämnd inom vars verksamhetsområde skyddskonsulenten är verksam. Nämnden får också självmant ta upp ett sådant beslut till omprövning och i övrigt fatta beslut i ett ärende, vars avgörande enligt någon av de bestämmelser som har angetts nu ankommer på skyddskonsulenten. Konsulenten kan hänskjuta ett sådant ärende till nämnden för avgörande.

Om den som har dömts till fäng-

Om den som har dömts till fäng-

²² Senaste lydelse 1983:240.

else inte är nöjd med ett beslut av en övervakningsnämnd enligt 26 kap. 15, 18, 19 eller 22 §, får han hos kriminalvårdsnämnden begära prövning av beslutet.

else inte är nöjd med ett beslut av en övervakningsnämnd enligt 26 kap. 11, 15, 18, 19 eller 22 §, får han hos kriminalvårdsnämnden begära prövning av beslutet.

Kriminalvårdsnämnden kan i samband med beslut om villkorlig frigivning enligt 26 kap. 9 § meddela sådant förordnande om övervakning som enligt 11 § samma kapitel ankommer på skyddskonsulenten.

33 kap.

2 a §

Har vid straffmätning eller val av påföljd enligt vad som framgår av domen särskilt beaktats huruvida den tilltalade till följd av brottet kan komma att drabbas av avskedande eller uppsägning från arbetsanställning och har det antagande som i detta hänseende legat till grund för domen visat sig felaktigt, får den rätt som först dömt i målet efter ansökan av åklagaren eller den dömda undanröja den ådömda påföljden och döma till ny påföljd för brottet. Detta gäller dock endast om den tidigare ådömda påföljden inte har till fullo verkställts. Görs en sådan ansökan, får rätten förordna att den tidigare ådömda påföljden tills vidare inte får verkställas.

Är den tidigare påföljden skyddstillsyn och bestäms den nya påföljden till fängelse, skall vid straffets bestämmande skälig hänsyn tas till vad den dömda undergått till följd av domen på skyddstillsyn. Härvid får dömas till fängelse på kortare tid än vad som är föreskrivet för brottet. Undanröjs fängelse och dömer rätten till nytt fängelsestraff, skall den tid under vilken det tidigare straffet verkställts anses som verkställighet av det nya straffet. Rätten skall i domen ange den sålunda verkställda tiden.

6 §²³

Nämndemän skall deltaga vid underätts avgörande av fråga, som

Nämndemän skall deltaga vid underätts avgörande av fråga, som

²³ Senaste lydelse 1987:761.

avses i 2 § eller i 27 kap. 6 §, 28 kap. 9 § eller 34 kap. 10 § andra stycket eller 18 §. Detsamma skall gälla i fråga om undanröjande av påföljd enligt 34 kap. 1 § 3, förverkande av villkorligt medgiven frihet eller annan åtgärd enligt 34 kap. 4 § samt åtgärd enligt 34 kap. 5 § tredje stycket eller 34 kap. 6 § andra stycket.

Vid avgörande av fråga, som avses i 27 kap. 5 § tredje stycket eller 28 kap. 11 § första och andra styckena, är underrätt domför med en lagfaren domare.

avses i 2 eller 2 a § eller i 27 kap. 6 §, 28 kap. 9 § eller 34 kap. 10 § andra stycket eller 18 §. Detsamma skall gälla i fråga om undanröjande av påföljd enligt 34 kap. 1 § 3, förverkande av villkorligt medgiven frihet eller annan åtgärd enligt 34 kap. 4 § samt åtgärd enligt 34 kap. 5 § tredje stycket eller 34 kap. 6 § andra stycket.

8 §²⁴

I mål om åtgärd enligt 2 § eller 27 kap. 5 § tredje stycket eller 6 §, 28 kap. 9 § eller 34 kap. 10 § andra stycket skall underrätt lämna den dömde tillfälle att yttra sig. Begär han att bli muntligen hörd, skall tillfälle därtill beredas honom. I mål om åtgärd enligt 34 kap. 18 § skall den dömde lämnas tillfälle att yttra sig där så är möjligt. Rättens avgörande av saken sker genom beslut.

I mål om åtgärd enligt 2 eller 2 a § eller 27 kap. 5 § tredje stycket eller 6 §, 28 kap. 9 § eller 34 kap. 10 § andra stycket skall underrätt lämna den dömde tillfälle att yttra sig. Begär han att bli muntligen hörd, skall tillfälle därtill beredas honom. I mål om åtgärd enligt 34 kap. 18 § skall den dömde lämnas tillfälle att yttra sig där så är möjligt. Rättens avgörande av saken sker genom beslut.

Åtgärd enligt 28 kap. 11 § första och andra styckena får beslutas utan att tillfälle bereds den dömde att yttra sig.

1. Denna lag träder i kraft den 1 januari 1989.

2. Bestämmelsen i 38 kap. 2 a § gäller även i fråga om gärning som har begåtts före ikraftträdandet. Har påföljd ådömts dessförinnan får dock undanröjande endast ske i fall då antagande att den dömde till följd av brottet inte kommer att drabbas av avskedande eller uppsägning visat sig felaktigt.

²⁴ Senaste lydelse 1987:761.

Lag om ändring i rättegångsbalken

Härigenom föreskrivs att 20 kap. 7 § och 51 kap. 25 § rättegångsbalken skall ha följande lydelse.

*Nuvarande lydelse**Föreslagen lydelse*

20 kap.

7 §¹

Åklagare får besluta att underlåta åtal för brott (åtalsunderlåtelse) under förutsättning att något väsentligt allmänt eller enskilt intresse ej åsidosätts:

1. om det kan antas att brottet inte skulle föranleda annan påföljd än böter,

2. om det kan antas att påföljden skulle bli villkorlig dom och det finns särskilda skäl för åtalsunderlåtelse,

3. om den misstänkte begått annat brott och det utöver påföljden för detta brott inte krävs påföljd med anledning av det föreliggande brottet, eller

4. om brottet uppenbarligen begåtts under inflytande av sådan själslig abnormitet, som avses i 33 kap. 2 § brottsbalken, samt psykiatrisk vård eller vård enligt lagen (1967:940) angående omsorger om vissa psykiskt utvecklingsstörda kommer till stånd utan lagföring.

4. om brottet uppenbarligen begåtts under inflytande av sådan själslig abnormitet, som avses i 30 kap. 6 § brottsbalken, samt psykiatrisk vård eller vård enligt lagen (1967:940) angående omsorger om vissa psykiskt utvecklingsstörda kommer till stånd utan lagföring.

Åtal får underlåtas i andra fall än som nämns i första stycket, om det av särskilda skäl är uppenbart att det inte krävs någon påföljd för att avhålla den misstänkte från vidare brottslighet och att det med hänsyn till omständigheterna inte heller krävs av andra skäl att åtal väcks.

51 kap.

25 §²

Ej må hovrätten i anledning av den tilltalades talan eller talan, som av åklagare föres till hans förmån, döma till brottspåföljd, som är att anse såsom svårare än den, vartill underrätten dömt. Har den tilltalade av underrätten dömts till fängelse, äge hovrätten förordna om villkorlig dom, skyddstillsyn eller överlämnande till särskild vård, så ock jämte villkorlig dom, skyddstillsyn eller överlämnande till vård inom socialtjänsten döma till böter ävensom jämte skyddstillsyn döma till fängelse enligt 28 kap. 3 § brottsbalken. Har underrätten meddelat förordnande som nu sagts, äge hovrätten döma till annan påföljd.

Hovrätten får inte heller med anledning av talan som anges i första stycket besluta om utvisning, om

¹ Senaste lydelse 1985:13.

² Senaste lydelse 1981:228.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

Prop. 1987/88:120

underrätten inte meddelat sådant beslut, eller bestämma längre tid än underrätten gjort för förbud för den tilltalade att återvända till Sverige.

Denna lag träder i kraft den 1 januari 1989.

Lag om ändring i lagen (1951:649) om straff för vissa trafikbrott

Härigenom föreskrivs att 6 §¹ lagen (1951:649) om straff för vissa trafikbrott skall upphöra att gälla vid utgången av år 1988.

¹ Senaste lydelse 1980:976.

Lag om ändring i lagen (1963:197) om allmänt kriminalregister

Härigenom föreskrivs att 2 § lagen (1963:197) om allmänt kriminalregister skall ha följande lydelse.

*Nuvarande lydelse**Föreslagen lydelse*2 §¹

Register skall innehålla uppgifter angående dem som av domstol i riket

1. dömts till fängelse, villkorlig dom eller skyddstillsyn;

2. överlämnats till sluten eller öppen psykiatrisk vård eller till vård i specialsjukhus för psykiskt utvecklingsstörda eller, om för brottet är stadgat fängelse, till vård enligt lagen (1981:1243) om vård av missbrukare i vissa fall; eller

3. ålagts förvandlingsstraff för böter.

Har brott, för vilket dömts till skyddstillsyn, enligt domen begåtts under inflytande av sådan själslig abnormitet som avses i 33 kap. 2 § brottsbalken, skall detta särskilt anmärkas i registret.

Har brott, för vilket dömts till skyddstillsyn, enligt domen begåtts under inflytande av sådan själslig abnormitet som avses i 30 kap. 6 § brottsbalken, skall detta särskilt anmärkas i registret.

I registret skall antecknas brottet samt uppgift om verkställd personutredning och om domen eller beslutet.

1. Denna lag träder i kraft den 1 januari 1989.

2. I fråga om dom som har meddelats före ikraftträdandet gäller 2 § andra stycket i dess äldre lydelse fortfarande.

¹ Senaste lydelse 1983:354.

Lag om ändring i lagen (1965:94) om polisregister m. m.

Härigenom föreskrivs att 7 § lagen (1965:94) om polisregister m. m. skall ha följande lydelse.

*Nuvarande lydelse**Föreslagen lydelse*7 §¹

I uppgift från polisregister må, om ej annat följer av 7 a §, ej medtagas anteckning om

1. böter, sedan fem år förflutit från dom, beslut eller godkännande av strafföreläggande;

2. villkorlig dom, skyddstillsyn, fängelse som ådömts enligt 28 kap. 3 § brottsbalken, överlämnande till särskild vård, dom varigenom någon enligt 33 kap. 2 § brottsbalken förklarats fri från påföljd, beslut av åklagare att icke tala å brott eller beslut om utvisning enligt 38, 43, 47 eller 48 § utlänningslagen (1980:376), sedan tio år förflutit från dom eller beslut;

2. villkorlig dom, skyddstillsyn, fängelse som ådömts enligt 28 kap. 3 § brottsbalken, överlämnande till särskild vård, dom varigenom någon enligt 30 kap. 6 § brottsbalken förklarats fri från påföljd, beslut av åklagare att icke tala å brott eller beslut om utvisning enligt 38, 43, 47 eller 48 § utlänningslagen (1980:376), sedan tio år förflutit från dom eller beslut;

3. fängelse i annat fall än som avses i 2 samt förvandlingsstraff för böter, sedan tio år förflutit från frigivningen;

4. vandel i övrigt, sedan tio år förflutit från den händelse som föranlett anteckningen.

Anteckning om utvisning som beslutats av allmän domstol tas med under den tid, som är föreskriven för den brottspåföljd som har ådömts jämte utvisningen.

Har före utgången av tid som nu sagts beträffande samma person ånyo meddelats dom eller beslut eller förekommit händelse, som antecknats i registret och icke avser endast förändring av påföljd eller verkställighet av tidigare dom eller beslut, må båda anteckningarna medtagas så länge någondera må medtagas enligt första eller andra stycket. Förekommer flera anteckningar, äger vad nu sagts motsvarande tillämpning.

1. Denna lag träder i kraft den 1 januari 1989.

2. I fråga om dom som har meddelats före ikraftträdandet gäller 7 § första stycket i dess äldre lydelse fortfarande.

¹ Senaste lydelse 1983:355.

Lag om ändring i bötesverkställighetslagen (1979:189)

Härigenom föreskrivs att 22 § bötesverkställighetslagen (1979:189) skall ha följande lydelse.

*Nuvarande lydelse**Föreslagen lydelse*22 §¹

Förvandling får ej ske av

1. böter, som har ådömts med stöd av 33 kap. 2 § brottsbalken,

1. böter, som har ådömts med stöd av 30 kap. 6 § brottsbalken,

2. vite, som har utdömts för underlåtenhet att fullgöra dom eller beslut rörandesaken i mål som har handlagts enligt lagen (1974:371) om rättegången i arbetstvister.

Om hinder i andra fall mot förvandling av böter eller viten finns särskilda bestämmelser.

Denna lag träder i kraft den 1 januari 1989. Äldre bestämmelser gäller dock fortfarande i fråga om böter som har ådömts före ikraftträdandet.
/slut fig./

¹ Senaste lydelse 1983:352.

Lag om ändring i utlänningslagen (1980:376)

Härigenom föreskrivs att 40 § utlänningslagen (1980:376) skall ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

40 §

En utlänning får utvisas ur riket.

1. om utlänningen döms för ett brott, på vilket kan följa fängelse i mer än ett år, eller om domstol undanröjer en villkorlig dom eller skyddstillsyn som utlänningen har dömts till för ett sådant brott, eller

2. om utlänningen har begått ett brott, på vilket kan följa fängelse enligt denna lag eller enligt författningar som har utfärdats med stöd av lagen, samt omständigheterna vid brottet är försvårande eller utlänningen under de senaste två åren före brottet har begått brott av samma slag.

Utlänningen får dock utvisas endast om det på grund av gärningens beskaffenhet och övriga omständigheter kan befaras att han kommer att fortsätta med brottslig verksamhet här i riket eller om brottet är sådant att han inte bör få stanna kvar.

Utvisning på grund av brott beslutas av den domstol som handlägger brottmålet.

Utvisas en utlänning, skall det men som han därigenom åsamkas beaktas när påföljden för brottet bestäms. När en domstol enligt 34 kap. brottsbalken beslutar att förändra en påföljd, som en utlänning har dömts till jämte utvisning, får domstolen även meddela det beslut beträffande utvisningen, som förändringen av påföljd ger anledning till.

När en domstol enligt 34 kap. brottsbalken beslutar att förändra en påföljd, som en utlänning har dömts till jämte utvisning, får domstolen även meddela det beslut beträffande utvisningen, som förändringen av påföljd ger anledning till.

Denna lag träder i kraft den 1 januari 1989.

Utdrag ur protokoll vid regeringssammanträde den 10 mars 1988

Närvarande: statsministern Carlsson, ordförande, samt statsråden Feldt, Gustafsson, Leijon, Peterson, Gradin, Dahl, R. Carlsson, Johansson, Hultström, Lindqvist, G. Andersson, Thalén

Föredragande: statsrådet Leijon

Proposition om ändring i brottsbalken m. m. (straffmätning och påföljdsval m. m.)

1 Inledning

Med stöd av regeringens bemyndigande tillkallade dåvarande chefen för justitiedepartementet i maj 1979 en kommitté för att utreda vissa frågor om bl. a. fängelse och kriminalvård i anstalt. Kommittén antog namnet fängelsestraffkommittén (Ju 1979:05).

Kommittén har tidigare lämnat två delbetänkanden (SOU 1980:1 och SOU 1981:92). Dessa betänkanden har lett till ändringar i brottsbalken (BrB) rörande främst minimitiden för fängelsestraff och institutet villkorlig frigivning (prop. 1980/81:44, JuU 32, rskr. 252, prop. 1981/82:153, JuU 51, rskr. 297 och prop. 1982/83:85, JuU 26, rskr. 241).

Fängelsestraffkommittén lämnade i april 1986 sitt huvudbetänkande (SOU 1986:13–15) Påföljd för brott. När betänkandet avlämnades ingick i kommittén som ledamöter hovrättslagmannen Carl-Johan Cosmo, ordförande, riksdagsledamöterna Helge Klöver, Blenda Littmarck och Lars-Erik Lövdén, f. d. riksdagsledamoten Lisa Mattson, fastighetsmäklaren Jan Nilsson och landstingsrådet Kay-Vilhelm Winqvist.

Betänkandet spannar över stora delar av straffrättens område. Således läggs förslag fram som rör bl. a. bötesstraffet, överlämnande till särskild vård, villkorlig frigivning, straffskalorna, påföljdsvalet och straffmätningen. I betänkandet redovisas också ingående allmänna överväganden om straffsystemet, vilka innebär en ändrad syn på de s. k. preventionsteoriernas betydelse för bl. a. påföljdsbestämningen.

Kommitténs sammanfattning av innehållet i betänkandet samt kommitténs förslag till lagtexter bör i de delar som jag nu avser att ta upp fogas till protokollet i detta ärende som *bilaga 1 och 2*.

Kommittén har vidare i en skrivelse den 4 december 1986 behandlat vissa frågor rörande 33 kap. 9 § BrB samt utvisning och s. k. reformatio in pejus. Kommitténs förslag till lagtexter i dessa delar bör fogas till protokollet i detta ärende som *bilaga 3*.

Efter remiss har yttranden över betänkandet avgetts av riksåklagaren (RÅ), Svea hovrätt, hovrätten för Nedre Norrland, Stockholms tingsrätt, Norrköpings tingsrätt, Göteborgs tingsrätt, Luleå tingsrätt, domstolsverket (DV), rikspolisstyrelsen, kriminalvårdsstyrelsen, kriminalvårdsnäm-

den, Stockholms första övervakningsnämnd, övervakningsnämnden i Uppsala, brottsförebyggande rådet (BRÅ), överbefälhavaren (ÖB), Statens räddningsverk, socialstyrelsen, trafiksäkerhetsverket, sjöfartsverket, luftfartsverket, generaltullstyrelsen, riksskatteverket, juridiska fakultetsnämnden vid Stockholms universitet, juridiska fakultetsstyrelsen vid Uppsala universitet, statens invandrarverk, statskontoret, riksrevisionsverket, rättegångsutredningen (Ju 1977:06), justitieombudsmannen Anders Wigelius (JO), riksbanken, Landstingsförbundet, Sveriges advokatsamfund, Sveriges köpmannaförbund, Landsorganisationen i Sverige (LO), Svenska arbetsgivareföreningen (SAF), Sveriges domareförbund, Föreningen Sveriges åklagare, Föreningen Sveriges länspolischefer, Föreningen Sveriges polischefer, Föreningen Sveriges frivårdstjänstemän, Övervakares och Kontaktpersoners/familjers Riksförbund, Motormännens riksförbund (M), Motorförarnas Helnykterhetsförbund (MHF), Svenska fångvårdssällskapet och Svenska skyddsförbundet.

Några remissinstanser har överlämnat yttranden från andra myndigheter eller organisationer. Sålunda har RÅ överlämnat yttranden från överåklagaren i Göteborgs åklagardistrikt samt från överåklagarna vid regionåklagarmyndigheterna i Stockholm, Kalmar, Malmö, Vänersborg och Härnösand.

Tjänstemännens Centralorganisation (TCO) och Centralorganisationen SACO/SR har utan egna ställningstaganden överlämnat yttranden från Svenska polisförbundet resp. Sveriges Socionomers, Personal- & Förvaltningstjänstemäns Riksförbund.

Även skrivelsen den 4 december 1986 har remissbehandlats. Yttranden över denna har avgetts av justitiekanslern (JK), RÅ, hovrätten för Övre Norrland, Sollentuna tingsrätt, Helsingborgs tingsrätt, arbetsdomstolen, DV, rikspolisstyrelsen, kriminalvårdsstyrelsen, statens invandrarverk (SIV), statens arbetsgivarverk (SAV), statens ansvarsnämnd, länsstyrelsen i Stockholms län, länsstyrelsen i Kopparbergs län, JO, Sveriges advokatsamfund, TCO, LO, SAF och Sveriges domareförbund.

RÅ har överlämnat yttranden från överåklagarna vid åklagarmyndigheterna i Stockholm och Malmö samt från överåklagarna vid regionåklagarmyndigheterna i Karlstad och Härnösand. Centralorganisationen SACO/SR har med instämmande översänt ett yttrande från medlemsförbundet JUSEK. Länsstyrelsen i Kopparbergs län har bifogat ett yttrande från länspolischefen i länet.

Sammanställningar av remissyttrandena har upprättats i justitiedepartementet och finns i nu aktuella delar tillgängliga i lagstiftningsärendena (dnr 86-980 och 87-408).

Kommitténs förslag i betänkandet är, som jag nyss nämnde, omfattande. De kan dock delas upp i två huvudavsnitt. Det första är regleringen av påföljdsvalet och straffmätningen samt därmed sammanhängande frågor. Det andra är den allmänna straffskaleöversynen och regleringen av villkorlig frigivning. Med detta hänger också förslagen rörande bötesstraffet i stor utsträckning samman.

Vad jag nu avser att ta upp är det första huvudavsnittet, dvs. främst frågan om en närmare reglering i lag av påföljdsvalet och straffmätningen.

Jag avser också att i detta sammanhang behandla bl. a. de frågor kommittén tagit upp i sin skrivelse av den 4 december 1986.

Regeringen beslutade den 4 februari 1988 att inhämta lagrådets yttrande över lagförslag beträffande de frågor som jag nu har nämnt. Lagförslagen och lagrådets yttrande bör fogas till protokollet i detta ärende som *bilaga 4 och 5*.

Lagrådet har godtagit förslagets principiella och sakliga innehåll. Enligt lagrådets mening är det lagtekniska infogandet av de nya föreskrifterna i brottsbalkens regelsystem väl genomtänkt och invändningsfritt. Beträffande några bestämmelser i de remitterade förslagen förordar lagrådet omformuleringar av huvudsakligen redaktionell natur. I samband med att jag behandlar de olika sakfrågorna och de enskilda paragraferna i mitt förslag kommer jag att gå in på lagrådets synpunkter i fråga om dessa bestämmelser. Som kommer att framgå godtar jag lagrådets förslag till ändringar i de remitterade förslagen. Härutöver bör vissa redaktionella ändringar göras i lagrådsremissens förslag.

Jag kommer nu att redovisa mina allmänna överväganden om påföljdssystemet.

2 Allmänna överväganden om påföljdssystemet

2.1 Bakgrund m. m.

Redan när brottsbalken trädde i kraft år 1965 förekom en kritisk diskussion rörande grunderna för och tillämpningen av balkens påföljdssystem. Kritiken tilltog i styrka under de följande åren. Den ledde dock inte till något praktiskt resultat förrän år 1974 då tiden ansågs vara mogen att avskaffa påföljden ungdomsfängelse. Det året tillkallades således en utredning för att överväga frågor som hängde samman med en sådan förändring. Utredningen avlämnade sitt betänkande år 1978 (SOU 1977:83). Ungefär samtidigt lämnades en rapport av en arbetsgrupp inom BRÅ. Rapporten (BRÅ-rapport 1977:7) Nytt straffsystem. Den var avsedd som ett debattinlägg och innehöll inte några utarbetade lagförslag men väl ett reformprogram som täckte de flesta frågor som tagits upp i den då aktuella kriminalpolitiska debatten. Särskilt intresse ägnade arbetsgruppen åt den ideologiska grunden för ett nytt straffsystem och åt att sätta in detta system i ett samhällsperspektiv samt åt hur påföljderna borde utformas.

Betänkandet om ungdomsfängelse ledde till lagstiftning genom vilken den påföljden avskaffades år 1980 (prop. 1978/79:212, SFS 1979:680). Kritiken mot de tidsbestämda straffen hade då utvecklats så långt att även den andra tidsbestämda påföljden, internering, utmönstrades ur sanktionssystemet år 1981 (prop. 1980/81:76, SFS 1981:211).

År 1979 tillkallades frivårdskommittén och fängelsestraffkommittén för att göra en mera allmän översyn av påföljdssystemet. Frivårdskommittén skulle enligt sina direktiv i huvudsak ta sig an frågan om den framtida utformningen av kriminalvård i frihet och av alternativ till frihetsstraff. Fängelsestraffkommittén skulle i sin tur främst behandla frågor som mera direkt hängde samman med frihetsstraff. Båda kommittéerna har avlämnat

betänkanden som lett till lagstiftning. På förslag av fängelsestraffkommittén sänktes således allmänna minimum för fängelsestraff till 14 dagar år 1981 (prop. 1980/81:44, SFS 1981:331) och reformerades reglerna om villkorlig frigivning åren 1982 och 1983 (prop. 1981/82:153, SFS 1982:363 och prop. 1982/83:85, SFS 1983:240). Vid sistnämnda tillfälle ändrades också, efter förslag från frivårdskommittén, reglerna om påföljderna villkorlig dom och skyddstillsyn. På grundval av frivårdskommitténs slutbetänkande (SOU 1984:32) om alternativ till frihetsstraff infördes den 1 januari 1988 institutet kontraktsvård (prop. 1986/87:106, SFS 1987:761).

Den nya socialtjänstlagstiftning som trädde i kraft den 1 januari 1982 medförde förändringar av innehållet i de särskilda vårdpåföljder som tar sikte på unga lagöverträdare och missbrukare, nämligen överlämnande till vård inom socialtjänsten och överlämnande till vård enligt lagen (1981:1243) om vård av missbrukare i vissa fall. Påföljderna för psykiskt störda lagöverträdare har varit föremål för utredning ett par gånger under det senaste decenniet, senast av socialberedningen som presenterade sitt förslag i betänkandet (SOU 1984:64) Psykiatrin, tvånget och rättssäkerheten. Det betänkandet övervägs f. n. inom regeringskansliet.

De särskilda straffen, ämbetsstraffen och disciplinstraff för krigsmän, avskaffades år 1975 resp. 1987 (prop. 1975:78, SFS 1975:667 resp. prop. 1985/86:9, SFS 1986:645).

Åtskilliga förändringar av brottsbalkens påföljdssystem har således vidtagits under det senaste decenniet. Härtill kommer nu det mest omfattande förslaget sedan brottsbalkens tillkomst, nämligen fängelsestraffkommitténs huvudbetänkande. Förslagen i betänkandet berör alla delar av brottsbalken. Betänkandet innehåller ingående överväganden om grunderna för vårt straffsystem, vilka utmynnar i en förändrad syn på preventionsteoriernas betydelse. I betänkandet behandlas vidare villkorlig frigivning, bötesstraffet och påföljden överlämnande till särskild vård. Beträffande den villkorliga frigivningen föreslår kommittén omfattande förändringar, bl. a. en övergång till obligatorisk tvårtredjedelsfrigivning för alla intagna och ett slopande av minimitiden för denna. Kommittén har också företagit en total översyn av samtliga straffskalor i brottsbalken och i de oftast tillämplade specialstraffrättsliga författningarna. Slutligen föreslår kommittén en i stora delar ny reglering av bestämmelserna för påföljdsvalet och straffmätningen.

Den slutliga beredningen inom departementet av kommitténs förslag kommer att kräva ytterligare tid. Detta gäller framför allt överväganden av hur straffskalorna skall utformas. Ett förslag i den delen kan föreligga tidigast under hösten 1988. Vissa av de andra frågorna kommittén tagit upp är så nära förbundna med straffskaleöversynen att de måste övervägas samtidigt med denna. Detta gäller frågan om villkorlig frigivning och förslagen rörande bötesstraffet. De nu nämnda frågorna, liksom vissa andra smärre, kan ses som ett huvudavsnitt i betänkandet. Ett andra huvudavsnitt är regleringen av påföljdsvalet och straffmätningen samt vissa frågor som hänger samman med denna.

Detta andra huvudavsnitt är inte så omfattande som det första. De frågor som det omfattar är enligt min mening så väsentliga att de inte bör vila i

avvaktan på behandlingen av det första huvudavsnittet. Det nu sagda har lett mig till att nu i en första etapp ta upp kommitténs förslag till regler för påföljdsval och straffmätningen samt vissa smärre andra frågor som har en naturlig anknytning till dessa regler.

Parallellt med dessa lagstiftningsfrågor pågår i departementet arbetet med straffskaleöversynen och regleringen av villkorlig frigivning. Jag vill, vilket har viss betydelse även för de förslag jag nu lägger fram, redan här uttala att jag i väsentliga avseenden ställer mig bakom kommitténs synpunkter rörande regleringen av den villkorliga frigivningen. I överensstämmelse med vad som föreslagits från kommittén och som godtagits av en stor majoritet av remissinstanserna bedrivs därför arbetet inom departementet med sikte på att den nuvarande huvudregeln om obligatorisk halvtidsfrigivning skall avskaffas och att skillnaden mellan ådömd strafftid och faktisk anstaltstid skall minskas.

Jag vill emellertid samtidigt, i syfte att undvika missförstånd, framhålla att det inte är min avsikt att det samlade resultatet av behandlingen av fängelsestraffkommitténs förslag skall leda till några generella ökning av de faktiska anstaltstiderna. Fängelsestraff är inte en effektiv metod att motverka fortsatt brottslighet och medför normalt även i övrigt negativa effekter när det gäller de intagnas sociala rehabilitering. Samtidigt vet vi att en mycket stor andel av dem som döms för brott har ett starkt behov av stöd och hjälp som vi bör söka tillgodose också inom ramen för det straffrättsliga påföljdssystemet. Det finns därför starka skäl att slå vakt om de humanitära värden som präglat de senaste decenniernas kriminalpolitiska utveckling och som bland annat tagit sig uttryck i en strävan att i möjlig mån begränsa användningen av frihetsberövande påföljder.

Vissa frågor som kommittén har behandlat har anknytning till båda de huvudavsnitt som jag nu berört. Jag avser här främst frågan om vilken betydelse som återfall bör ha när man bestämmer vilken reaktion en viss brottslighet bör mötas med. Denna fråga har givetvis betydelse för påföljdsval och straffmätning men har också ett naturligt samband med reglerna om villkorlig frigivning. Även om jag i de förslag som nu är aktuella tar upp olika aspekter av återfallsproblematiken vill jag därför förutskicka att ett mera slutgiltigt ställningstagande i denna fråga måste anstå till dess att också förslagen angående villkorlig frigivning kan presenteras.

Avslutningsvis vill jag med tanke på den omfattande nyreglering som kommittén föreslår understryka det stora värde som ligger i den enighet som uppnåtts inom kommittén. Samtliga i kommittén representerade politiska partier, liksom företrädare för arbetsmarknadens parter, har enhälligt ställt sig bakom de grundläggande synpunkterna när det gäller frågorna om straffsystemets syfte, grunder och utformning i stort. Med något undantag förekommer skilda åsikter endast i detaljfrågor.

Kriminalpolitiken har som främsta syfte att förebygga brott. Påföljdssystemet har naturligtvis en central roll i det sammanhanget. Straff och andra påföljder har inte något värde i sig utan utgör led i strävandena att på olika sätt motverka brottslighet i samhället. Straffsystemets brottsförebyggande effekter brukar indelas i allmänprevention och individualprevention. Med allmänprevention menar man då den inverkan som straffsystemet har på medborgarna i allmänhet genom att inpräglade normer och respekt för allmän laglydnad eller genom att med straffhot avskräcka från brott. Med individualprevention förstås att man genom vård och behandling, avskräckning, s. k. inkapacitering (oskadliggörande) eller på annat sätt förebygger att någon som dömts för brott gör sig skyldig till ny brottslighet.

I brottsbalken finns inga allmänna ändamålsbestämmelser som gäller påföljdssystemet som sådant. I vissa bestämmelser åläggs dock domstolen att beakta preventionssynpunkter. Den mest allmänna av dessa är 1 kap. 7 § BrB enligt vilken rätten vid val av påföljd, med iakttagande av vad som krävs för att upprätthålla allmän laglydnad, skall fästa särskilt avseende vid att påföljden skall vara ägnad att främja den dömdes anpassning i samhället.

Denna bestämmelse har, i likhet med vissa andra bestämmelser som förutsätter att domstolarna gör en prognos i det enskilda fallet, utsatts för betydande kritik. Kritiken har inte gällt det berättigade i att det kriminalpolitiska arbetet i sig bör styras av intresset att förebygga brott. Vad som betonats är i stället att det i praktiken inte är möjligt att i det enskilda fallet i förväg bedöma effekterna av olika påföljder på ett sådant sätt som lagstiftningen synes förutsätta. När det gäller den allmänna laglydnaden har det sagts att det mindre är ett enskilt avgörande än en allmän praxis som kan antas vara av betydelse. I fråga om den dömdes anpassning i samhället har det på motsvarande sätt sagts att den kriminologiska behandlingsforskningen visat att effekterna av olika påföljder skiljer sig i så liten grad och att förutsättningarna att förutse utfallet i det enskilda fallet är så dåliga att det som regel knappast är möjligt att göra någon välgrundad individualpreventiv bedömning.

Mot bakgrund av bl. a. denna kritik har fängelsestraffkommittén tagit upp preventionsteorierna till en allsidig behandling där man prövat deras betydelse på olika nivåer av det kriminalpolitiska beslutsfattandet.

Kommitténs åsikter om preventionsteoriernas betydelse kan kort sammanfattas enligt följande.

Straffsystemets uppgift är att motverka brott. Enligt kommitténs uppfattning är det i första hand ett ansvar för lagstiftaren att utforma straffsystemet så att preventionsaspekterna tillgodoses utan att detta går ut över kraven på legalitet och enhetlig rättstillämpning. Däremot menar kommittén att domstolarna inte bör åläggas att tillmäta vare sig allmän- eller individualpreventiva hänsyn någon självständig betydelse i det enskilda fallet.

Allmänpreventionen torde enligt kommittén huvudsakligen verka genom lagens straffhot och en i anslutning därtill upprätthållen fast och konse-

kvent praxis som visar att straffhotet inte är tomt. Det torde vara sällan som enskilda domar i sig kan antas vara av betydelse för allmänpreventionen. Det är vidare knappast möjligt för domstolarna att göra någon kvalificerad bedömning av vilken inverkan en viss påföljd eller en viss höjning av straffet i ett enskilt fall kan få för den allmänna laglydnaden. Det strider också mot kravet på likhet inför lagen att i det enskilda fallet av allmänpreventiva skäl göra avvikelser från sedvanlig påföljdsbestämning. Utgångspunkten för påföljdsbestämningen bör därför enligt kommittén vara hur klandervärt ett förfarande bedöms vara eller med andra ord hur högt straffvärde det eller de brott har som skall föranleda en påföljd.

Inte heller individualpreventiva hänsyn bör enligt kommittén utgöra en självständig grund vid påföljdsbestämningen i det enskilda fallet. Att vård- eller behandlingsaspekter skulle användas som självständiga grunder för att bestämma längden på ett fängelsestraff eller storleken av ett bötesstraff är enligt kommittén uteslutet. I fråga om fängelse är förhållandet det att fängelsepåföljden trots den vård och behandling som förekommer allmänt sett har negativa effekter för de intagna. Dessa effekter accentueras ju längre strafftiden är. Någon rimlig möjlighet för en domstol att förutse att en längre anstaltsvistelse i ett enskilt fall skulle lämna utrymme för en framgångsrik behandling finns inte.

Inkapacitering (oskadliggörande) som straffmättningsgrund avvisas såväl av den anledningen att det är tveksamt om man får några brottsminskande effekter som – och kanske främst – från rättvisesynpunkt. Den grundläggande frågan vid diskussionen om inkapacitering är med vilken grad av säkerhet man kan identifiera personer som kommer att begå brott i framtiden. Tillgängliga forskningsresultat visar att förutsägelser om individuella återfallsrisker är mycket svåra, för att inte säga omöjliga, att göra med en tillräcklig grad av säkerhet. Kommittén anser det således otänkbart att inom ramen för den sedvanliga straffmätningen öppna möjligheter att ta hänsyn till intresset av inkapacitering i det enskilda fallet.

När det gäller påföljdsvalet framhåller kommittén att individualpreventionstanken är den klassiska grunden för det differentierade påföljdssystemet. Det har varit vanligt att lagstiftningen inte ger domstolarna annan ledning för tillämpningen än just att individualpreventiva hänsyn skall beaktas. Enligt kommitténs uppfattning är det naturligt att lagstiftaren genom mera preciserade regler söker ge domstolarna vägledning för påföljdsvalet. Intresset av att kunna beakta omständigheter som hänför sig till den tilltalades person torde härigenom kunna tillgodoses bättre än med nuvarande system. Till detta kommer att man genom en sådan ordning öppnar möjlighet att beakta rättfärdighets- eller billighetshänsyn som enligt kommitténs uppfattning, exempelvis vid s. k. sanktionskumulation, väl kan förtjäna att beaktas vid påföljdsvalet, helt oberoende av individualpreventiva effekter. Med sanktionskumulation förstås att den tilltalade drabbas av även andra reaktioner på brottet än själva den ådömda påföljden.

En omständighet som i praxis i hög grad påverkar påföljdsbestämningen är att det är fråga om återfall. En rad olika skäl brukar åberopas för att så bör ske. Också enligt kommitténs uppfattning är det naturligt och rimligt att återfall bör påverka såväl straffmätning som påföljdsval. Med hänsyn

till de många skilda uppfattningar som finns om varför, hur och i vilken utsträckning återfall bör tillmätas betydelse anser emellertid kommittén att det är väsentligt att man genom lagbestämmelser skapar underlag för en enhetlig och konsekvent praxis.

Överväganden om de preventiva effekterna bör således enligt kommittén inte ligga till grund för besluten i de enskilda fallen.

När påföljderna verkställs föreligger enligt kommittén förutsättningar för att ta individuella hänsyn på olika sätt. Även om man inte bör ha orealistiska förväntningar på kriminalvårdens möjligheter att rehabilitera de dömda, är det enligt kommitténs uppfattning av avgörande betydelse för möjligheterna att bedriva en human och meningsfull kriminalvård att man behåller ambitionen att inom ramen för de ådömda påföljderna så långt som möjligt genom stöd och hjälp söka underlätta de dömdas anpassning i samhället. Inom ramen för fängelsestraffet bör således alla krafter sättas in för att minska de negativa effekterna av frihetsberövandet för den intagne. Stora ansträngningar bör göras för att komma till rätta med en intagens personliga och sociala problem för att på så sätt minska risken för ny brottslighet efter straffverkställigheten. Också inkapaciteringssynpunkter bör kunna beaktas på verkställighetsplanet. Så t. ex. bör risk för rymning eller fortsatt brottslighet kunna påverka anstaltsplacering eller möjlighet till vistelse utom anstalt.

Kommitténs överväganden om preventionsteoriernas roll i straffrättsskipningen har kommenterats tämligen utförligt av många remissinstanser. En mängd värdefulla synpunkter har därvid förts fram. Dessa bekräftar i viss mån att uppfattningarna om straffsystemets preventiva verkningar och hur de bör beaktas i det kriminalpolitiska beslutsfattandet är högst skiftande. Den allmänna inriktningen av kommitténs överväganden har emellertid i allmänhet accepterats av remissinstanserna. De flesta remissinstanserna delar således kommitténs uppfattning om värdet av mera precisa regler i stället för allmänna hänvisningar till generella principer. Flera remissinstanser påpekar dock att kommitténs synsätt och förslag inte torde komma att medföra några mer påtagliga förändringar i förhållande till den praxis som domstolarna tillämpar i dag -- något som kommittén för övrigt själv inte heller har strävat efter.

Invändningarna mot kommitténs resonemang riktar sig främst mot att kommittén skulle tillmäta preventionsteorierna en alltför begränsad roll när det gäller beslutsfattandet i domstol. Från flera håll har det sagts att man finner kommitténs resonemang i viss mån inkonsekvent genom att preventionsteorierna så starkt betonas som grund för straffsystemet som sådant samtidigt som de i princip inte skulle få läggas till grund för beslutsfattandet i de enskilda fallen. Särskilt när det gäller de allmänpreventiva hänsynen menar flera remissinstanser att kommittén inte tillräckligt beaktar deras betydelse för påföljdsbestämningen i enskilda fall.

Kommitténs syn på individualpreventionens betydelse för påföljdsbestämningen har mera allmänt godtagits. De remissinstanser som har haft kritiska åsikter i denna fråga pekar främst på riskerna för att en nedtoning av de rent individualpreventiva övervägandena vid påföljdsbestämningen skulle kunna påverka verkställigheten av påföljderna på ett negativt sätt.

Flera remissinstanser har också satt frågetecken för om klandervärdhet eller straffvärde är en omständighet som är tillräckligt entydig för att kunna utgöra utgångspunkt för överväganden om påföljdsbestämningen i det enskilda fallet.

För egen del kan jag i likhet med majoriteten av remissinstanserna ansluta mig till grunddragen i kommitténs resonemang om preventionsaspekternas betydelse för straffsystemets utformning och tillämpning. Att straffsystemets yttersta ändamål är att motverka brott liksom att det primärt är en uppgift för lagstiftaren att se till att detta ändamål kan tillgodoses lär knappast kunna sättas i fråga. Helt uppenbart är också att tyngdpunkten när det gäller intresset att främja den dömdes anpassning i samhället måste ligga på åtgärder under verkställigheten.

Den fråga som närmast föranlett skilda uppfattningar är vilken självständig betydelse som preventionshänsyn bör tillmätas för påföljdsbestämningen. Jag kan i det hänseendet i viss mån dela de kritiska synpunkter som har framförts under remissbehandlingen. Som jag ser det drabbar emellertid kritiken mer vissa väl kategoriska uttalanden från kommitténs sida än den principiella inriktningen av dess resonemang eller de konkreta förslag som den presenterat.

Att domstolarna i sin tillämpning måste kunna beakta de allmänna ändamål som ligger till grund för straffsystemet finner jag för egen del uppenbart. Samtidigt står det emellertid klart att domstolens möjligheter att förutse och jämföra vilka effekter i preventivt hänseende som olika alternativa påföljder kan förväntas få i det enskilda fallet är ytterst begränsade.

När det gäller hänsynen till allmänpreventionen är det ju som kommittén framhållit knappast den enskilda domen i sig som kan antas ha verkan för den allmänna laglydnaden utan snarare det förhållandet att en viss påföljd regelmässigt tillämpas i fall av likartat slag. Också när det gäller individualpreventiva överväganden måste domstolen bygga på antaganden som utgår från hur förhållandena regelmässigt brukar gestalta sig. Exempelvis antas fängelse i åtskilliga situationer ha en negativ verkan från individualpreventiv synpunkt.

Att göra en avvägning mellan sådana hänsyn är emellertid en vanskelig uppgift som kan utfalla på olika sätt beroende på vem som gör bedömningen.

I likhet med kommittén anser jag därför att det måste vara en viktig uppgift för lagstiftaren att ge en mera konkret vägledning för påföljdsbestämningen än den som ligger i en allmän hänvisning till att olika preventiva intressen skall beaktas. Enligt min mening visar också kommitténs förslag att detta är möjligt utan att hänsynen till preventionsaspekterna därför behöver åsidosättas.

I den kriminalpolitiska debatten är det inte ovanligt att diskussionen begränsas till åtgärder inom ramen för straffsystemet. Enligt min mening får man emellertid inte glömma att tyngdpunkten i kampen mot brottsligheten alltid är de enskilda människornas engagemang och deltagande. Vad statsmakterna och myndigheterna kan göra är främst att skapa goda förutsättningar för och ge ett aktivt stöd till det arbetet. En huvudlinje i det kriminalpolitiska arbetet måste därför vara att satsa på breda sociala

insatser och attitydpåverkan. Men självfallet är straffsystemets utformning och tillämpning av stor betydelse också från den här synpunkten.

Det är viktigt att rättsväsendet organiseras och fungerar på ett sätt som folk i gemen uppfattar som rättvist och rimligt. För att enskilda människor och organisationer skall finna det meningsfullt att engagera sig i kampen mot brottsligheten är det nödvändigt att de känner förtroende för och stöd från rättsväsendet. Samhällsåtgärder på detta område måste vara snabba, begripliga och tydliga och präglas av konsekvens. Straffsystemet måste ha förankring hos och uppfattas som legitimt av medborgarna. Härvid gör sig emellertid också andra intressen än det omedelbara intresset av prevention gällande. Rättssäkerhet, legalitet, likhet inför lagen, proportionalitet liksom saklighet och opartiskhet i tillämpningen är värden som straffsystemet måste tillgodose. Enligt min mening står emellertid inte dessa grundläggande principer i motsats till preventionsintressena. Tvärtom tror jag att det är nödvändigt att slå vakt om sådana värden, om straffsystemet i längden verksamt skall kunna bidra till att förebygga brottslighet.

De principer jag nu berört gör sig givetvis gällande även i påföljdsbestämningen. För egen del ser jag det som en viktig fördel med kommitténs förslag att legalitetsprincipen tillgodoses på ett helt annat sätt än enligt gällande rätt. Jag är också övertygad om att principerna om likhet inför lagen och proportionalitet uppfattas på ett sådant sätt och har en sådan fast förankring hos människor att det är ägnat att vinna allmän förståelse att påföljdsbestämningen i första hand sker med utgångspunkt från hur allvarligt den brottsliga gärningen bör bedömas.

Som sammanfattande beteckning på resultatet av denna bedömning är ordet *straffvärde* enligt min mening lämpligt. Som påpekats vid remissbehandlingen är straffvärde i denna mening inte någon objektiv egenskap hos en gärning utan ett uttryck för en värdering som är beroende av vem som svarar för bedömningen.

För egen del kan jag emellertid inte se detta som något avgörande hinder mot att straffvärdet läggs till grund för påföljdssystemets tillämpning. I arbetet på att hävda och upprätthålla respekten för grundläggande normer är det tvärtom nödvändigt att såväl statsmakterna som rättsväsendet klart redovisar grunden för de bedömningar som görs. Det måste här vara en viktig uppgift för lagstiftningen att ange inte bara de straffskalor inom vilka domstolarna skall hålla sig utan också de allmänna principer enligt vilka bedömningen i det enskilda fallet skall ske.

Det kommer naturligtvis ändå att finnas utrymme för olika uppfattningar om hur straffvärda olika förfaranden är och även enligt mitt förslag skall – som jag återkommer till – den tilltalades personliga förhållanden kunna beaktas och vägas mot straffvärdet. Någon fullständig enhetlighet kan därför inte säkerställas. Detta är ofrånkomligt och utgör knappast någon nackdel. Vår rättskultur är i grunden beroende av att vi har en levande debatt om de värden som rättssystemet bör bygga på. Och genom den folkliga förankring som vår straffrättskipning har – med nämndemän i både tingsrätt och hovrätt – är det väl sörjt för att praxis utvecklar sig i samklang och växelverkan med den allmänna rättsuppfattningen.

Kommitténs förslag att straffvärdet skall bilda utgångspunkt för på-

följdsbestämningen har kritiserats också på den grunden att inriktningen på straffvärdet skulle förhindra ett rimligt hänsynstagande till allmänpreventiva intressen. Vad som särskilt framhållits är att det exempelvis när en viss brottslighet blivit vanligare eller när den uppträder i mer allvarliga former kan finnas anledning till en skärpt praxis i syfte att stävja brottslighetens utbredning.

För egen del finner jag denna kritik överdriven. Att straffvärdet sätts i centrum för påföljdsbestämningen innebär att principer som proportionalitet, ekvivalens och rättslig likabehandling betonas. Med detta synsätt är det visserligen inte förenligt att en domstol för att – som det brukar heta – statuera ett exempel i ett enskilt fall avviker från gängse principer för påföljdsbestämning på ett sätt som man inte skulle vilja se upphöjt till en allmän norm. Däremot medför synsättet inte något hinder mot att man vid bedömningen av den generella straffnivån eller det allmänna straffvärdet beaktar allmänpreventiva intressen. I första hand ankommer det på lagstiftaren att vid bedömningen av vilka straffskalor som skall gälla väga in sådana omständigheter som att brottsligheten blivit mer utbredd eller antagit mer elakartade former. I vissa fall kan det emellertid också finnas anledning till en ändrad domstolspraxis av sådana skäl.

När det gäller individualpreventionen delar jag, liksom flertalet remissinstanser, kommitténs uppfattning att vård- eller behandlingsaspekter och inkapacitering i princip inte bör användas som självständiga grunder för påföljdsbestämningen i det enskilda fallet. Att låta påföljdsbestämningen utgå från intresset av att oskadliggöra vissa personer är, främst med hänsyn till omöjligheten att med tillräcklig grad av säkerhet göra individuella återfallsprognoser, inte lämpligt. Genom en återfallsreglering som bl. a. tar sikte på särskilt kvalificerade återfall kommer emellertid också sådana intressen i viss mån att tillgodoses utan att beslutsfattandet styrs av individuella prognoser. Andra omständigheter som man i dag vid påföljdsbestämningen brukar beakta med hänvisning till individualpreventiva överväganden bör man även enligt min mening kunna ta hänsyn till. Detta skall dock inte i första hand ske utifrån en individuell prognos om vilken verkan en viss påföljd kan antas få utan på den grunden att det skulle framstå som orättfärdigt att inte beakta dem. Enligt min mening bör det emellertid även i fortsättningen uttryckligen anges i lagtext att villkorlig dom främst är avsedd för brott av tillfällighetskaraktär och att avsikten med skyddstillsyn är att underlätta för den dömda att avhålla sig från fortsatt brottslighet. Dessa frågor behandlas i specialmotiveringen till 30 kap. 7 och 9 §§ BrB.

Vad jag nu uttalat har lett mig fram till att den nuvarande påföljdsvalsregeln i 1 kap. 7 § BrB inte bör behållas. Den ger ingen rättvisande bild av den betydelse som enligt min åsikt allmän- och individualpreventiva överväganden bör ha för påföljdsbestämningen. Härtill kommer att den ger föga vägledning för domstolarna och att det är mycket svårt att väga allmänpreventiva och individualpreventiva skäl mot varandra på det sätt som förutsätts i bestämmelsen. Mina överväganden om utformningen av en ny reglering i fråga om påföljdsbestämningen redovisar jag i avsnitt 3.

Några remissinstanser har kritiserat kommitténs syn på individualpre-

ventionen på den grunden att synsättet skulle medföra risker för att individualpreventiva överväganden skulle komma att tillmätas alltför ringa vikt för verkställigheten av påföljderna. Varken jag eller kommittén har emellertid någon ny syn på individualpreventionens betydelse i det sammanhanget.

Jag instämmer helt i det kommittén har uttalat i denna fråga och som jag förut har redogjort för. Det är således av avgörande betydelse för möjligheterna till en human och meningsfull kriminalvård att man behåller ambitionerna att inom ramen för de ådömda påföljderna så långt det är möjligt genom stöd och hjälp söka underlätta de dömdas återanpassning i samhället. På verkställighetsnivån har behandlingstanken alltså oförändrat stor betydelse. Mina ställningstaganden i detta ärende syftar inte till att förändra principerna för arbetet inom kriminalvården.

2.3 Sammanfattning av mina förslag

Sammanfattningsvis innebär det jag har anfört i föregående avsnitt att påföljdsbestämning inte skall ses som en avvägning mellan allmänpreventiva och individualpreventiva hänsyn i det enskilda fallet. I stället bör brottets straffvärde vara utgångspunkt för påföljdsbestämningen. Betydande utrymme måste dock finnas att ta hänsyn till olika individuella omständigheter. På grundval av dessa ställningstaganden föreslår jag i det följande bl. a.

- att enhetlighet och förutsebarhet i påföljdsbestämningen skall främjas genom nya allmänna och preciserade lagregler, vilka innebär ett större krav på domsmotiveringar i påföljdsdelen
- att straffvärdesynpunkter skall skiljas från andra faktorer av betydelse vid påföljdsbestämningen
- att underlag skapas för en mera differentierad straffmätning bl. a. genom nya regler om tillämplig straffskala vid flerfaldig brottslighet
- att frågan om vilken betydelse återfall skall ha för påföljdsbestämningen preciseras och att betydelsen i vissa fall skall öka
- att möjligheterna ökar att beakta omständigheter som talar för en lindrigare påföljd än den som är motiverad av straffvärdet.

Förslagen innebär en omfattande förändring av den grundläggande ordningen för påföljdsbestämning i svensk rätt. Regleringen anknyter emellertid i sina huvuddrag nära till den praxis som utbildat sig vid domstolarna. Avsikten är således inte att åstadkomma någon allmän förändring av nuvarande praxis. Tvärtom bör denna i allmänhet kunna vara vägledande också för tillämpningen av de nya bestämmelserna.

3.1 En ny reglering behövs

Mitt förslag: Allmänna och mera preciserade regler för påföljdsval och straffmätning införs främst i syfte att öka möjligheterna till förutsebarhet och enhetlighet i straffrättskipningen.

Kommitténs förslag överensstämmer med mitt förslag.

Remissinstanserna: Flertalet remissinstanser är övervägande positiva till att närmare regler om påföljdsbestämningen införs. Endast en remissinstans, JO, avstyrker förslaget helt.

Skälen för mitt förslag: Som i många andra länder finns det i Sverige för närvarande, bortsett från bestämmelsen i 1 kap. 7 § BrB, inte några allmänna regler för påföljdsval och straffmätning, dvs. för vad man med en gemensam term brukar benämna påföljdsbestämningen. Den internationella utvecklingen går emellertid i den riktningen att man i allt fler länder inför mer eller mindre preciserade regler för påföljdsbestämningen. Sådana har under senare tid införts i flera länders strafflagstiftning, bl. a. i Finlands och i Österrikes, samt i en lång rad delstater i USA. Omfattande förslag till nya regler för påföljdsbestämning har vidare nyligen lagts fram i bl. a. Kanada och utredningsarbete pågår exempelvis i Australien. Frågan har också under senare tid uppmärksammats i den internationella debatten och bl. a. tagits upp inom ramen för Europarådets arbete. Det kan i sammanhanget också nämnas att fängelsestraffkommitténs förslag rönt ett betydande internationellt intresse.

Att allmänna regler för påföljdsbestämningen saknas innebär inte att frågan skulle vara helt oreglerad. I brottsbalken finns åtskilliga specialbestämmelser som på olika sätt rör frågan. Dessa är dock spridda i balken. Förutom i 1 kap. och i påföljdskapitlen, 25–31 kap. samt i 34 kap., finns i dag bestämmelser som rör påföljdsbestämningen i t. ex. 2, 20, 23, 24, och 33 kap. Denna stora spridning gör att överskådligheten blir dålig. Härigenom är risken stor för att en del bestämmelser inte uppmärksammas.

Ett grundläggande tillämpningsproblem vid påföljdsbestämningen är frågan vilka slags omständigheter som skall få påverka påföljdsvalet och straffmätningen och i vilken omfattning detta skall få ske. Här om råder det i praxis i åtskilliga avseenden en stor osäkerhet. Som exempel kan nämnas frågorna om betydelsen av den tilltalades medverkan vid utredning av egen brottslighet eller av den omständigheten att den tilltalade har gottgjort målsäganden. Skilda åsikter förekommer vid domstolarna om och i vilken mån sådana faktorer skall få påverka påföljdsbestämningen.

Några större undersökningar om enhetligheten i påföljdsbestämningen vid svenska domstolar har inte utförts. Fängelsestraffkommittén har dock redovisat vissa mindre studier som tyder på att enhetligheten kunde vara bättre. Kommitténs allmänna slutsats blir att, även om man kanske inte kan påvisa en sådan brist på enhetlighet vid påföljdsbestämningen som är direkt oacceptabel, principen att lika fall skall behandlas lika är så väsentlig och grundläggande för straffsystemet att det är angeläget med förändringar som kan leda till ökad enhetlighet.

Jag vill i detta sammanhang även nämna den rapport "Kvalitet och förtroende" som domstolsverket i november 1987 överlämnade till justitiedepartementet. I rapporten redovisas en analys av överklagande- och ändringsfrekvensen åren 1975–1985 i bl. a. de allmänna domstolarna som domstolsverket har utfört på uppdrag av regeringen.

I likhet med kommittén anser jag det önskvärt med en utförligare reglering av påföljdsvalet och straffmätningen. Av betydelse i detta sammanhang är enligt min mening principen om den offentliga maktutövningens lagbundenhet (1 kap. 1 § tredje stycket regeringsformen). Denna måste tas på allvar också vid påföljdsbestämningen och alltså inte endast beaktas när det gäller frågan om ett handlings sätt är brottsligt eller inte. Ett system med allmänna regler för påföljdsvalet och straffmätningen enligt de huvudprinciper som fängelsestraffkommittén föreslagit skulle, såsom vitsordats av en bred majoritet av remissinstanserna, från denna synpunkt innebära en förbättring och dessutom bidra till en ökad enhetlighet och förutsebarhet i domstolarnas påföljdsbestämningar. Jag förordar därför att allmänna regler för påföljdsvalet och straffmätningen införs och att dessa utformas enligt de riktlinjer som fängelsestraffkommittén dragit upp.

Den kritik som framförts från en del remissinstanser har huvudsakligen rört detaljrikedomen i förslaget. Jag återkommer till denna kritik i följande avsnitt. Endast en remissinstans, JO, har helt avstyrkt den föreslagna regleringen. JO menar att de föreslagna reglerna genom detaljrikedomen och den delvis obligatoriska formen sannolikt skulle visa sig otympliga i praktiskt domstolsarbete. Det synes enligt JO orimligt att domstolarna skulle behöva redovisa alla möjliga överväganden i såväl straffmätningssom påföljdsvalsfrågorna. Enligt JO synes det mesta av vad kommittén föreslagit i denna del naturligen kunna komma till uttryck i form av motivuttalanden i samband med att en ny lagstiftning på området antas.

Jag har för egen del svårt att se fördelarna med att genomföra en nyordning på området genom motivuttalanden. Förutom att ett sådant tillvägagångssätt i förevarande fall enligt min mening skulle vara principiellt tveksamt är det knappast effektivt i den mån lagstiftaren önskar påverka principerna för påföljdsbestämningen. Mitt förslag innehåller visserligen i stora delar en kodifiering av vad som allmänt antas vara gällande rätt men innebär också en del nyheter framför allt när det gäller grunderna för att utmäta straff och välja påföljd.

Det är för närvarande mycket sällsynt att domstolarna lämnar någon närmare motivering i straffmätningssrågor. Med några enstaka undantag av mycket speciell karaktär har inte heller högsta domstolen genom prejudikat lämnat någon vägledning i dessa hänseenden. När det gäller påföljdsval finns visserligen åtskilliga vägledande rättsfall, men lagstiftningens struktur gör det svårt att inordna dessa under mera generella rättsprinciper. Som jag tidigare har varit inne på förutsätter den grundläggande regeln i 1 kap. 7 § BrB att påföljdsbestämningen skall utgöra resultatet av en avvägning mellan delvis motstridiga intressen om vilkas relativa vikt det finns högst olika uppfattningar bland beslutsfattare inom rättsväsendet. Bestämmelsen ger därför inte någon egentlig vägledning. Det har också hävdats att domstolarnas kunskapsunderlag är sådant att det över huvud

taget inte är möjligt att vid ett beslutsfattande i ett enskilt fall ta den hänsyn som enligt lagstiftningen skall vara vägledande för beslutsfattandet. Praxis när det gäller påföljdsbestämning grundar sig i dag inte heller främst på i lagstiftning eller på annat sätt formulerade principer utan mer på en framvuxen domstolstradition.

Det är enligt min mening också ofrånkomligt att domstolarna vid påföljdsbestämningen måste ha en stor frihet att väga in de särskilda förhållandena i varje enskilt fall. En ny reglering bör inte lägga hinder i vägen för detta. Att regler på området inte bör eller kan utformas så att de ger ett mer eller mindre automatiskt svar på hur påföljden bör bestämmas i det enskilda fallet utesluter emellertid inte att det är viktigt att det finns en klar och enhetlig reglering av de allmänna principerna för beslutsfattandet.

I det övervägande antal fall som prövas vid domstol föranleder påföljdsfrågan inga särskilda problem utan påföljden anpassas till fast praxis. Någon förändring i det hänseendet innebär inte heller de regler som jag kommer att föreslå. Det är emellertid inte ovanligt att det föreligger skilda uppfattningar om exempelvis hur allvarligt ett brott är, vilken betydelse en viss omständighet skall tillmätas vid straffmätningen eller vilken hänsyn som bör tas till vissa av gärningsmannens personliga förhållanden. Att domstolarna redovisar sina överväganden i sådana fall ser jag som en betydande fördel. En motivering för hur påföljdsbestämningen har skett ger parterna och andra bättre möjlighet att bedöma på vilket sätt domstolen beaktat olika faktorer och ger därigenom bl. a. ett bättre underlag för en bedömning av om det finns anledning att överklaga domen till högre rätt. En reglering av det slag som jag ämnar föreslå kommer enligt min bedömning att underlätta argumentering och motivering i sådana fall och därigenom också främja en enhetlig rättstillämpning. Efter hand bör också vägledning genom prejudikatbildning från högsta domstolen kunna förväntas. Påföljderna kan på så sätt på sikt bli mer förutsebara.

Fängelsestraffkommittén har uttalat att dess förslag genom den förändrade grundläggande konstruktionen och de mer detaljerade regler som ställs upp för påföljdsbestämningen på sikt bör kunna leda till en minskad användning av fängelse. Detta skulle bl. a. hänga samman med att domstolarna, i stället för att som för närvarande hänvisa enbart till allmän laglydning, ha ett mer precist ange av vilket skäl som fängelse ådöms. RÅ har ställt sig tveksam till om förslaget kommer att få denna effekt i praktiken och pekat på bl. a. att den föreslagna regleringen ansluter sig mycket nära till nuvarande praxis. Det faktum att de omständigheter som redan i dag beaktas vid påföljdsbestämning regleras i lag behöver därför enligt RÅ inte innebära att domstolarna i större utsträckning kommer att döma ut andra straff än frihetsstraff eller sänka nivån på de fängelsestraff som döms ut.

De förslag som jag lägger fram i det följande anknyter även i detaljregleringen nära till kommitténs. Förslagen kan i betydande utsträckning ses som en kodifiering av gällande praxis för påföljdsvalet och straffmätningen. Ett avgörande skäl för den nya regleringen är, som jag tidigare påpekat, att söka få till stånd en mer enhetlig och mer förutsebar rättstillämpning. Däremot är avsikten med förslaget inte att allmänt sett åstadkomma vare sig en strängare eller mildare påföljdsbestämning än den som nu förekom-

mer. I vissa hänseenden, som exempelvis beträffande vissa återfallsbrott, innebär förslagen en skärpning medan de i andra hänseenden lämnar utrymme för en mildare praxis.

3.2 Utformningen i stort av regler för påföljdsbestämningen

Mitt förslag: Regleringen av påföljdsval och straffmätning, vilken i stor utsträckning saknar motsvarighet i gällande lag, görs relativt detaljerad bl. a. genom uppräknings av försvårande och förmildrande omständigheter och av omständigheter hänförliga till gärningsmannens personliga förhållanden m. m. som därutöver ska påverka straffmätningen (billighetshänsyn). Uppräkningarna är inte uttömmande utan endast exemplifierande. I lag anges också vilken betydelse för påföljdsbestämningen som tidigare brottslighet skall ha. Reglerna tas in i två nya kapitel i brottsbalken, 29 och 30 kap.

Kommitténs förslag överensstämmer i fråga om den grundläggande konstruktionen i allt väsentligt med mitt.

Remissinstanserna: En bred majoritet av remissinstanserna godtar kommitténs allmänna uppläggning av regleringen. Den kritik som förekommer avser detaljriktigheten i förslaget. Synpunkter i den riktningen förs fram av hovrätten för Nedre Norrland (majoriteten), Göteborgs tingsrätt, domstolsverket och domareförbundet.

Skälen för mitt förslag: Om man vill införa allmänna och mer preciserade lagregler om påföljdsval och straffmätning är det ofrånkomligt att regleringen blir tämligen utförlig. Det är ju en mängd faktorer som är av betydelse för påföljdsbestämningen, och skall regleringen tillgodose de syften som är avsedda måste dessa faktorer i stor utsträckning anges i lagtext. Kommitténs förslag är därför förhållandevis detaljrikt.

De remissinstanser som har kritiserat kommitténs förslag för dess detaljriktighet, har menat att ett förslag som förutsätter att domstolen mot varandra skall väga ett så stort antal omständigheter som kommittén tagit upp, som dessutom ofta talar i olika riktning, inte är ägnat att öka enhetligheten och konsekvensen i rättsskipningen. Man har vidare pekat på två risker som är förenade med särskilda regler om straffmätning och påföljdsval. Å ena sidan kan reglerna visa sig allt för detaljerade genom att ge en uttömmande beskrivning av de förhållanden som domstolen får ta hänsyn till. Förutom att ett sådant system kan framstå som svåröverskådligt kan det också leda till en stelbent tillämpning genom att domstolarna inte anser sig kunna ta hänsyn till i och för sig beaktansvärda omständigheter som inte har förutsetts vid reglernas tillkomst. Å andra sidan har det också pekats på risken för att reglerna endast ger uttryck för självklarheter och därmed blir så konturlösa och vaga att de inte fyller någon praktisk funktion.

Självfallet måste man vid utformningen av regler för påföljdsbestämning sträva efter att undvika dessa risker. Enligt min mening, som delas av en

betydande majoritet av remissinstanserna, har emellertid kommittén i allt väsentligt lyckats utforma sina förslag så att bestämmelserna varken blivit alltför detaljerade eller alltför allmänt hållna. Jag anser därför att förslagen är väl ägnade att läggas till grund för lagstiftning.

När det gäller risken för att reglerna såsom uttryck för självklarheter skulle kunna komma att sakna praktisk funktion kan jag hänvisa till de väsentligt mindre preciserade straffmättningsregler som sedan något decennium finns i finsk rätt. Dessa regler möttes till en början med skepsis från många håll. Enligt vad jag har inhämtat från Finland råder emellertid nu en betydande enighet om att de nya bestämmelserna har visat sig vara av stort värde för rättstillämpningen.

För min del har jag större förståelse för farhågorna att alltför detaljerade regler kan leda till att påföljdsbestämningen blir alltför stelbent och okänslig. Sådana konsekvenser bör emellertid kunna undvikas genom att uppräkningsregler av de faktorer som skall tillmätas betydelse inte görs uttömmande utan endast exemplifierande. Jag återkommer till detta i specialmotiveringen. En sådan reglering innebär att domstolarna underkastas en starkare styrning än enligt gällande rätt men utgör inte något hinder mot att de tar hänsyn till sådana vid lagstiftningen inte förutsedda omständigheter som rimligtvis bör få påverka påföljdsbestämningen. Vad som däremot bör kunna krävas av domstolarna i sådana fall är att de öppet redovisar sina överväganden.

Farhågorna att en lagstiftning av det slag som kommittén föreslagit skulle minska enhetligheten i rättstillämpningen genom att domstolen skulle åläggas att väga in ett stort antal omständigheter som kan peka i olika riktning har jag mindre förståelse för. Tanken är inte att domstolarna skall beakta andra slags omständigheter än sådana som uppenbarligen redan i dag ofta tillmäts betydelse för bedömningen av olika påföljdsfrågor. Att de omständigheter som bör beaktas eller åtminstone de mest betydelsefulla faktorerna kommer till uttryck i lagtext bör rimligtvis bidra till en ökad enhetlighet. Utan vägledning finns alltid risken att en del domstolar tar hänsyn till en viss omständighet, som andra domstolar inte ser anledning att beakta eller kanske rent av förbiser vid bedömningen.

I enlighet med vad jag har anfört i avsnitt 2.2 bör utgångspunkten för straffmätningen vara vilket straffvärde ett brott har. Straffvärdet bör bestämmas med hänsyn till den skada, fara eller kränkning som gärningen har inneburit, vad gärningsmannen insett om detta samt de avsikter eller motiv som han haft. Faktorer som är särskilt försvårande eller förmildrande vid bedömningen av straffvärdet bör anges genom en exemplifierande uppräkningsregler. Jag kommer att närmare gå in på dessa faktorer i specialmotiveringen.

Även andra faktorer än sådana som hänförs till straffvärdet bör kunna beaktas vid straffmätningen. Förutom tidigare brottslighet gäller detta vissa andra förhållanden som inte hänförs till brottet och som kommittén sammanfattar under beteckningen billighetshänsyn. Jag skall i avsnitten 3.4 och 3.5 närmare utveckla dessa faktorer.

När det gäller påföljdsvalet bör, såsom jag återkommer till i nästa avsnitt, fängelse uttryckligen anges som en svårare påföljd än villkorlig

dom och skyddstillsyn. En allmän bestämmelse om faktorer som får beaktas som skäl för fängelse bör införas. I särskilda bestämmelser bör syftet med påföljderna villkorlig dom och skyddstillsyn anges liksom även sådana särskilda skäl som bör beaktas när det gäller val av skyddstillsyn. Jag återkommer till dessa frågor längre fram.

I likhet med kommittén förordar jag att den reglering som jag nu har berört tas in i två nya kapitel i brottsbalken. Jag anser att de nya bestämmelserna lämpligen kan införas som 29 och 30 kap. Dessa kapitel upphävdes när påföljderna ungdomsfängelse och internering avskaffades. Jag återkommer till den närmare utformningen av regleringen i specialmotereringen.

3.3 Påföljders inbördes svårhet

Mitt förslag: Till skillnad mot nuvarande ordning är vid val av påföljd fängelse att anse som en svårare påföljd än villkorlig dom och skyddstillsyn. Dessa båda påföljder är däremot fortfarande jämställda i svårhetshänseende. Såväl fängelse som villkorlig dom och skyddstillsyn är att anse som svårare påföljder än böter.

Kommitténs förslag överensstämmer med mitt förslag.

Remissinstanserna har genomgående lämnat kommitténs förslag utan erinran. Några – Stockholms tingsrätt, Sveriges Sociomors, Personal- och Förvaltningstjänstemäns Riksförbund samt Föreningen Sveriges Frivårdstjänstemän – har dock menat att kommittén bort gå längre så att även skyddstillsyn betraktas som svårare påföljd än villkorlig dom.

Skälen för mitt förslag: Rättsläget är för närvarande något oklart vad gäller påföljdernas inbördes stränghet. I brottsbalken finns endast en uttrycklig bestämmelse om detta, nämligen nuvarande 1 kap. 4 § andra stycket. Det anges där att fängelse är en svårare påföljd än böter. Av bl. a. inledningsparagraferna till 27 och 28 kap. BrB jämte motivuttalanden kan man dra slutsatsen att också villkorlig dom och skyddstillsyn är strängare påföljder än böter. I sammanhanget bör nämnas att de olika bestämmelser som öppnar möjlighet att döma till lindrigare straff än som annars är föreskrivet endast avser straffarterna böter och fängelse.

Vad gäller förhållandet mellan påföljderna fängelse, villkorlig dom och skyddstillsyn ligger formellt den slutsatsen närmast till hands att ingen av påföljderna kan anses som svårare än någon av de andra. Till detta resultat kommer man med stöd av rättegångsbalkens (RB:s) bestämmelser om omröstning till dom (29 kap.) och om förbud mot reformatio in pejus (51 kap. 25 §). Ett års fängelse är alltså enligt dessa bestämmelser inte en strängare påföljd än villkorlig dom eller skyddstillsyn.

Frågan hur olika påföljder bör graderas inbördes i fråga om svårhetsgrad har betydelse i flera olika hänseenden. I grunden hänger naturligtvis frågan samman med synen på vilket ändamål som det straffrättsliga reaktionssystemet primärt fyller.

I ett system, enligt vilket påföljden primärt bör anpassas efter hur man bäst motverkar att den dömda gör sig skyldig till nya brott och inte efter brottet, är det naturligt att olika påföljder inte graderas inbördes. Med ett system, där själva brottet och andra föreliggande faktiska omständigheter kring detta står i centrum för bedömningen i påföljdsfrågan, är det däremot naturligt att en sådan gradering sker.

Frågan har emellertid inte betydelse endast för grunderna för påföljdsbestämningen som sådan. Av mera påtaglig praktisk betydelse är frågan när det gäller de processuella omröstningsreglerna och bestämmelserna om reformatio in pejus. Den nuvarande regleringen i dessa hänseenden innebär principiellt att den lindrigaste meningen skall gälla vid lika röstetal liksom att högre domstol på talan av den tilltalade inte får bestämma svårare påföljd än vad lägre rätt bestämt. När valet står mellan å ena sidan villkorlig dom eller skyddstillsyn och å andra sidan fängelse saknar dessa bestämmelser betydelse eftersom de är att anse som jämställda i svårhets-hänseende. Denna ordning har under lång tid varit utsatt för kritik och har i enskilda fall lett till resultat som framstår som stötande.

Den nuvarande regleringen är enligt min mening, liksom enligt kommitténs och remissinstansernas, inte bra. Jag anser det vara naturligt att frågan om påföljdernas gradering i svårhetshänseende bör bedömas med utgångspunkt från hur stort obehag de åsamkar den som utsätts för dem. Det är enligt min mening närmast självklart att den påföljd som innebär frihetsberövande, dvs. fängelse, skall betraktas som strängare än de andra.

Påföljder som medför att den dömda underkastas övervakning och annan kontroll i frihet skulle enligt detta synsätt också böra anses som strängare än påföljder som inte innehåller sådana moment. Konsekvensen av detta skulle bli att villkorlig dom bör vara att anse som mildare än skyddstillsyn som i sin tur skulle vara mildare än fängelse.

I överensstämmelse med vad jag nu anfört anser jag att en uttrycklig regel bör införas i brottsbalken som säger att fängelse vid val av påföljd skall anses som svårare än villkorlig dom och skyddstillsyn. Jag vill däremot av skäl som jag återkommer till, inte i detta sammanhang gradera villkorlig dom och skyddstillsyn inbördes. Dessa är fortfarande jämställda i svårhetsgrad. Mitt förslag överensstämmer med kommitténs i denna del.

Kommitténs ställningstagande i denna fråga har kritiserats av vissa remissinstanser. Enligt kritiken har kommittén inte anfört några bärande skäl mot att anse skyddstillsyn som en svårare påföljd än villkorlig dom. Bl. a. pekas på det förhållandet att skyddstillsynen i dag innebär ett mera djupgående ingripande i den dömdes livsföring än tidigare, främst genom en intensivare kontroll och övervakning av de dömda.

Jag har förståelse för de synpunkter som de kritiska remissinstanserna sålunda framfört och, som nyss framgått, delar jag deras principiella uppfattning.

Som jag tidigare antytt har emellertid frågan om svårhetsgradering betydelse i olika hänseenden. När det gäller grunderna för påföljdsbestämningen har jag för egen del funnit att det avgörande för valet mellan villkorlig dom och skyddstillsyn i princip inte bör vara brottets svårhet eller andra sådana rent faktiska föreliggande omständigheter utan i stället i vad mån

det stöd och de andra insatser som kan lämnas inom ramen för en skyddstillsynspåföljd kan antas bidra till att den dömde avhåller sig från fortsatt brottslighet. Påföljdsvalet bör således i detta hänseende inte bestämmas utifrån proportionalitetssynpunkter. Mot den bakgrunden anser jag att det inom ramen för påföljdsvalsreglerna inte är vare sig nödvändigt eller lämpligt att gradera skyddstillsyn och villkorlig dom i svårhetshänseende.

Att skyddstillsyn för den enskilde är en mer ingripande påföljd än villkorlig dom är naturligtvis trots detta helt uppenbart. Helt oberoende av påföljdsvalsreglernas utformning i brottsbalken finns det därför enligt min mening starka skäl som talar för att villkorlig dom när det gäller omröstningsförfarandet och frågan om reformatio in pejus bör behandlas som en lindrigare påföljd än skyddstillsyn. Dessa frågor har behandlats i en departementspromemoria (Ds Ju 1987:19) som för närvarande remissbehandlas. Det finns därför anledning att återkomma till dem.

Vad gäller bötesstraffets förhållande till fängelse bör den nuvarande ordningen behållas. Fängelse skall således anses vara ett svårare straff än böter. Detta framgår av 1 kap. 5 § BrB i mitt förslag.

Såväl kommittén som vissa remissinstanser har uppehållit sig vid frågan om var böter i svårhetshänseende skall placeras in bland påföljderna. Det har påpekats bl. a. att böter för närvarande lätt kan uppfattas som mer ingripande än villkorlig dom som ju vid domstillfället inte innebär mer än en varning och i praktiken inte medför några särskilda krav på den dömde.

En ändrad syn på svårhetsförhållandet mellan böter och villkorlig dom förutsätter emellertid att man också ändrar på ordningen att villkorlig dom skall utgöra ett alternativ till fängelse men i princip inte komma till användning när brottet i det enskilda fallet medför endast böter. Någon sådan ändring har jag inte funnit motiverad.

Bl. a. för att motverka att påföljdssystemet när det gäller svårhetsgraderingen skall uppfattas som inkonsekvent anser jag i stället att villkorlig dom som regel skall kombineras med ett bötesstraff. Det bör dessutom framhållas att den villkorliga domen leder till anteckning i kriminalregistret och innebär en klar risk för ett strängare påföljdsval vid nya brott. Villkorlig dom bör härigenom allmänt sett framstå som svårare än en bötespåföljd.

Enligt mitt förslag blir således fängelse liksom för närvarande att anse som en svårare påföljd än böter. Fängelse blir vid val av påföljd att se som svårare än villkorlig dom och skyddstillsyn. De två sistnämnda påföljderna är jämställda i svårhetshänseende men att anse som svårare än böter, eftersom de får ådömas endast för brott för vilket påföljden ej bedöms kunna stanna vid böter. Förhållandet mellan villkorlig dom och skyddstillsyn i vissa processuella sammanhang, bl. a. vid omröstning får, som jag nyss nämnt, övervägas senare.

Mitt förslag: I en särskild paragraf anges olika exempel på omständigheter som vid *straffmätningen* kan föranleda ett lindrigare straff än vad det begångna brottets straffvärde påkallar. Bl. a. nämns olika former av s. k. sanktionskumulation och fall då gärningsmannen frivilligt angett sig eller sökt förebygga skadliga verkningar av brottet. Enligt paragrafen får domstolen, om det är påkallat, döma till ett lägre straff än straffvärdet motiverat även i andra fall än dem som särskilt nämns i lagtexten. Vid *påföljdsvalet* kan, vid sidan av straffvärdet och brottets art, den tilltalades tidigare brottslighet åberopas som skäl för en frihetsberövande påföljd. Skälen för fängelse skall vägas mot sådana omständigheter som talar för en lindrigare påföljd. Förutom sådana omständigheter som också kan påverka straffmätningen skall härvid bl. a. särskilt beaktas om det skett en påtaglig förbättring av den tilltalades personliga eller sociala situation.

Kommitténs förslag överensstämmer i huvudsak med mitt.

Remissinstanserna: Förslaget att gärningsmannens personliga förhållanden och hans handlande efter brottet skall påverka såväl straffmätningen som påföljdsvalet har tillstyrkts eller lämnats utan erinran av samtliga remissinstanser.

Skälen för mitt förslag: Gärningsmannens personliga förhållanden och omständigheter som har tillkommit efter brottet är enligt gällande rätt främst av betydelse genom att de kan påverka bedömningen i det enskilda fallet av gärningsmannens möjligheter att anpassa sig i samhället. Jag har i avsnitt 2.2 tagit avstånd från tanken på att påföljdsvalet principiellt skall grunda sig på prognoser av detta slag och jag får hänvisa till vad jag där har anfört.

Denna grundsyn innebär dock inte att gärningsmannens personliga förhållanden eller hans handlande efter brottet inte bör kunna beaktas vid straffmätningen och påföljdsvalet. Enligt min uppfattning, liksom enligt kommitténs, bör sådana omständigheter vägas in i mildrande riktning när påföljden bestäms och detta i minst samma utsträckning som i dag. Skillnaden mot nuvarande ordning är att detta enligt mitt förslag inte behöver motiveras med en prognos eller ett behandlingsbehov i det enskilda fallet.

Grundtanken är i stället att det vid sidan av straffvärdet finns en rad olika omständigheter som är av ett sådant slag att det skulle framstå som orättfärdigt, om de inte beaktades vid påföljdsbestämningen. Såsom påpekats av några remissinstanser torde det även med den nuvarande lagstiftningen i allmänhet vara så att det snarare är överväganden av detta slag och inte individuella prognoser som rent faktiskt ligger till grund för domstolarnas påföljdsbestämning. En annan sak är att sådana överväganden bl. a. sammanhänger med allmänna kunskaper om hur olika ingripanden kan påverka dömdas möjligheter att anpassa sig i samhället. Kunskap av detta slag är självfallet av stor betydelse när det gäller att bedöma i vilka slags situationer olika påföljder framstår som särskilt motiverade.

Jag anser därför att man bör i lagtexten ange olika typiska situationer där en lindrigare påföljd eller ett lägre straff framstår som rimligt med hänsyn till den dömdes personliga förhållanden eller eljest. Detta är också motiverat som ett led i strävandena att uppnå en större enhetlighet i praxis. Avsikten är således att det vid såväl straffmätningen som påföljdsvalet skall vara möjligt att ta hänsyn till andra omständigheter än sådana som hänför sig till brottet. I lagtexten bör endast särskilt viktiga eller vanliga omständigheter anges. Domstolarna bör ha möjlighet att beakta även andra omständigheter än sådana som uttryckligen nämns. Tanken bakom en sådan reglering är att det – om gärningsmannen t. ex. efter förmåga har sökt gottgöra skadliga verkningar av brottet eller om han av brottet drabbats av t. ex. avskedande eller uppsägning – ofta inte är rimligt att döma ut ett straff endast efter straffvärdet. Det bör därför finnas utrymme för att vid straffmätningen beakta också andra omständigheter än straffvärdet. Ytterst kan hänsyn av det aktuella slaget leda till påföljdseftergift, se vidare avsnitt 3.6.

Regleringen av vilken inverkan omständigheter som inte är hänförliga till brottet skall ha vid påföljdsbestämningen torde i praktiken inte leda till några mera påtagliga förändringar jämfört med nuvarande praxis. Bl. a. genom att förutsättningarna för att ta hänsyn av det aktuella slaget preciseras i lagtexten kan det emellertid förväntas att domstolarna ägnar ökad uppmärksamhet åt och i högre grad beaktar frågan om det föreligger andra omständigheter än straffvärdet som bör beaktas vid straffmätningen.

Regleringen bör utformas med tanke på att den bl. a. i allt väsentligt skall omfatta sådana omständigheter som för närvarande brukar åberopas med hänvisning till individualpreventiva överväganden. Enligt min mening åstadkommer man dock en klarare gränsdragning, som också bättre återspeglar de överväganden som görs i praktiken, om man ersätter den nuvarande hänvisningen till allmän- och individualprevention med en uppdelning av de omständigheter som är relevanta för påföljdsbestämningen i sådana som hänför sig till brottet, och således påverkar straffvärdet, och sådana som inte gör det. I lagtexten bör ges uttryck för att det på ett brott skall följa en påföljd som skall utmätas efter i lagen angivna principer, med beaktande både av brottets svårhet och gärningsmannens personliga förhållanden och hans handlande efter brottet, m. m.

Såsom jag redan tidigare har berört (avsnitt 3.3) bör det emellertid enligt min mening även i framtiden framgå att villkorlig dom främst är avsedd för brott av tillfällighetskaraktär och att syftet med skyddstillsyn är att bidra till att den dömda avhåller sig från fortsatt brottslighet. Också enligt mitt förslag är alltså domstolens allmänna bedömning av riskerna för återfall och den dömdes behov av stöd och hjälp av betydelse för påföljdsvalet.

Mitt förslag: I brottsbalken regleras utförligare än för närvarande vilken inverkan tidigare brottslighet skall ha vid påföljdsbestämningen.

Betydelsen av återfall för påföljdsbestämningen behandlas i lagtexten i fyra hänseenden. – Den tilltalades tidigare brottslighet anges som en av de omständigheter som kan utgöra skäl för att döma till fängelse. – Bestämmelserna om förverkande av villkorligt medgiven frihet kompletteras för att tydligare markera att ny brottslighets samband med tidigare skall beaktas vid beslut huruvida förverkande skall ske helt, delvis eller inte alls. – En särskild bestämmelse införs enligt vilken domstolen vid straffmätningen, om förhållandet inte kan beaktas tillräckligt genom påföljdsvalet eller förverkande av villkorligt medgiven frihet, i skälig utsträckning skall ta hänsyn till att gärningsmannen tidigare gjort sig skyldig till brott. – Nuvarande bestämmelse om förhöjt straffmaximum i vissa återfalls-situationer behålls oförändrad.

Kommitténs förslag överensstämmer med mitt såvitt gäller påföljdsval och i huvudsak såvitt gäller förverkande av villkorligt medgiven frihet. Enligt kommitténs förslag skall återfall däremot endast få påverka straffmätningen vid bestämmande av bötespåföljd eller vid val mellan böter och fängelse. Kommittén har också föreslagit att bestämmelsen om förhöjt maximum i vissa återfallssituationer skall upphävas.

Remissinstanserna: En bred majoritet av remissinstanserna avstyrker eller ställer sig kritiska till förslaget om att tidigare brottslighet inte skall få påverka straffmätningen när det är fråga om att döma till fängelse. Några instanser anser dessutom att reglerna för förverkande av villkorligt medgiven frihet enligt kommitténs förslag blivit för begränsade. I övrigt har kommitténs förslag godtagits av remissinstanserna.

Kritiken av kommitténs förslag att tidigare brottslighet inte skall få påverka straffmätningen när fängelse ådöms kan sammanfattas enligt följande. Den av kommittén föreslagna ordningen skulle innebära att tidigare brottslighet vid straffmätningen endast får beaktas upp till en viss nivå. Detta framstår som ologiskt och i övrigt omotiverat. Det skulle innebära att någon hänsyn till tidigare brottslighet inte skulle få tas vid allvarigare former av brottslighet där straffet skall bestämmas till fängelse.

Kommittén har visserligen föreslagit att återfallet då skall kunna beaktas genom att villkorligt medgiven frihet förklaras förverkad. Detta är emellertid enligt flera remissinstansers uppfattning inte tillräckligt. Enligt dessa instanser bör i vissa situationer både den villkorligt medgivna friheten förklaras förverkad och hänsyn till den tidigare brottsligheten tas vid straffmätningen för de nya brotten. Att den villkorligt medgivna friheten förklaras förverkad är en följd av att gärningsmannen misskött sig under prøvotiden. Därutöver bör emellertid vid straffmätningen kunna tas hänsyn till om gärningsmannen tidigare är synnerligen hårt brottsligt belastad.

Vid remissbehandlingen har också påpekats att det kan föreligga situationer då någon möjlighet till förverkande av villkorligt medgiven frihet inte står till buds. Det kan t. ex. trots att det har gått så lång tid att ett förverkande inte är möjligt ändå framstå som rimligt att gärningsmannen drabbas av ett längre fängelsestraff än om det hade varit fråga om en förstagsångsförbrytare.

Några remissinstanser anser att en lämplig lösning är att tidigare brottslighet får beaktas också vid straffmätningen för det nya brottet enligt de riktlinjer som kommittén dragit upp för när förverkande av villkorligt medgiven frihet skall få ske.

Flera remissinstanser har anfört att kommitténs förslag i denna del inte torde ha någon förankring i den allmänna opinionen eller det allmänna rättsmedvetandet.

Skälen för mitt förslag:

Nuvarande rättsläge är oklart

Att gärningsmannen tidigare gjort sig skyldig till brott kan i dag beaktas vid påföljdsbestämningen på flera olika sätt. Vid påföljdsvalet har gärningsmannens tidigare brottslighet stor betydelse. Det är i dag ovanligt att den som inte tidigare dömts för brott döms till fängelse, om inte brottet är särskilt allvarligt eller det är fråga om en sådan typ av brottslighet där frihetsberövande, som exempelvis vid rattfylleri, normalt anses böra följa på brottet. Ofta har en gärningsman dömts flera gånger till kriminalvård i frihet innan domstolen finner att man måste övergå till en frihetsberövande påföljd.

Återfall kan emellertid också påverka straffmätningen så att ett högre straff ådöms än vad brottet i sig motiverar. Tidigare har det sagts att återfall har varit en av de faktorer som skulle tillmätas relativt stor vikt vid straffmätning. I praxis torde detta emellertid numera vara mindre vanligt.

Även förverkande av villkorligt medgiven frihet har stor betydelse som reaktion vid återfall i brott. Relationen mellan den nya och den tidigare brottsligheten tillmäts i praxis stor vikt vid beslut om förverkande skall ske och hur stor del av den villkorligt medgivna friheten som skall förverkas.

Gärningsmannens tidigare brottslighet kan således i dag påverka såväl påföljdsvalet som straffmätningen och därutöver även föranleda förverkande av villkorligt medgiven frihet. Det finns dock inga klara riktlinjer för tillämpningen. Återfall kan beaktas på olika sätt och olika kombinationer av möjligheterna att beakta återfall kan förekomma. Rättsläget är således, som även kommittén konstaterat, oklart.

Vad gäller vissa bötesfall finns dock en förhållandevis klar praxis. Jag kan här hänvisa till straffmätningen vid olovlig körning och viss annan trafikbrottslighet. Återfall i brottslighet av samma slag medför efter hand en skärpning av bötesstraffet. Även beträffande återfallets betydelse för övergång från böter till fängelse synes det åtminstone för vissa brott finnas en relativt väl utvecklad praxis. Upprepade återfall inom viss tid i likartade

brott, som normalt föranleder ett bötesstraff, leder så småningom till att fängelse ådöms.

När väl fängelse har ådömts och det sedan blir fråga om att för nya brott döma till ytterligare fängelsestraff är rättsläget mer oklart i fråga om vilken inverkan den tidigare brottsligheten skall ha på straffmätningen. När brottsbalken infördes innehöll den en bestämmelse om förhöjt straffmaximum vid vissa återfall i brott (26 kap. 3 §). Denna bestämmelse upphävdes den 1 april 1976. Uttalanden av föredragande statsrådet i den proposition som låg till grund för ändringen (prop. 1975/76:42) har på sina håll tolkats som ett påpekande att ändringen innebär att återfall i fortsättningen skulle ha minskad betydelse även vid straffmätning inom den vanliga straffskalan. I samband med att interneringspåföljden avskaffades den 1 juli 1981 fördes på nytt in en bestämmelse i 26 kap. 3 § BrB om straffmätningen vid återfall vid särskilt grova brott (prop. 1980/81:76, JuU 25, SFS 1981:211). I förarbetena till denna bestämmelse betonades att det var av grundläggande vikt att interneringspåföljdens avskaffande allmänt sett inte ledde till en lindring av samhällets reaktioner mot den allra grövsta kriminaliteten och att det därför förclåg ett klart behov av en återfallsregel för dessa fall (a. prop. s. 51).

Enligt fängelsestraffkommitténs uppfattning är det i dag svårt att uttala sig om i vilken utsträckning domstolarna vid straffmätningen tar hänsyn till tidigare brottslighet. Benägenheten att ta hänsyn av denna art skiftar enligt kommittén mellan olika domare och domstolar. Det är tveksamt i vad mån hänsyn tas mer än i undantagsfall. I vart fall, slår kommittén fast, är praxis i denna fråga oklar. Denna slutsats har inte satts i fråga av remissinstanserna. Den bestyrks också av den senaste av de få undersökningar av straffmätningsspraxis som utförts här i landet (Straffmätning, Slutrapport, Ds Ju 1980:9). Sammanfattningsvis konstateras där beträffande betydelsen av tidigare brottslighet att återfall har framträtt som en faktor av betydelse för straffbestämningen i en del av analyserna under det att detta inte har varit fallet i andra analyser. Den osäkerhet i praxis som på så sätt har framkommit är enligt rapporten förklarlig. Frågan om vilken hänsyn domstolarna vid påföljdsbestämningen bör ta till att den tilltalade tidigare dömts för brott sägs vara komplicerad. Därtill kommer enligt rapporten att det i svensk rätt saknas en skriven regel för straffmätning vid återfall.

Att osäkerhet råder i praxis torde enligt kommittén bl. a. hänga samman med att ny brottslighet även kan medföra förverkande av villkorligt medgiven frihet. Förhållandet mellan straffmätning och förverkande är oklart. Om man i domstolen anser att straffskärpning bör ske på grund av återfall, finns således inga klara riktlinjer för om denna skall åstadkommas genom straffmätningen, genom förverkande av villkorligt medgiven frihet eller genom en kombination av dessa båda alternativ. Härtill kommer att det inte heller finns några regler i lag utan endast vissa uttalanden i förarbetena när det gäller förverkande av villkorligt medgiven frihet, dvs. om sådan skall ske och i så fall hur mycket som skall förverkas. Kommittén konstaterar att de upplysningar den har fått tyder på att tillämpningen av förverkandeinstituten är skiftande.

Min bestämda uppfattning är att det måste finnas möjlighet att vid påföljdsbestämningen ta hänsyn till om gärningsmannen tidigare har begått brott. En sådan ordning torde av en bred allmänhet uppfattas som naturlig och rimlig.

Återfallets betydelse för påföljdsbestämningen kan emellertid, som jag redan berört, regleras på en rad olika vägar. Den faktiska betydelse som den tidigare brottsligheten tillmäts växlar också kraftigt mellan olika rättssystem. Det finns också mycket skiftande uppfattningar om på vilka grunder tidigare brottslighet bör tillmätas betydelse. Enligt vissa ökar klandervärdheten i en brottslig gärning när den upprepas, medan andra hänvisar till behov av individuell avskräckning eller inkapacitering. Det finns också de som hävdar att det inte är de som tidigare dömts för brott som skall särbehandlas i skärpande riktning utan att särbehandling tvärtom bör avse åtminstone en del av den brottslighet som begås av tidigare ostraffade personer och då ske i mildrande riktning. Vanligt är också att allmänpreventiva skäl rent allmänt åberopas som grund för en strängare bedömning av återfallsbrottslighet.

Enligt min mening finns det i och för sig anledning att ställa sig tvivlande till bärkraften av vissa av de argument som framförs för strängare straff i återfallssituationer. Något underlag för att anta att ett längre fängelsestraff skulle kunna främja den dömdes anpassning i samhället finns exempelvis inte.

Det kan dock knappast sättas i fråga att det är av väsentlig betydelse för tilltron till påföljdssystemet att återfall kan beaktas vid påföljdsbestämningen. För en förstagångsöverbrytare kan en mildare påföljd ofta tillämpas medan detta inte bör komma i fråga för den som återfaller i nya brott, särskilt inte om det sker vid upprepade tillfällen. Samhället bör genom gradvis skärpta reaktioner mot återfall kunna markera att man ser allvarigare på upprepade brottslighet än enstaka brott. Sådana mönster, som torde grunda sig på såväl rättviseföreställningar som allmänna erfarenheter av hur normbildning sker, återfinns för övrigt även utanför straffrätten. Genom skärpta reaktioner kommer också inkapaciteringseffekter att erhållas utan att ingripandena i det enskilda fallet sker på sådana grunder.

Det finns dock många olika uppfattningar om hur och i vilken utsträckning återfall bör tillmätas betydelse. Med hänsyn härtill anser jag att det är angeläget att man genom lagstiftning skapar förutsättningar för en enhetlig och konsekvent praxis. Jag instämmer därför i kommitténs förslag, vilket på denna punkt inte mött kritik från remissinstanserna, att bestämmelser bör införas vilka tillsammans reglerar vilken betydelse tidigare brottslighet skall ha vid påföljdsbestämningen.

Principerna för en ny reglering

Enligt min mening bör alltså den omständigheten att någon tidigare har gjort sig skyldig till brott kunna beaktas när påföljd bestäms för återfallet.

När man konstruerar nya bestämmelser om detta bör vissa grundläggande principer beaktas.

Den tid som har gått mellan brotten eller mellan den tidigare domen och återfallet bör ha stor betydelse. Ju snabbare någon återfaller, desto större anledning finns det att skärpa påföljden för återfallet. Betydelsen av att det är fråga om återfall bör efter hand trappas av. Sedan några år gått från den tidigare domen eller, i förekommande fall, från frigivningen från ett frihetsstraff bör påföljdsbestämningen för det nya brottet endast i undantagsfall påverkas av den tidigare domen.

Förhållandet mellan brotten är en annan omständighet av betydelse för om och i vilken grad skärpning av påföljden bör ske för återfall. Dels talar starkare skäl för skärpning, om det är fråga om likartade brott. Rör det sig om helt olikartade handlingar, ligger det mindre nära till hands att ens betrakta det nya brottet som ett återfall. Dels är skälen för skärpning starkare, om det nya brottet är lika grovt eller grövre än det tidigare. Är återfallet ett mindre allvarligt brott än det tidigare, torde således skälen att skärpa påföljden vara mindre starka.

När det härefter gäller metoden för återfallsskärpning finns det i princip tre vägar. Skärpningen kan göras genom påföljdsvalet, genom att villkorligt medgiven frihet förverkas eller genom ett strängare straff av samma slag. Enligt min mening bör det vara möjligt att beakta återfall i alla dessa hänseenden. Det är emellertid viktigt att regelsystemet utformas så att den samlade reaktionen inte framstår som orimlig. De olika vägarna är typiskt sett anpassade till olika situationer. I de fall då en återfallsskärpning sker med mer än en metod är det angeläget att det står klart för parterna på vilka grunder domstolen funnit anledning till en sådan reaktion. Innan jag går in på hur de olika vägarna enligt mitt förslag bör tillämpas skall jag dock först beröra enligt vilka allmänna principer som återfallet tidigare beaktats inom straffrättsskipningen.

Den tidigare synen på återfall

Innan ett differentierat påföljdssystem infördes löstes frågan om återfallets inverkan till stor del genom att det vid de brott där återfallsproblematiken var av särskild betydelse fanns särskilda straffskalor för olika "resor" av brottet. Nackdelen med ett sådant system var framför allt att det medförde en stelbent tillämpning som i många fall ledde till resultat som framstod som stötande.

I praktiken kom systemet med särskilda straffskalor för återfall att få allt mindre betydelse och ersättas av en tillämpning av det differentierade påföljdssystemet som efter hand växte fram. Om man betraktar detta från återfallssynpunkt, kan det förenklat sett sägas ha inneburit följande.

För förstagångs- eller tillfällighetsbrottslingar räcker det i allmänhet med den varning som ligger i en villkorlig dom. Den som därefter återfaller kan vara i behov av det stöd eller den vård eller behandling som kan lämnas inom ramen för en frivårdspåföljd. Visar sig också detta verkningslöst, måste en frihetsberövande påföljd som bestäms efter brottets svårhet

å dömas. För de som därefter återkommer med upprepade återfall återstår till slut endast att som säkerhetsåtgärd å döma en tidsobestämd påföljd.

I ett system av den typ som jag nu skisserat blev av naturliga skäl frågan om återfallens betydelse för själva straffmätningen av mindre intresse. Den strängare synen på återfall avspeglades främst genom påföljdsvalet.

Den kritik som har riktats mot detta påföljdssystem har mindre gällt differentieringen som sådan än de individualpreventiva grunder på vilka tillämpningen avsågs vila. Kritiken har framför allt drabbat de tidsobestämda frihetsberövande påföljderna, som ju numera också har utmönstrats ur svensk rätt. Genom att dessa avskaffats får emellertid frågan om straffmätningen vid återfall en ökad aktualitet.

Påföljdsvalet vid återfall

För egen del finner jag det naturligt att även fortsättningsvis låta påföljdsvalet inom ett differentierat påföljdssystem utgöra den grundval för regleringen av återfallsfrågorna som det redan i dag i praktiken är. Detta bör emellertid enligt min mening komma till tydligare uttryck i själva lagstiftningen. I lagen bör klart anges att gärningsmannens tidigare brottslighet är en av de faktorer som skall tillmätas särskild betydelse vid val mellan fängelse och en påföljd som inte innebär frihetsberövande. I de fall då brottet inte varit av särskilt allvarlig natur eller av en sådan art att annan påföljd än fängelse normalt inte kan komma i fråga bör ett fängelsestraff utdömas endast i de fall det är påkallat med hänsyn till gärningsmannens tidigare brottslighet.

Någon generell riktlinje för hur många tidigare domar som bör föreligga för att ett fängelsestraff skall kunna aktualiseras med hänsyn till tidigare brottslighet är av naturliga skäl inte möjlig att ge i lagen. Här har naturligtvis faktorer som brottens art och svårhet, tiden mellan brotten och gärningsmannens ålder stor betydelse. Allmänt sett är det min uppfattning att nuvarande praxis i princip bör kunna vara vägledande också för en framtida tillämpning i fråga om påföljdsval.

Jag vill här erinra om möjligheten att skärpa en tidigare å dömd skyddstillsyn med böter eller ett kort frihetsstraff. Den senare kombinationen är främst avsedd för återfall i förhållandevis allvarlig brottslighet. Vid återfall efter dom till skyddstillsyn bör övervägas om en sådan skärpning är tillräcklig. På så sätt bör man ytterligare kunna avvakta innan en skyddstillsyn undanröjs och ett längre frihetsstraff döms ut. Skillnaden i stränghet mellan skyddstillsyn och ett sådant straff är ju mycket stor. Sådana tröskeeffekter bör i många fall kunna undvikas. Jag vill i detta sammanhang erinra om den restriktivitet som, allmänt sett, är påkallad när det gäller att kombinera skyddstillsyn med fängelse. Jag återkommer till den frågan i specialmotiveringen.

Det bör i sammanhanget framhållas att även om frågan om återfall är av stor betydelse för påföljdsvalet, måste enligt min uppfattning även andra faktorer vägas in. Jag har redan nämnt att brottets art eller svårhet kan motivera ett fängelsestraff, även om gärningsmannen inte tidigare har gjort sig skyldig till brott. Men domstolen bör också kunna underlåta att döma

till fängelse fastän fängelse normalt skulle vara påkallat med hänsyn till gärningsmannens tidigare brottslighet. Jag återkommer i specialmotiveringen till vilka omständigheter som bör beaktas vid den bedömningen.

När det gäller tillämpningen av den reglering jag förordar förtjänar ytterligare en sak att framhållas. Jag har tidigare tagit avstånd från att en regelrätt prognos i det individuella fallet skall läggas till grund för rättstillämpningen. Detta innebär självfallet inte att domstolarna i sin tillämpning skall avstå från att beakta allmänna kunskaper om exempelvis brottskarriärer, återfallsmönster eller effekterna av olika åtgärder som kan aktualiseras inom ramen för en påföljd. Föreligger sådana omständigheter som allmänt sett talar för att förutsättningarna för en anpassning till samhället är goda trots tidigare upprepad brottslighet, kan detta givetvis utgöra ett skäl för att avstå från att döma ut ett fängelsestraff. Detta kan emellertid vara motiverat också i andra fall. Har en tilltalad brutit med ett tidigare livsmönster, kan detta tala för att han bör ges den möjlighet som en inte frihetsberövande påföljd innebär, även om utsikterna att han skall lyckas anpassa sig till samhället inte kan bedömas vara särskilt goda.

Förverkande av villkorligt medgiven frihet vid återfall

Fängelse är enligt nuvarande lagstiftning den mest ingripande påföljd som kan komma i fråga. En skärpning av reaktionen vid återfall genom påföljdsvalet förutsätter därför i princip att den tilltalade inte tidigare dömts till fängelse. Har detta skett, uppkommer däremot ofta frågan om att förklara en villkorligt medgiven frihet förverkad och då bestämma hur stor del av den återstående strafftiden som skall omfattas av förverkandet. I praktiken fungerar förverkandeinstitutet till stor del som en särskild reglering av återfallens betydelse vid ny brottslighet. Det är just faktorer som den nya brottslighetens likhet med den tidigare och hur snabbt återfallet skett som bör vara avgörande för beslutet i förverkandefrågan. Man måste emellertid ha i minnet att förverkandet i princip är en reaktion på att någon brutit mot de villkor som var förenade med den villkorliga frigivningen och i princip avser ändrade verkställighetsvillkor beträffande den första domen. Det finns mot den bakgrunden mindre anledning att vara restriktiv beträffande förverkande än när det gäller en skärpt straffmätning på grund av återfall.

Ett förverkande av villkorligt medgiven frihet påverkar i hög grad den sammanlagda längden av det frihetsberövande som blir följden av en dom på fängelse med ett samtidigt beslut om förverkande. Har fängelsestraffet i den första och den andra fängelsedomens varit lika långt, blir frihetsberövandet efter den andra, om hela den villkorligt medgivna friheten förklaras förverkad, i princip 50 procent längre än efter den första. Detta är i själva verket en möjlighet till en mycket kraftig återfallsskärpning – en sällan uppmärksammas konsekvens av de nuvarande reglerna om villkorlig frigivning.

Kommittén bygger i sitt förslag till återfallsreglering på förverkandets faktiska effekter i detta hänseende. Man föreslår bl. a. en tydligare regle-

ring av principerna för förverkande och en väsentlig förlängning av den tid under vilken ett förverkande får beslutas.

För min del vill jag peka på att kommitténs förslag i dessa delar nära hänger samman med frågan om villkorlig frigivning i hela dess vidd. Som jag tidigare har redovisat avser jag inte att ta upp den i detta sammanhang. Jag är därför inte beredd att redan nu ta ställning till kommitténs hela förslag angående hur förverkandefrågorna bör samordnas med återfallsregleringen i övrigt. Jag behandlar således exempelvis inte kommitténs förslag om att utsträcka de tider under vilka ett förverkande kan komma i fråga eller att öppna en möjlighet att förverka även på grundval av brott som begåtts före den villkorliga frigivningen.

Helt oberoende av frågan om den framtida regleringen av villkorlig frigivning anser jag emellertid att det är lämpligt att redan nu i lag ge vissa närmare anvisningar för förverkandeinstitutets tillämpning. Mitt förslag bygger i det hänseendet på de allmänna principer som jag tidigare redovisat.

Straffmätningen vid återfall

När det gäller påföljdsvalet är det möjligt att låta en ny lagreglering i huvudsak anknyta till den praxis som i dag tillämpas i domstolarna. Med hänsyn till den oklarhet som finns om den nuvarande betydelsen av återfall för straffmätningen är däremot möjligheterna att bygga på gällande praxis i det sammanhanget inte desamma.

En väsentlig orsak till den oklarhet som råder på detta område är enligt min uppfattning att återfallets betydelse lagtekniskt inte särskiljs från andra faktorer som påverkar straffmätningen. Det är inte heller i praxis vanligt att domstolarna uttryckligen redovisar vilken eventuell vikt som vid straffmätningen har lagts vid att ett brott utgjort återfall. Härigenom minskar uppenbarligen förutsättningarna för att åstadkomma en fast och konsekvent praxis.

Såsom framgår bl. a. av remissyttrandena finns det olika uppfattningar om gärningsmannens tidigare brottslighet bör ses som en faktor som påverkar bedömningen av det nya brottets straffvärde eller som en därifrån fristående omständighet som skall påverka straffmätningen. I och för sig kan goda skäl åberopas för bägge ståndpunkterna men med hänsyn till intresset att främja en enhetlig praxis bör återfallet enligt min mening i princip behandlas som en från straffvärdet fristående omständighet. Detta utesluter självfallet inte att förekomsten av tidigare brottslighet i vissa fall kan vara av betydelse för bedömningen av exempelvis hur väl planerat eller hänsynslöst ett visst brott har varit. I den mån återfall dessutom skall tillmätas betydelse för straffmätningen bör detta enligt min mening ske enligt särskilda regler, och domstolen bör i det enskilda fallet ange den vikt som återfallet tillmätts.

Som en utgångspunkt i en ny reglering bör det uttryckligen framgå att återfall endast skall påverka straffmätningen i de fall då detta inte kan beaktas tillräckligt genom, förutom påföljdsvalet, förverkande av en villkorlig medgiven frihet. Har återfallet medfört att domstolen valt en svåra-

re påföljd än som annars skulle följt på brottet eller har den beslutat att förverka en villkorligt medgiven frihet saknas det nämligen i allmänhet anledning att vid sidan härav särskilt beakta återfallet.

Mot den här angivna bakgrunden är det som jag ser det i huvudsak i tre situationer som det kan bli aktuellt att beakta återfall vid straffmätningen.

Den första gäller sådana fall där ett tidigare straff inte medfört någon villkorlig frigivning, dvs. vid bötesbrottslighet, vid övergång från böter till fängelse och när ett tidigare fängelsestraff varit så kort att någon villkorlig frigivning inte har kommit i fråga.

Beträffande sistnämnda situation kan erinras om att enligt kommitténs förslag skulle minimitiden för att medge villkorlig frigivning slopas. En följd härav skulle bli att förverkande i princip alltid kunde ske när den tilltalade tidigare dömts till fängelse. Som jag tidigare har nämnt är jag inte i detta sammanhang beredd att ta ställning till kommitténs förslag i denna del. Enligt mitt förslag kommer således även fortsättningsvis att gälla att någon villkorlig frigivning inte kommer i fråga vid fängelsestraff som är två månader eller kortare. Vid återfall efter kortare fängelsestraff bör därför en skärpt straffmätning vara möjlig. I praktiken torde behov av en sådan skärpning endast aktualiseras vid vissa speciella typer av brott som exempelvis rattfylleri.

Den andra situationen där återfall enligt min mening bör kunna inverka på längden av ett fängelsestraff är när den tilltalade visserligen har frigivits villkorligt från ett tidigare straff men förverkande ändå är uteslutet. Jag tänker här exempelvis på sådana fall där den tilltalade visserligen har begått ett nytt brott innan prövotiden löpt ut men förverkande inte är möjligt därför att åtal inte har hunnit väckas inom denna tid eller fall då övervakningsnämnden redan förverkat den villkorligt medgivna friheten på grund av misskötsamhet.

Förverkandeinstitutet har för närvarande en sådan utformning att opåkallade ojämnheter i tillämpningen kan uppkomma, om det inte finns möjlighet till straffskärpning i vissa fall där ett förverkande inte kan komma i fråga. Den prövotid som gäller efter en villkorlig frigivning är normalt ett år. Den villkorligt medgivna friheten kan däremot uppgå till flera år. Återfaller gärningsmannen i ett sådant fall under prövotiden i en likartad, allvarlig brottslighet skall normalt i vart fall största delen av den villkorligt medgivna friheten förklaras förverkad. Har det nya brottet emellertid begåtts strax efter prövotidens utgång eller har gärningsmannen inte häktats eller åtalats inom prövotiden, får däremot något förverkande över huvud taget inte ske. Vad som snarast kan framstå som tillfälligheter kan härigenom medföra flera års skillnader i faktiskt frihetsberövande. Enligt min mening är det naturligt att domstolarna i sådana fall har möjlighet att beakta återfallet vid själva straffmätningen för det nya brottet. På så sätt kan man också förhindra de orimliga resultat i tillämpningen som annars kan uppkomma.

Den tredje situationen slutligen gäller sådana fall då ett förverkande kan ske men inte i en sådan utsträckning att intresset av ett skärpt straff tillgodoses.

Som jag redan berört saknas det i allmänhet anledning att vid sidan av ett

beslut om förverkande av villkorligt medgiven frihet också skärpa straffet med hänsyn till att fråga är om återfall. Enligt min mening finns det dock vissa situationer där detta bör kunna komma i fråga. Förutom på fall där förverkandet av mer eller mindre tillfälliga omständigheter endast kan omfatta en relativt kort tid tänker jag här främst på sådana situationer där någon gjort sig skyldig till upprepade återfall i allvarlig brottslighet som exempelvis grov misshandel och grov stöld. Det är enligt min mening naturligt att domstolarna i sådana situationer genom sin straffmätning markerar det allvar med vilket samhället ser på den likgiltighet inför grundläggande värden som gärningsmannen har demonstrerat. Detsamma gäller enligt min mening vid återfall i synnerligen allvarlig brottslighet. Till skillnad mot kommittén anser jag därför också att den särskilda regeln i 26 kap. 3 § BrB om ett förhöjt straffmaximum vid vissa fall av återfall bör behållas.

Återfall och bötesstraff

Vad gäller betydelsen av tidigare brottslighet för straffmätningen vid bötesstraff och för val mellan böter och fängelse vill jag inte föreslå någon ändring av nuvarande rättsläge. Detta ställningstagande stämmer överens med kommitténs förslag och remissinstansernas uppfattning. Till skillnad från den situationen när fängelse tidigare har ådömts finns det när det är fråga om böter inte någon möjlighet att skärpa påföljden vid ny brottslighet genom förverkande av tidigare påföljd. I fråga om brott med enbart böter i straffskalan finns inte heller möjligheten att skärpa påföljden via villkorlig dom, skyddstillsyn och kombinationsdomar till fängelse. En möjlighet till förhöjt bötesstraff på grund av tidigare brottslighet framstår därför som nödvändig. En sådan möjlighet är också nödvändig för fall då både böter och fängelse ingår i straffskalan.

Återfall i bötesbrott av samma art bör således efterhand beroende på brottets beskaffenhet och omständigheterna i övrigt kunna medföra högre bötesstraff, i enlighet med nuvarande praxis. Om det i straffskalan finns både böter och fängelse nås så småningom enligt praxis vid vissa brottstyper den punkt där övergång till fängelse anses böra ske. Exempel på brott där denna praxis förekommer i dag är vissa brott enligt trafikbrottslagen, nämligen olovlig körning och rattonykterhet (se beträffande sistnämnda brott NJA 1981 s. 308).

Under remissbehandlingen har några instanser pekat på att ett problem med att återfall skall ha betydelse vid straffmätningen när det gäller böter är att bötesdomar inte antecknas i kriminalregistret. När det gäller trafikbrott – som torde vara den vanligaste brottsgruppen av intresse i detta sammanhang – finns uppgifter om tidigare bötesdomar i körkortsregistret, vilket är tillgängligt för domstolarna. Flertalet övriga bötesstraff, ålagda såväl genom strafföreläggande som genom dom, registreras i ett av de centrala polisregister som förs hos rikspolisstyrelsen, det s. k. person- och belastningsregistret. Detta är tillgängligt för åklagaren. Det får åvila honom att åberopa tidigare bötesdomar om dessa kan vara av betydelse för på-

3.6 Påföljdseftergift

Mitt förslag: Tillämpningsområdet för påföljdseftergift vidgas något. Förutsättningarna för påföljdseftergift anges genom en uppräknig av de fall i vilka sådan främst bör komma i fråga.

Kommitténs förslag överensstämmer i sak med mitt förslag.

Remissinstanserna: De remissinstanser som uttalar sig i denna del är positiva till förslaget. Svea hovrätt och Göteborgs tingsrätt anser dock att förutsättningarna för påföljdseftergift inte bör anges genom en uppräknig av de fall där den bör komma i fråga.

Skälen för mitt förslag: I nuvarande 33 kap. 4 § BrB finns i andra stycket en allmän bestämmelse om straffnedsättning och i tredje stycket en bestämmelse om påföljdseftergift. Enligt andra stycket får lindrigare straff än som är föreskrivet för brottet ådömas, om synnerliga skäl föreligger för detta och hinder uppenbarligen inte möter av hänsyn till allmän laglydnad. Påföljdseftergift får meddelas, om det på grund av särskilda omständigheter bedöms uppenbart att påföljd för brottet inte behövs.

Den nuvarande regeln om påföljdseftergift är alltså mycket allmänt hållen. Det innebär att den ger föga vägledning för domstolarnas beslutsfattande i enskilda fall. Institutet är avsett att tillämpas i rena undantagsfall. Domstolarna har också visat en betydande återhållsamhet när det gäller att meddela påföljdseftergift.

I likhet med kommittén och de remissinstanser som närmare berört frågan anser jag att den nuvarande bestämmelsen om påföljdseftergift är alltför restriktivt hållen. En något vidgad användning av institutet är enligt min uppfattning berättigad. Skälen härtill är följande.

I förarbetena till brottsbalken betonades att påföljdseftergift skulle användas med stor återhållsamhet. Detta har delvis sin förklaring i kriminalpolitiska överväganden. Det fanns vid den tidpunkt då brottsbalken antogs goda skäl att gå försiktigt fram med hänsyn till de skilda uppfattningar som rådde i fråga om olika delar av påföljdssystemet. Bestämmelsen om påföljdseftergift var en obetydlig del i detta system och den var också en nyhet. I fråga om den allmänna inställningen till påföljdssystemet torde förhållandena numera vara helt andra. Detta system, med efter hand alltmer vidgade möjligheter till kriminalvård i frihet, har tillämpats under drygt två årtionden och är numera allmänt accepterat. En viss utvidgning av möjligheterna till påföljdseftergift skulle ansluta väl till brottsbalkens påföljdssystem i övrigt och torde inte av någon kunna uppfattas som alltför generös. Särskilt gäller detta om påföljdseftergiften används endast vid mindre allvarlig brottslighet.

Ytterligare ett skäl att inte se så restriktivt på möjligheterna att använda påföljdseftergift är de sedan brottsbalkens tillkomst och senast från och

med den 1 april 1985 vidgade möjligheterna till åtalsunderlåtelse. Bl. a. kan numera, under vissa allmänna förutsättningar, åtal underlåtas om det kan antas att påföljden skulle bli villkorlig dom och det finns särskilda skäl för åtalsunderlåtelse (20 kap. 7 § första stycket 2 RB). I åtskilliga fall kan således åtalsunderlåtelse förväntas för brott som straffmättningsmässigt befinner sig på fängelsenivå. I detta läge är det enligt min mening inte motiverat att domstolarnas möjlighet att ge påföljdseftergift skall vara så starkt inskränkt som för närvarande. Å andra sidan är det naturligtvis så att de vidgade möjligheterna till åtalsunderlåtelse kan leda till att det i praktiken inte blir fler fall där domstolarna meddelar påföljdseftergift, eftersom målen aldrig kommer dit.

Jag anser således att domstolarnas möjlighet att meddela påföljdseftergift bör öka något. Institutet bör dock även i fortsättningen vara avsett för undantagsfall, bl. a. av det skälet att det blir avsevärt svårare att hålla en enhetlig praxis om man skulle försöka vidga tillämpningen av påföljdseftergift med stöd av en allmän skönsregel. Man bör därför behålla en restriktiv utformning av en regel om påföljdseftergift. Vidgningen av användningsområdet för påföljdseftergift bör i stället ske genom att det finns en exemplifierande uppräkningslista av omständigheter som är hänförliga till gärningsmannens person och handlande efter brottet och som utöver straffvärdet bör kunna påverka straffmätningen. Dessa s. k. billighetshänsyn har jag behandlat i avsnitt 3.4.

Denna teknik, som ansluter till vad strafflagberedningen en gång föreslog i SOU 1948:40, har visserligen rönt viss kritik under remissbehandlingen. Jag finner den dock vara lämplig bl. a. genom att den är ägnad att främja en enhetligare tillämpning och på ett bättre sätt än dagens ordning möjliggöra att påföljdseftergift meddelas i de fall då det verkligen är befogat. Mot att ange förutsättningarna för påföljdseftergift genom en uppräkningslista kan invändas att tekniken kan medföra risk för att eftergift inte kommer till önskad användning i andra fall än de som direkt anges i uppräkningslistan. De uppräknade fallen bör dock kunna innefatta de billighetshänsyn som främst föreligger till bedömning i domstolarna. Dessutom bör det ges möjlighet att beakta även andra omständigheter än de direkt uppräknade.

För att stor restriktivitet fortfarande skall iaktas med att meddela påföljdseftergift bör vidare anges att för sådan krävs att ådömande av påföljd skall vara uppenbart oskäligt.

Kommittén behandlar i detta sammanhang förhållandet mellan påföljdseftergift och åtalsunderlåtelse men föreslår inte någon direkt koppling mellan dessa två möjligheter. Kommitténs förslag innebär således inte någon förändring rörande möjligheterna att meddela åtalsunderlåtelse. Inte heller jag finner anledning att ta upp den frågan i detta sammanhang.

Jag skall avslutningsvis här något beröra frågan om förhållandet mellan påföljdseftergift och ansvarsfrihet. Enligt mitt förslag skall omständigheter som påverkar straffvärdet i minskande riktning inte i sig kunna leda till påföljdseftergift. Detta hänger samman med skillnaden mellan omständigheter hänförliga till brottet, som således påverkar straffvärdet, och omständigheter hänförliga till gärningsmannens personliga förhållanden eller

hans handlande efter brottet, billighetshänsyn. Påföljdseftergift bör endast komma i fråga i sådana fall där det finns omständigheter av det senare slaget även om utrymmet för en påföljdseftergift naturligtvis är större om straffvärdet i det enskilda fallet är lågt. Omständigheter som påverkar straffvärdet i minskande riktning (se 29 kap. 3 § BrB) skulle emellertid teoretiskt ytterst kunna utgöra grund för ansvarsfrihet eller med andra ord medföra att gärningen inte var att anse som ett brott. Frågan om ansvarsfrihet på grund av straffvärdeminskande omständigheter har jag emellertid inte tagit upp till behandling i detta sammanhang. Fängelsestraffkommittén kommer i sitt slutbetänkande att återkomma till den frågan i samband med en total översyn av ansvarsfrihetsreglerna.

Jag har därför inte funnit skäl att redan nu överväga denna fråga. Med billighetshänsynen förhåller det sig annorlunda. De påverkar inte straffvärdet utan endast straffmätningen vid sidan av detta. Bara om domstolen konstaterar att det rör sig om ett brott, dvs. att ansvarsfrihet inte föreligger, blir det tal om att beakta billighetshänsynen. Förekomsten av sådana kan sedan ytterst leda till påföljdseftergift.

3.7 Omprövning av ådömd påföljd i vissa fall

Mitt förslag: Om en domstol vid påföljdsbestämningen har utgått från den felaktiga förutsättningen att gärningsmannen till följd av brottet kan komma att drabbas av avskedande eller uppsägning från sin anställning, får under vissa förutsättningar den ådömda påföljden undanröjas och ny påföljd ådömas för brottet.

Kommitténs ställningstagande: Kommittén diskuterar olika lösningar på problemet men stannar för att inte lägga fram något förslag till ändring av den ordning som nu gäller och som innebär att påföljdsbestämningen i princip inte kan omprövas.

Remissinstanserna: Kommitténs ställningstagande har fått ett blandat mottagande. Flertalet remissinstanser som går in på frågan – däribland JK, RÅ och JO – godtar kommitténs överväganden eller lämnar dem utan erinran. Bl. a. Sveriges domareförbund, rikspolisstyrelsen och statens svarsnämnd är kritiska och anser att problemet bör få en lösning. En liknande inställning redovisas av arbetsdomstolen.

Skälen för mitt förslag: I olika sammanhang kan det uppkomma problem, om en omständighet som är av betydelse för påföljdsfrågan är beroende av en procedur som inte har påbörjats eller i varje fall inte har slutförts när domen i brottmålet skall meddelas.

Så t. ex. har i skilda sammanhang diskuterats hur den situationen bör lösas, om en domstol har utvisat den dömda och vid påföljdsbestämningen beaktat det men som utvisningen innebär men utvisningen sedan av något skäl inte verkställs.

Liknande problem uppkommer när en arbetsgivare förklarar sig avse att

avskeda en anställd på grund av ett brott och avskedandet beaktas av domstolen vid påföljdsbestämningen men något avskedande sedan inte äger rum. Problemet kan också vara det omvända, nämligen att arbetsgivaren förklarar sig inte ämna avskeda den anställde men att detta ändå sedan sker.

Vad gäller utvisning har problemet ingående diskuterats i prop. 1979/80:96. Med hänsyn främst till det förslag som där lades fram om beaktande av flyktingstatus i samband med brottmål i vilka en utlänning är åtalad ansåg föredragande statsrådet att det inte fanns anledning att överväga en ordning för omprövning av brottspåföljden.

Motsvarande problematik vad det gäller avskedande diskuterades i samband med 1975 års lagstiftning om ansvar för funktionärer i offentlig verksamhet m. m. (prop. 1975:78). I propositionen anförde föredragande statsrådet att, om en arbetsgivares på förhand tillkännagivna avsikt att vidta åtgärder för ett avskedande inte förverkligas eller inte leder till avsett resultat, detta förhållande i vart fall inte kan leda till något men för arbetstagaren. Vidare anfördes att man i praktiken bör kunna bortse från den eventualiteten att en arbetsgivare, som i ett yttrande till domstolen har förklarat att han inte har för avsikt att avskeda en arbetstagare, senare handlar på annat sätt.

Fängelsestraffkommittén diskuterar i sin skrivelse den 4 december 1986 (s. 10 ff) två alternativ för att komma till rätta med de här antydda problemen. För det första skulle enligt kommittén en lösning kunna vara att domstolen i vissa situationer ger alternativa domslut beträffande påföljden. Om t. ex. utvisning beslutas, skulle domstolen få ange dels en påföljd med utvisning, dels en påföljd utan utvisning. Därefter får på verkställighetsplanen väljas mellan dessa alternativ beroende på om utvisningen verkställs eller inte.

Den andra utvägen skulle enligt kommittén vara att införa en möjlighet för domstolen att ompröva påföljdsbestämningen. Åklagaren skulle enligt detta alternativ under vissa förutsättningar kunna vid domstol begära ny påföljdsbestämning, om t. ex. en utvisning inte blir verkställd eller ett avskedande inte kommer till stånd.

Kommittén anser att båda dessa vägar är förenade med sådana olägenheter av principiell och praktisk natur att de inte är framkomliga. Det torde också enligt kommittén vara i ett fåtal fall per år som det nu diskuterade problemet leder till mera allvarliga olägenheter. Dessa är inte till nackdel för den dömda. Med hänsyn till detta stannar kommittén för att inte lägga fram något förslag till ändring av gällande ordning.

Liksom kommittén anser jag att det inte för närvarande finns tillräckliga skäl att på nytt överväga en lagstiftning med sikte på fall då en av domstol beslutad utvisning visar sig inte gå att verkställa. Bl. a. synes det svårt att ge regler om i vilket läge det i så fall skulle anses definitivt att verkställighet inte kommer att ske. Frågeställningen har berörts av utredningen för översynen av utlänningslagen som nyligen överlämnat betänkandet (SOU 1988:1). Enligt utredningen skulle det kunna övervägas, om det är lämpligt och möjligt att införa en ordning, varigenom ett upphävande av utvisningsbeslutet leder till att påföljden ändras. Utredningens förslag remissbehandlas för närvarande.

Däremot är min bedömning en annan när det gäller sådana fall då straffmätningen eller valet av påföljd har påverkats av ett antagande i frågan huruvida gärningsmannen kommer att sägas upp eller avskedas från sin anställning till följd av brottet. Särskilt inom den offentliga sektorn har dessa – låt vara rätt sällsynta – fall visat sig leda till betydande praktiska svårigheter. Detta bestyrks av de remissyttranden som har avgetts av bl. a. statens ansvarsnämnd och arbetsdomstolen.

Sveriges domareförbund – som i likhet med ansvarsnämnden anser det otillfredsställande om problemet lämnas olöst – förordar att brottsbalken kompletteras med föreskrifter av innebörd att allmän åklagare skall kunna väcka talan om ändrad påföljd – även till förmån för den dömda – om förutsättningarna för domstolens bedömning i det här aktuella avseendet har brutit. Även den dömda bör enligt förbundet kunna begära omprövning.

För min del kan jag ansluta mig till en lösning efter dessa linjer som även flera andra remissinstanser har varit inne på.

I och för sig kunde en motsvarande ordning övervägas även för vissa andra fall då domstolen utgått från en bestämd, och som det senare visar sig felaktig förutsättning, när det gäller utgången av ett framtida rättsligt förfarande som har betydelse för bedömningen av påföljdsfrågan. Jag tänker exempelvis på vissa av de fall då ett brott kan antas leda till körkortsåterkallelse. En mera generell lösning synes emellertid föra alltför långt, och det finns i varje fall inte för närvarande tillräckligt underlag för att överväga en sådan.

Jag återkommer i specialmotiveringen närmare till utformningen av bestämmelser i ämnet.

4 Vissa andra påföljdsfrågor

4.1 Överlämnande till särskild vård

Mitt ställningstagande: Några förändringar av de påföljder som innebär överlämnande till särskild vård föreslås inte nu.

Kommitténs förslag: Överlämnande till särskild vård behålls i sin nuvarande utformning och med samma tillämpningsområde men upphör att vara straffrättsliga påföljder. I stället föreslås ett system som innebär att påföljd kan ersättas med förordnande om överlämnande till särskild vård. Möjligheten till överlämnande till öppen psykiatrisk vård tas helt bort.

Remissinstanserna: Av de remissinstanser som har berört frågan är det endast två som godtar förslaget att överlämnande till särskild vård inte längre skall vara en brottspåföljd. Övriga remissinstanser ger uttryck för en övervägande kritisk inställning. Förslaget att avskaffa möjligheten att överlämna till öppen psykiatrisk vård lämnas helt utan erinran.

Skälen för mitt ställningstagande: Jag tar först upp frågan om de olika formerna för överlämnande skall vara straffrättsliga påföljder eller inte.

Kommittén anför att dess förslag är grundat på teoretiska och semanti-

ska överväganden. Förslaget avses inte få någon praktisk betydelse. Tillämpningsområdet för överlämnande till särskild vård blir detsamma som i dag, och innehållet i de olika överlämnandeformerna förändras inte heller. Kommittén uttalar emellertid också att den föreslagna ordningen skulle innebära att det blir lättare att beträffande påföljdsvalet i övrigt få till stånd en reglering vilken utgår från ett enhetligt synsätt. Grundläggande för kommitténs förslag är att påföljderna överlämnande till vård är avsedda att tillämpas på individualpreventiva grunder. Kommittén anser att teorin om individualprevention inte bör läggas till grund för påföljdsbestämningen. Att då som straffrättsliga påföljder behålla överlämnande till särskild vård är inte logiskt. Kommittén pekar särskilt på att förutsättningarna för vården i princip är oberoende av om något brott begåtts. Detsamma gäller vårdens varaktighet och innehåll.

De kritiska remissinstanserna menar att kommittén inte anför tillräckligt bärande skäl för den föreslagna ändringen. Värdet av en rent terminologisk förändring, utan några praktiska följder, är tvivelaktigt. RÅ uttalar att förslaget ter sig logiskt med utgångspunkt i kommitténs allmänna syn på individualpreventionens funktioner inom straffsystemet. Inte desto mindre framstår det som sterilt och dogmatiskt; på lika goda skäl skulle man kunna utmönstra påföljderna villkorlig dom och skyddstillsyn. Resultatet av kommitténs förslag blir enligt RÅ också, vad gäller de psykiskt avvikande lagöverträdarna, inte så logiskt som kommittén har förutsatt. Andra remissinstanser har pekat på att det framför allt av hänsyn till målsäganden saknas anledning att ändra nuvarande regler. För honom kan det vara av betydelse att den dömda får någon form av straffrättslig påföljd.

Även om jag har förståelse för kommitténs grundläggande resonemang finner jag, i likhet med kritikerna, att kommittén inte har skäl som är bärande nog för förslaget. Alltsedan brottsbalkens tillkomst har överlämnande till särskild vård förekommit som brottspåföljd. Som framgår av remissutfallet får balkens synsätt sägas ha vunnit förankring. Kommitténs förslag är rent terminologiskt och får inga praktiska konsekvenser. Kommitténs övriga förslag kan genomföras oberoende av om överlämnande till särskild vård är straffrättslig påföljd eller inte. Min slutsats blir att kommitténs förslag i denna del inte bör genomföras.

I likhet med kommittén och remissinstanserna anser jag däremot att den mycket sällan förekommande påföljden överlämnande till öppen psykiatrisk vård bör kunna avskaffas som brottspåföljd. Jag finner det dock inte lämpligt att föreslå någon lagändring beträffande den frågan i detta sammanhang. Jag avser att i stället återkomma till den i samband med den nya lagstiftning angående psykiatrisk tvångsvård och behandling av psykiskt störda lagöverträdare som för närvarande förbereds inom regeringskansliet.

Mitt förslag: Nuvarande princip för hur ett gemensamt fängelsestraff skall bestämmas för flera brott och för hur gemensam straffmätning skall ske vid en samtidig lagföring för flera brott bibehålls. Ett förhöjt straffmaximum skall således gälla i dessa fall. Möjligheterna att överskrida straffmaximum för det svåraste av brotten görs emellertid mera differentierade och ökar ju högre detta maximistraff är.

Kommitténs förslag överensstämmer med mitt.

Remissinstanserna: Förslaget har genomgående tillstyrkts eller lämnats utan erinran.

Skälen för mitt förslag: I likhet med kommittén och remissinstanserna anser jag att den nuvarande huvudprincipen för att utdöma straff för flera brott bör behållas.

Juridiska fakultetsnämnden vid Stockholms universitet anser visserligen att den princip, enligt vilken straffmätning sker för varje brott för sig varefter straffen läggs samman, den s. k. kumulationsprincipen, borde vara mera förenlig med kommitténs synsätt i den meningen att den mer uttryckligen baserar straffmätningen på varje enskilt brotts svårhet.

För egen del vill jag anmärka att fakultetsnämndens resonemang förutsätter att straffvärdet hos en viss brottslighet skulle kunna bestämmas genom en enkel sammanläggning av de enskilda brottens straffvärde. Enligt min uppfattning är detta en verklighetsfrämmande syn. Vilken betydelse en viss gärning har för den samlade brottslighetens straffvärde beror självfallet på hur den övriga brottsligheten är beskaffad. Jag vill i sammanhanget erinra om att man i rättssystem som tillämpar kumulationsprincipen ofta mäter ut fängelsestraff som är uppenbart orimliga och att man i praktiken måste justera detta resultat genom att tillåta att fängelsestraff för flera olika brott avtjänas parallellt. Ett års frihetsberövande kan alltså motsvara flera års ådömt fängelsestraff.

För egen del anser jag att den nu gällande principen ger bättre möjligheter att anpassa straffmätningen för flerfaldig brottslighet efter straffvärdet. Detta utesluter självfallet inte att det kan diskuteras vilken vikt som vid straffmätningen bör läggas vid den omständigheten att det är fråga om flera brott. När det gäller tillämpningen i dag är det exempelvis inte ovanligt att kritik riktas mot att den som gjort sig skyldig till många brott får en "rabatt." I vissa lägen skulle nya brott enligt vad det hävdas från några håll vara mer eller mindre betydelselösa i straffmätningshänseende för den som redan gjort sig skyldig till flera brott.

I ett särskilt hänseende, som jag strax återkommer till, anser jag kritiken berättigad. Allmänt sett har jag emellertid inte intrycket att domstolarna tillmäter flerfaldig brottslighet en så begränsad betydelse. I allt väsentligt anser jag att nuvarande praxis bör kunna tjäna till vägledning även fortsättningsvis. Det är emellertid samtidigt angeläget att regelsystemet tillämpas på ett sådant sätt att det såväl för dömda som för allmänheten tydligt framgår att straffvärdet klart påverkas av att det är fråga om flera brott.

Särskilt om det i ett sammanhang är fråga om flera brott av allvarlig karaktär, bör detta få återspeglas i straffmätningen.

I likhet med kommittén anser jag därför att den nuvarande regeln om fängelse som gemensamt straff för flera brott i 26 kap. 2 § BrB är olämplig genom att den har samma övre gräns, två år, när det gäller att överskrida straffskalan vid brott av mindre allvarlig karaktär som vid den allra grövsta brottsligheten. Starka skäl talar enligt min uppfattning för en ökad differentiering. Om endast flera mindre allvarliga brott, t. ex. med straffmaxima på sex månader, skall avdömas, bör det inte ens teoretiskt finnas en möjlighet att överskrida sexmånadersgränsen med så mycket som två år. Det är uppenbart att det inte heller föreligger något praktiskt behov av detta.

Jag anser det också otillfredsställande med den mycket kraftiga rabatt som på grund av den nuvarande regelns utformning erhålls vid den grövsta brottsligheten. Två års förhöjning i dessa fall är inte tillräcklig. Höjningen av straffmaximum vid flerbrottslighet bör dock ske med försiktighet. Några bärande skäl kan, som kommittén konstaterar, inte anföras för en kraftigare höjning. Mitt syfte är således inte i första hand att allmänt sett höja straffen när någon döms för flera brott utan att åstadkomma en större differentiering.

I överensstämmelse med kommitténs förslag anser jag att underlag för en större differentiering bör lämnas på det sättet att möjligheten att överskrida det svåraste straffet ökar ju högre detta är. Uppgår det svåraste straffet inte till fängelse i fyra år bör ett överskridande få ske med högst ett år. Om det svåraste straffet är fängelse i fyra år eller högre men inte uppgår till fängelse i åtta år får det överskridas med högst två år. Är det svåraste straffet fängelse i åtta år eller mer bör motsvarande höjning vara högst fyra år. En sådan reglering innebär således lägre straff än för närvarande då det är fråga om brott med ett maximistraff som understiger fängelse i fyra år och i stället ett högre straff än enligt nuvarande reglering då det gäller brott med ett maximum av åtta års fängelse eller mer. För mellanskiktet innebär mitt förslag ingen ändring.

Under remissbehandlingen har Svenska polisförbundet tagit upp en speciell fråga. Enligt förbundets mening bör vissa brott inte omfattas av principen om gemensamt straff utan alltid bedömas självständigt och läggas till den påföljd som uppnås i övrigt. Våld mot tjänsteman är enligt förbundet ett exempel på sådant brott. Principen om gemensam påföljd skulle här enligt förbundet fungera som en direkt uppmuntran för en misstänkt att slå sig fri från ett gripande, eftersom enligt gällande ordning liksom enligt kommitténs förslag, den våldshandling som riktas mot polismannen skulle konsumeras av övriga påföljder på ett sådant sätt att gärningen i praktiken blir obestraftad.

Jag vill i detta sammanhang peka på att det redan i dag finns möjlighet att döma till särskilt straff för en viss gärning på det sätt som förbundet förespråkar. En tjuv som vid gripandet gör sig skyldig till våld mot tjänsteman kan således ådömas t. ex. skyddstillsyn för stölden och ett fängelsestraff för brottet våld mot tjänsteman.

Någon möjlighet att döma till separata fängelsestraff för två gärningar för vilka samtidig lagföring sker finns dock inte och bör enligt min mening

inte tillskapas. En sådan ordning skulle innebära att det i undantagsfall öppnades möjlighet att i stället för nuvarande ordning tillämpa den s. k. kumulationsprincipen. En sådan särreglering kan jag för egen del se som motiverad endast om det med fog kan hävdas att sedvanliga regler inte ger utrymme för en adekvat straffmätning. Enligt min mening kan synpunkter av det slag som polisförbundet redovisat och som förbundet anser även kan göra sig gällande vid exempelvis våld mot kvinnor och barn och olaga vapeninnehav, i tillräcklig utsträckning beaktas inom den sedvanliga straffmätningen.

Jag vill i sammanhanget framhålla att det problem som förbundet pekar på till stor del torde vara ett pedagogiskt problem. Om domstolen inte anger vilken vikt man har tillmätt förekomsten av en viss brottslighet, är det lätt att intrycket att den blivit "obestraftad" sprids, även om så faktiskt inte har varit fallet.

4.3 Vissa frågor rörande övervakning vid skyddstillsyn och villkorlig frigivning

Mitt förslag: I de fall då någon döms för nya brott till fortsatt skyddstillsyn med förordnande om förlängd övervakning får övervakningsnämnden möjlighet att besluta att övervakningen skall upphöra sedan den pågått i ett år. Beträffande den som har villkorligt frigivits kan övervakningsnämnden besluta om upphörande av övervakningen före prövotidens utgång, om övervakning inte längre behövs.

Kommitténs förslag överensstämmer med mitt.

Remissinstanserna: Endast ett fåtal remissinstanser berör dessa frågor särskilt och de godtar i huvudsak kommitténs förslag.

Skälen för mitt förslag: Enligt de regler som i dag gäller skall *skyddstillsyn* alltid vara förenad med övervakning. När ett år av prövotiden, som är tre år, har förflutit skall övervakningen upphöra utan särskilt förordnande. Någon möjlighet att dessförinnan upphäva övervakningen finns inte. Kommitténs förslag att denna ordning bör bestå har vid remissbehandlingen mött invändning från endast en instans. Föreningen Sveriges frivårdstjänstemän, som menar att en möjlighet att korta av övervakningen i vissa undantagsfall borde ges även innan övervakningen pågått i ett år.

Jag delar kommitténs åsikt att det inte är lämpligt att införa en möjlighet till avkortning av den obligatoriska ettåriga övervakningstiden. Domstolarna bör då påföljden skall bestämmas kunna utgå ifrån att övervakningen, som ju är det väsentliga verkställighetsinnehållet i skyddstillsynen, alltid pågår under minst ett år. Om så inte är fallet, finns risk för att tilltron till skyddstillsynen såsom straffrättslig påföljd skulle minska. Naturligtvis skall dock övervakningsinsatserna i de enskilda fallen anpassas till vad som kan anses erforderligt med hänsyn till den dömdes personliga förhål-

landen. Skulle det efter domen visa sig att behovet av övervakning är begränsat, kan övervakarens och frivårdstjänstemännens insatser anpassas till detta. Det är dock väsentligt att en viss kontroll förekommer under hela ettårstiden.

En av de sanktioner som övervakningsnämnden kan vidta vid misskötsamhet, utan nya brott, från den dömdes sida är att besluta om övervakning av den dömden under viss tid efter det att ett år av prøvotiden har förflutit, dock längst till prøvotidens utgång. Den tid under vilken övervakningen förlängs i sådana fall varierar, främst beroende på arten och omfattningen av den misskötsamhet som den dömden gjort sig skyldig till. När det gäller möjligheten att låta övervakningen upphöra i förtid har i dessa fall, enligt vad som redovisas av kommittén, i praxis viss tvekan uppstått. Vissa nämnder anser sig kunna förkorta den förlängda övervakningstiden, om detta efter hand visar sig lämpligt. Andra övervakningsnämnder har däremot ansett sig vara förhindrade till det utan uttryckligt lagstöd.

Till skillnad från vad som gäller i fråga om den grundläggande ettåriga övervakningstiden vid skyddstillsyn finns det enligt min mening inte några principiella hinder mot att nämnderna i denna situation ges befogenhet att korta av den förlängda övervakningstiden i de fall då övervakning inte längre kan anses behövlig. Vid ny allvarig misskötsamhet kan ju nämnden besluta att den dömden på nytt skall ställas under övervakning. Jag anser alltså att de aktuella reglerna bör utformas så att någon tvekan inte skall behöva uppstå om övervakningsnämndernas befogenhet att i dessa fall förordna att övervakningen skall upphöra.

Föreningen Sveriges frivårdstjänstemän anför att övervakningsnämnderna har utvecklat en praxis som innebär att förlängning vid misskötsamhet endast får ske i de fall där den dömden har återfallit i nya brott och domstolen har förordnat att dessa skall omfattas av den tidigare ådömda skyddstillsynen. Enligt föreningen borde det finnas en möjlighet att förlänga övervakningstiden för de klienter som lever på ett sådant sätt att nya brott kan förväntas och beträffande vilka kriminalvårdens övervakning har en avhållande effekt. Det är enligt föreningen frågan om s. k. högriskklienter, som ofta har stora missbruksproblem.

En möjlighet till förlängning i fall av den typ som föreningen åsyftar finns enligt gällande lagstiftning och är självfallet också avsedd att utnyttjas. Om den dömden inte iakttar vad som åligger honom till följd av domen på skyddstillsyn, är en av de sanktioner som övervakningsnämnden kan vidta att besluta om förlängd övervakning. Om den dömden lever som föreningen beskriver torde det ofta innebära att han inte iakttar vad som åligger honom.

Om misskötsamheten däremot tar sig uttryck i nya brott och blir känd först i samband med lagföringen är det primärt domstolen som har att förlänga övervakningen. Förhållandena kan dock vara sådana att övervakningsnämnden i avvaktan på lagföringen har anledning att förordna om fortsatt övervakning.

När en domstol dömer till fortsatt skyddstillsyn för nya brott kan den bl. a. förordna om fortsatt övervakning eller förlänga prøvotiden. Fängelsestraffkommittén redovisar att domstolarna inte sällan dels förlänger

prövotiden, dels förordnar om övervakning och bestämmer att övervakningen skall pågå till prövotidens slut. Ett sådant beslut innebär att det kan bli fråga om långa övervakningstider, i vissa fall under betydligt längre tid än ett år.

I konsekvens med att övervakning vid ny dom på skyddstillsyn i normalfallet pågår ett år anser jag att det bör införas en möjlighet för övervakningsnämnd att i sådana fall avkorta tiden till lägst ett år i de fall där den nya domen innebär en längre övervakningstid och fortsatt övervakning inte bedöms påkallad.

Ett alternativ till en sådan ordning har vid remissbehandlingen förordats av Göteborgs tingsrätt. Enligt tingsrätten är det närmast självklart att en domstol inte bör förlänga övervakningen så att det medför längre obligatorisk övervakning än vad som följer av en ursprunglig dom på skyddstillsyn, dvs. ett år. Någon uttrycklig bestämmelse om detta behövs därför knappast. Skulle man anse att det ändå behövs en regel, förordar tingsrätten att den utformas så att den uttryckligen begränsar domstolens rätt att förlänga övervakningstiden med mer än ett år, dock med rätt för övervakningsnämnden att förlänga till prövotidens slut.

Jag kan dela tingsrättens uppfattning så till vida att i dessa fall övervakningstiden vanligtvis inte bör förlängas med mer än ett år. Det kan dock tänkas situationer då domstolen gör den bedömningen att en längre övervakningstid är påkallad. Jag finner därför inte skäl att föreslå en begränsning av domstolens valmöjligheter på det sätt som tingsrätten föreslår. I likhet med kommittén förordar jag det först angivna alternativet med en möjlighet till avkortning av övervakningstiden.

Jag övergår härefter till att behandla frågan om avkortning av övervakningstiden efter *villkorlig frigivning*.

Frågan om övervakning vid villkorlig frigivning avgörs som regel av skyddskonsulenten efter prövning av om övervakning behövs i det enskilda fallet. Om skyddskonsulenten har beslutat att den dömde inte skall stå under övervakning, kan han senare förordna om sådan. Däremot finns ingen uttrycklig regel enligt vilken skyddskonsulenten kan upphäva ett beslut om övervakning. Kriminalvårdsstyrelsen har i tillämpningsföreskrifter hänvisat skyddskonsulenterna till att hänskjuta frågan om fortsatt övervakning till övervakningsnämnd i de fall övervakning bedöms kunna upphöra i förtid. Det har dock visat sig att nämndernas praxis i sådana fall varierar. Vissa nämnder anser sig kunna upphäva ett beslut om övervakning på begäran av skyddskonsulenten medan andra nämnder har uppfattningen att det inte finns lagliga möjligheter till det.

Enligt min mening bör en övervakning som har beslutats efter villkorlig frigivning kunna upphöra, om den inte längre behövs. Till skillnad från vad som gäller vid skyddstillsyn utgör övervakning efter villkorlig frigivning inte något centralt inslag i straffverkställigheten. Jag föreslår därför att det i lagtext klart skall framgå att en övervakningsnämnd har möjlighet att förordna om upphörande av övervakning efter villkorlig frigivning före den föreskrivna övervakningstidens utgång, om övervakningen inte längre behövs. Beslutanderätten bör i dessa fall läggas på övervakningsnämnd och således inte på skyddskonsulenten.

Mitt förslag: Ett förbud införs för högre rätt att förordna om utvisning när lägre rätt inte meddelat sådant förordnande och talan har fullföljts endast av den tilltalade eller till hans förmån. Motsvarande ändring görs i fråga om möjligheten att förlänga tiden för ett förbud för den dömde att återvända till riket.

Kommitténs förslag överensstämmer med mitt förslag.

Remissinstanserna: Samtliga de remissinstanser som berör frågan tillstyrker eller lämnar förslaget utan erinran.

Skälen för mitt förslag: Fängelsestraffkommittén tar i skrivelsen den 4 december 1986 upp frågan om ådömande av utvisning i högre rätt i anledning av ett betänkande från justitieutskottet (JuU 1984/85:38). I den motion som låg till grund för utskottsbetänkandet i den aktuella delen kritiserades det förhållandet att högre rätt, även i det fall att endast den tilltalade fullföljt talan mot domen, kan besluta om utvisning även om lägre rätt inte har gjort det. Utskottet anförde att det inte är svårt att finna sympati för en sådan ordning som motionärerna förespråkade. Utskottet hänvisade till fängelsestraffkommitténs då pågående arbete och avtog en motion i ämnet. Riksdagen följde utskottet (rskr. 1984/85:361).

Jag vill peka på att det i förarbetena till 1954 års utlänningslag som föregick den nuvarande utlänningslagen (1980:376) uttalades att den högre rätten inte i anledning av den tilltalades talan borde kunna döma till förvisning (numera utvisning) om inte den lägre rätten gjort det. Också lagrådet uttalade sig för att rättegångsbalkens bestämmelse om förbud mot vad som brukar kallas reformatio in pejus skulle tillämpas analogt på förvisning. Någon föreskrift infördes dock inte som förbjöd en ändring i förvisningsfrågan till nackdel för den dömde med anledning av dennes överklagande. I förarbetena (prop. 1979/80:96) till den nuvarande utlänningslagen berördes däremot inte frågan om reformatio in pejus, vilket innebär att rättsläget är oförändrat.

Jag vill i detta sammanhang peka på att högsta domstolen i några avgöranden under senare år när det gäller påföljder enligt brottsbalken och förverkande har tillämpat reglerna om förbud mot reformatio in pejus på ett för den tilltalade mer gynnsamt sätt än tidigare (jämför NJA 1983 s. 425 och 1984 s. 452 och 918). Högsta domstolen har bl. a. uttalat att bestämmelserna bör tillämpas så att man i möjligaste mån undviker att resultatet av en tilltalads överklagande kommer att framstå som en påfallande försämring för honom.

Jag delar den uppfattning som såväl justitieutskottet som fängelsestraffkommittén och remissinstanserna har gett uttryck för, nämligen att förbudet mot reformatio in pejus bör omfatta även utvisning. En utvisning torde för många tilltalade framstå som en klart svårare sanktion än några månaders längre fängelsestraff. I det mål som var upphov till den av justitieutskottet behandlade motionen (NJA 1981 s. 1246) sänkte hovrätten på den tilltalades talan det av tingsrätten ådömda fängelsestraffet på ett år och tre

månader till ett års fängelse och beslutade om utvisning ur riket på livstid. Högsta domstolen fann att hinder inte förelegat för hovrätten att ta upp frågan om utvisning till prövning. Jag anser att det inte är skäligt att en tilltalad skall behöva riskera att få den samlade sanktionen för brottet ändrad på detta sätt när endast han för talan i högre rätt.

Jag förordar därför att det i 51 kap. 25 § RB föreskrivs ett förbud för högre rätt att besluta om utvisning i det fallet att lägre rätt inte har meddelat ett sådant beslut och talan har fullföljts endast av den dömde eller till hans förmån. Högre rätt bör i den situationen inte heller få bestämma längre tid för ett förbud för den dömde att återvända till Sverige.

Vissa andra frågor som berör dels reglerna i den nämnda paragrafen, dels reglerna för omröstning i brottmål behandlas i en departementspromemoria (Ds Ju 1987:19) som för närvarande remissbehandlas. Jag räknar med att kunna presentera lagförslag även i dessa frågor i sådan tid att ett gemensamt ikraftträdande med mina förslag i detta ärende blir möjligt.

5 Upprättade lagförslag

I enlighet med det anförda har inom justitiedepartementet upprättats förslag till

1. lag om ändring i brottsbalken
2. lag om ändring i rättegångsbalken
3. lag om ändring i lagen (1951:649) om straff för vissa trafikbrott
4. lag om ändring i lagen (1963:197) om allmänt kriminalregister
5. lag om ändring i lagen (1965:94) om polisregister m. m.
6. lag om ändring i bötesverkställighetslagen (1979:189)
7. lag om ändring i utlänningslagen (1980:376)

Förslaget under 3 har upprättats i samråd med chefen för kommunikationsdepartementet och förslaget under 7 i samråd med statsrådet G. Andersson.

6 Specialmotivering

6.1 Förslaget till lag om ändring i brottsbalken

1 kap.

Bestämmelserna i nuvarande 5 och 6 §§ motsvaras av de nya 30 kap. 2 och 3 §§. Vidare upphör 7 § att gälla, se avsnitt 2.2 och 30 kap.

3 §

Paragrafen är i sak oförändrad. Den enda ändring som vidtagits är att orden "de allmänna" har utgått. Uttrycket behövs inte eftersom samtliga särskilda straffarter numera har utmönstrats.

Eftersom särskilda straffmättningsregler införs är det missvisande att säga att användningen av straffen i allmänhet regleras av vad i bestämmelserna om det särskilda brottet är stadgat. I stället sker en hänvisning till förutom bestämmelserna om de särskilda brotten vad därutöver är särskilt föreskrivet. Vad som åsyftas är i första hand straffmättningsreglerna i 29 kap.

Det nuvarande andra stycket motsvaras av 5 § första stycket.

5 §

Första stycket motsvarar den nuvarande bestämmelsen i 1 kap. 4 § andra stycket. Bestämmelsen är i sak oförändrad. Endast den ändringen har vidtagits att ordet påföljd har bytts ut mot straff. Paragrafen reglerar ju endast förhållandet i svårhetshänseende mellan de båda straffen böter och fängelse. Bestämmelsen har fått vara kvar i 1 kap. eftersom den har betydelse för att man skall förstå de regler som finns i bestämmelserna om de särskilda brotten om att man i vissa fall får döma till lindrigare straff än som är stadgat för brottet.

I 30 kap. 1 § finns en bestämmelse som vid val av påföljd reglerar svårheten av fängelse i förhållande till villkorlig dom och skyddstillsyn. En hänvisning till den paragrafen har tagits in i andra stycket.

6 §

Bestämmelsen har i sak oförändrad förts över från nuvarande 33 kap. 1 §. Bestämmelsen i nuvarande 33 kap. 1 § om straffbarhetsåldern får anses så grundläggande att den bör placeras i 1 kap.

13 kap.

11 §

Enligt paragrafen får bl. a. under vissa förutsättningar dömas till lindrigare straff än som är föreskrivet för gärningen. Enligt den nuvarande andra meningen får dock inte dömas till lindrigare straff än fängelse, om lägsta straffet för brottet annars är fängelse i två år eller däröver.

I paragrafen har endast den ändringen gjorts att andra meningen har utgått. Orsaken är den föreslagna regleringen i 29 kap. rörande möjligheten att döma till lindrigare straff än det som är föreskrivet för brottet. Denna reglering gör den typ av inskränkning som bestämmelsen i andra meningen innebär meningslös då lägre straff ändå kan ådömas. Ändringen saknar emellertid praktisk betydelse. Det torde inte komma i fråga att för så allvarliga brott som det här gäller döma till böter.

20 kap.

4 §

I paragrafen har det nuvarande andra stycket utgått. Bestämmelsen i stycket att det vid bestämmande av straff skall tas hänsyn till om den dömda skiljs från sitt uppdrag har sin motsvarighet i 29 kap. 5 §.

26 kap.

Bestämmelserna i den upphävda 4 § motsvaras av 29 kap. 7 § andra stycket och 30 kap. 5 §.

2 §

I paragrafen finns bestämmelsen om fängelse som gemensamt straff för flera brott. De sakliga ändringarna har behandlats i avsnitt 4.2. De syftar till en differentiering genom att möjligheten att överskrida det svåraste straffet ökar ju högre detta är. Det kan understrykas att vad som eftersträvas inte i första hand är att höja straffen utan att åstadkomma mer differentierade straffskalor för fängelse vid flerbrottslighet. Normalt bör man liksom för närvarande kunna hålla sig inom de vanliga straffskalorna.

11 §

Ändringen består av ett tillägg enligt vilket övervakningsnämnden får förordna att övervakningen efter villkorlig frigivning skall upphöra om den inte längre bedöms vara behövlig. Skälen för detta har behandlats i avsnitt 4.3. Om övervakning är påkallad eller inte skall bedömas enligt samma kriterier som för närvarande. Att övervakningen normalt skall upphöra sedan ett år av prøvotiden har förflutit framgår av sista meningen.

27 kap.

1 §

Bestämmelsen innehåller det grundläggande rekvisitetet för när villkorlig dom får ådömas. Detta får ske endast för ett brott för vilket påföljden inte bedöms kunna stanna vid böter. Villkorlig dom skall således användas i fall då brottet med tillämpning av den aktuella straffskalan och bestämmelserna i 29 kap. vid straffmätningen ligger på fängelsenivå och alltså inte endast föranleder böter. Detta skiljer sig från den hittillsvarande regleringen enligt vilken villkorlig dom får användas om fängelse kan följa på brottet, dvs. om straffskalan för brottet upptar fängelse. I praxis torde dock inte heller enligt denna reglering villkorlig dom ha ådömts i de fall brottet bedömts motivera endast böter.

Angående de närmare förutsättningarna för att döma till villkorlig dom, se 30 kap. 4 och 7 §§.

I paragrafen finns den grundläggande bestämmelsen om att villkorlig dom får förenas med dagsböter. Förutsättningen för detta anges i den nya 30 kap. 8 §.

28 kap.

1 §

Paragrafen innehåller den grundläggande bestämmelsen om i vilka fall skyddstillsyn får ådömas. Denna överensstämmer med den som föreslås gälla för villkorlig dom, se 27 kap. 1 §. Förutsättningarna i övrigt för att ådöma skyddstillsyn regleras i 30 kap. 4 och 9 §§.

2 §

Möjligheten att kombinera skyddstillsyn med böter kvarstår. De närmare förutsättningarna för när kombinationen bör användas anges i 30 kap. 10 §.

3 §

Möjligheten att kombinera skyddstillsyn med fängelse i lägst 14 dagar och högst 3 månader kvarstår oförändrad. De närmare förutsättningarna för att använda kombinationen regleras i 30 kap. 11 §.

I det nya andra stycket anges uttryckligen att domstolen inte får kombinera skyddstillsyn med både böter och fängelse. Bestämmelsen överensstämmer med tidigare motivuttalanden (prop. 1978/79:212 s. 74).

En motsvarighet till bestämmelsen i det nuvarande tredje stycket återfinns i 6 a § första stycket.

6 §

Bestämmelserna i andra och tredje styckena har utan någon förändring i sak flyttats till 6 a §.

6 a §

I denna nya paragraf har, utan någon ändring i sak, de väsentliga bestämmelserna om innehållet i s.k. kontraktsvård samlats (prop. 1986/87:106, JuU 32, rskr. 279, SFS 1987:761).

I *första stycket* föreskrivs att rätten, om en planerad behandling är av avgörande betydelse för att skyddstillsyn ådöms, i domslutet skall ange hur långt fängelsestraff som skulle ha ådömts om fängelse i stället hade valts som påföljd. Bestämmelsen motsvarar nuvarande 3 § tredje stycket.

Andra stycket innebär att föreskrift om den behandlingsplan som den dömde har åtagit sig att följa alltid skall meddelas i de aktuella fallen. I andra meningen sägs att en sådan behandlingsplan också får innehålla

bestämmelser om att den dömda är skyldig att genomgå kroppsvisitation och kroppsbesiktning för kontroll av att han inte missbrukar beroendeframkallande medel. Bestämmelserna motsvarar nuvarande i 6 § andra stycket första meningen och tredje stycket.

I *tredje stycket* anges att det i samband med en sådan behandlingsplan får föreskrivas att den som ansvarar för behandlingen skall göra anmälan till skyddskonsulenten och åklagaren om den dömda allvarligt åsidosätter sina åligganden enligt planen. Bestämmelsen motsvarar den nuvarande andra meningen i 6 § andra stycket.

En föreskrift om behandlingsplan är en sådan föreskrift som avses i 26 kap. 15 § första stycket 3. Att en sådan föreskrift får meddelas vid dom på skyddstillsyn framgår av hänvisningen i 28 kap. 6 § första stycket. Bestämmelserna i förevarande paragraf är inte tillämpliga i varje fall då en dom på skyddstillsyn förenas med föreskrift om en behandlingsplan som den dömda är skyldig följa, utan endast om den planerade behandlingen har varit av avgörande betydelse för att skyddstillsyn ådömts. Härmed avses att skyddstillsyn valts med hänsyn till den särskilda regleringen i 30 kap. 9 § andra stycket 3. Även när grunden att ådöma en skyddstillsyn är en annan, får rätten förena skyddstillsynen med föreskrift om en behandlingsplan som den dömda skall följa, men den särskilda regleringen i förevarande paragraf är då inte tillämplig. Däremot får rätten även i dessa fall enligt bestämmelsen i 28 kap. 5 § fjärde stycket besluta om längre övervakningstid under förutsättning att den dömda åtagit sig att följa behandlingsplanen.

7 §

Den nya bestämmelsen i andra stycket har behandlats i avsnitt 4.3. Frågan om övervakning i dessa fall behövs eller inte, bör bedömas utifrån samma kriterier som gäller för om övervakning skall anordnas efter villkorlig frigivning. Såväl stöd- som kontrollfunktionen hos övervakningen och syftet med den förlängda övervakningen får således beaktas.

8 och 9 §§

I paragraferna har endast hänvisningar till det nuvarande 3 § tredje stycket ersatts av dess motsvarighet i 6 a § första stycket.

29 kap.

Kapitlet, som är nytt, har rubriken Om straffmätning och påföljdseftergift. I kapitlet har bestämmelserna om straffmätning, som allmänt behandlats i avsnitt 3.1 och 3.2, samlats. I stor utsträckning saknar bestämmelserna motsvarighet i nu gällande lag. Nu gällande lagregler som rör straffmätningen har förts hit. Som exempel kan nämnas reglerna i nuvarande 26 kap. 4 § tredje stycket och 33 kap. 4 §. Endast allmänt giltiga regler om straffmätning, dvs. sådana som i princip är tillämpliga på alla brott, behandlas i detta kapitel.

Straffmättningsregler som tar sikte på särskilda brott står således kvar i anslutning till brottsbeskrivningarna (se den ändrade 13 kap. 11 § samt 14 kap. 11 § och 15 kap. 14 §). Straffmättningsregeln i 22 kap. 8 §, som endast gäller under krig, har ansetts böra stå kvar i detta kapitel. Detsamma gäller bestämmelsen i 2 kap. 6 § om hänsyn i vissa fall till påföljd ådömd utom riket.

Fängelsestraffkommittén har i sitt förslag samlat de allmänna grunderna för ansvarsfrihet i ett kapitel. Detta kapitel tar inte upp några regler om strafflindring. Strafflindring regleras i stället genom en hänvisning i kommitténs motsvarighet till förevarande kapitel. Någon allmän översyn av ansvarsfrihetsreglerna gör kommittén inte i sitt huvudbetänkande. En sådan kommer dock att ske i slutbetänkandet, som beräknas föreligga inom kort. Enligt uppgift kommer då relativt långtgående såväl sakliga som redaktionella ändringar att föreslås av kommittén. Det har därför inte funnits skäl att nu till någon del ta upp ansvarsfrihetsreglerna. Se vidare under 3 §.

Reglerna om straffmätning har i förslaget placerats i 29 kap. och bestämmelserna om påföljdsval i 30 kap. Även kommittén föreslog att reglerna om påföljdsval och straffmätning skulle placeras i två kapitel, dock med nummer 33 och 34. Anledningen härtill var att kommittén föreslog att vissa specialstraffrättsliga brott, t. ex. narkotikabrott och skattebrott, skulle föras över till brottsbalken. Som jag ser det förutsätter en sådan förändring ett betydligt mer ingående utredningsarbete och det finns således inte anledning att nu planera för ett sådant överförande. Jag har därför valt att placera de nya reglerna i de tidigare upphävda 29 och 30 kap. Reglerna om straffmätning och påföljdsval kommer därmed att komma efter kapitlen om böter, fängelse, villkorlig dom och skyddstillsyn. De kommer däremot före bestämmelserna om överlämnande till särskild vård i 31 kap. Detta ser jag som en logisk ordning eftersom reglerna om straffmätning och påföljdsval inte är tillämpliga i fråga om överlämnande till särskild vård (se 30 kap. 1 § andra stycket i mitt förslag).

Jag har inte gått lika långt som fängelsestraffkommitténs förslag vad det gäller att föra över nu gällande regler till de två nya kapitlen. Det är dock endast fråga om marginella skillnader. Jag anser således att den grundläggande bestämmelsen om påföljdernas användning i 1 kap. 4 § bör vara kvar i detta kapitel. Den hänger nära samman med 1 kap. 3 § och behövs för att förstå de enskilda brottsbeskrivningarna där ju endast påföljderna böter och fängelse nämns. Att villkorlig dom och skyddstillsyn får ådömas i stället för fängelse bör enligt min mening framgå redan av bestämmelserna i 27 och 28 kap om dessa påföljder och inte först av påföljdsvalkapitlet. Vidare anser jag att även huvudbestämmelserna om att villkorlig dom får förenas med böter och skyddstillsyn med böter eller fängelse samt de särskilda strafflatituder som då gäller bör finnas i 27 och 28 kap. Om inte dessa kombinationer presenteras redan där blir resten av kapitlen svåra att förstå. De närmare förutsättningarna för att döma till villkorlig dom och skyddstillsyn samt för användningen av kombinationerna återfinns dock även enligt mitt förslag i kapitlet om påföljdsval.

Kapitlet om straffmätning kommer således före kapitlet om påföljdsval.

Ser man endast till hur beslutsprocessen fungerar i domstolarna kan, såsom påpekats av några remissinstanser, hävdas att ordningen borde vara den omvända. Någon egentlig straffmätning kommer normalt inte i fråga innan domstolen funnit att påföljden bör stanna vid böter eller fängelse. Med hänsyn till att påföljdsvalet inte kan ske utan i vart fall ett allmänt omdöme om brottslighetens straffvärde får det emellertid anses vara mest överskådligt att ha bestämmelserna om straffvärde, och därmed även om den med straffvärdet så intimt förknippade straffmätningen, före bestämmelserna om påföljdsvalet.

Kapitlet har disponerats på följande sätt. I 1 § finns den grundläggande bestämmelsen om straffvärdet som utgångspunkt för straffmätningen. Vidare anges där vilka faktorer som särskilt skall beaktas vid bedömningen av ett brotts straffvärde. Härfter följer i 2 § en exemplifierande uppräknings av omständigheter som ökar straffvärdet. En motsvarande uppräknings av omständigheter som minskar straffvärdet finns i 3 §. I 4 § regleras betydelsen av gärningsmannens tidigare brottslighet. Omständigheter som utöver brottets straffvärde skall beaktas vid straffmätningen anges i 5 §. I 6 § finns bestämmelsen om påföljdseftergift. Slutligen ges i 7 § särskilda regler för det fall att någon har begått brott innan han fyllt 21 år.

Fastän en strävan har varit att flertalet vanliga eller principiellt viktiga straffmätningskriterier skall komma till uttryck i kapitlet står det klart att det i praktiken kan uppkomma ett mycket stort antal situationer där de omständigheter som ter sig väsentliga för straffmätningen inte täcks av de aktuella reglerna. Ofta kan då förhållandena antas vara sådana att det finns någon av reglerna som visserligen inte uttryckligen tar sikte på den föreliggande situationen men ändå till sin inriktning är så likartad att den kan tillämpas analogt. Men även när så inte är fallet, skall naturligtvis domstolarna bestämma straffet efter en sammanvägning av de särskilda omständigheter som föreligger i det aktuella fallet. Det bör alltså understrykas att avsikten inte är att ge en uttömmande redovisning av de faktorer som bör beaktas.

1 §

Första stycket

Här anges de allmänna grunder enligt vilka straffmätning skall ske. Huvudregeln är att straff skall mätas ut efter brottets eller den samlade brottslighetens straffvärde. Frågan om vilka faktorer som skall beaktas vid bedömningen av straffvärdet regleras i andra stycket. Bestämmelsen att straff skall mätas ut efter straffvärdet är emellertid inte utan undantag. Det finns senare i kapitlet olika bestämmelser, 4, 5 och 7 §§, som öppnar möjlighet att i enskilda fall mäta ut ett annat straff än det som straffvärdet påkallar. Även på andra ställen i brottsbalken, t. ex. reglerna om frivilligt avvärjande av fara m. m. i 13 kap. 11 §, 14 kap. 11 § och 15 kap. 14 §, finns bestämmelser som ger möjlighet att vid straffmätningen beakta även andra faktorer än sådana som påverkar bedömningen av straffvärdet.

Föreskriften att straffvärdet skall vara avgörande för straffmätningen är ett uttryck för den vikt som bör läggas på principerna om ekvivalens och

proportionalitet eller med andra ord att lika svåra brott skall ges lika stränga straff och att svårare brott skall straffas strängare än lindrigare brott. Även med en sådan reglering som finns i andra stycket är det emellertid uppenbart att det finns utrymme för högst skiftande uppfattningar om vilket straffvärde olika brott bör anses ha. Avsikten är emellertid att enskilda domares värdering i detta hänseende inte skall vara avgörande för straffmätningen. Intresset av en enhetlig behandling innebär att målsättningen bör vara att straffnivån för olika brott i princip skall vara oberoende av vilken domare som dömer i det enskilda fallet. Detta har markerats i lagtexten på två sätt. Dels föreskrivs uttryckligen att straff skall bestämmas inom ramen för den tillämpliga straffskalan, dels sägs att intresset av en enhetlig rättstillämpning skall beaktas. Den principiella innebörden av dessa föreskrifter är att domstolarna vid sin bedömning av straffvärdet skall utgå från den allmänna värdering som lagstiftningen ger uttryck för samt i övrigt anpassa sig till de principer som har utvecklat sig genom rättspraxis.

Att målsättningen är en rättslig likabehandling får inte göra att man bortser från att det i praktiken kan föreligga betydande svårigheter att jämföra olika brott. En lång rad faktorer påverkar straffvärdet i det enskilda fallet och någon enkel formel enligt vilken straff kan mätas ut finns inte. Stöld av två lika värdefulla föremål eller två fall av misshandel som medfört lika svåra skador kan med hänsyn till övriga omständigheter ha högst olika straffvärde. Betoningen av den rättsliga likabehandlingen får således inte tas till intäkt för en mer schematisk eller förenklad straffmätningsspraxis än den som förekommer i dag.

Vilken straffskala som är tillämplig i det enskilda fallet framgår normalt av den brottsbeskrivning som är aktuell. Vid gradindelade brott är den tillämpliga straffskalan beroende av till vilken grad brottet bedöms höra. Är någon särskild bestämmelse tillämplig enligt vilken ett högre eller lägre straff än det som normalt är föreskrivet för brottet får utdömas, påverkar detta också vilken straffskala som skall anses tillämplig. Om det är fråga om ansvar för flera brott, är den tillämpliga straffskalans omfattning beroende av reglerna för bedömning av flerfaldig brottslighet (jämför 25 kap. 5 § och 26 kap. 2 §). En förhöjd straffskala finns också för vissa återfalls-situationer (26 kap. 3 §).

Enligt den straffmätningsspraxis som nu tillämpas ligger de flesta straff som utmätts relativt nära straffminimum medan den övre delen av straffskalan utnyttjas mer sällan. Vid vissa brott, t. ex. narkotikabrott, är emellertid spridningen över straffskalan större. Detsamma gäller när straffskalan endast omfattar böter liksom i vissa fall då såväl böter som fängelse ingår i straffskalan.

De nya straffmätningssreglerna är inte avsedda att medföra någon påtaglig förändring av denna praxis. Den övre delen av straffskalan är normalt inte avsedd för mer ordinär brottslighet av det aktuella slaget utan för exceptionella fall som i praktiken sällan inträffar. Det bör också hållas i minnet att det ofta, exempelvis vid stölder, är mer eller mindre tillfälligheter som har varit avgörande för vilka värden som brottet kommit att avse eller vilka skador som har tillfogats. Sådana omständigheter är därför mindre väl ägnade att läggas till grund för en differentierad straffmätning.

Det kan emellertid inte uteslutas att de nya reglerna kan ge upphov till en mer differentierad straffmätningsspraxis än den som förekommer i dag och jag ser det inte heller som någon nackdel om detta skulle bli följden. Det är i sig av värde om förekomsten av försvårande omständigheter också återspeglas i straffmätningen. Väl så viktigt är emellertid att även förekomsten av förmildrande omständigheter beaktas på ett påtagligt sätt. Det kan i detta sammanhang erinras om att 3 och 5 §§ ger ett ökat och mer preciserat utrymme för att i enstaka fall utmäta ett lindrigare straff än som är föreskrivet för brottet. Också härigenom torde utrymmet för en mer differentierad straffmätning öka.

Det som nu har sagts tar även sikte på gradindelade brott. Det kan i sammanhanget erinras om att frågan om vilken grad ett brott i ett enskilt fall skall anses höra till inte helt avgörs enligt samma kriterier som straffmätningen. Avgörande för till vilken svårhetsgrad ett brott är att hänföra är i allmänhet omständigheter vid brottet av objektiv betydelse. Vid straffmätningen inom en given straffskala är däremot ofta omständigheter av subjektiv betydelse av avgörande vikt (jämför exempelvis Beckman m. fl., Kommentarer till brottsbalken II, 5:e uppl. s. 644 f och 648). Har en gärningsman uppsåtligt tillgripit tillräckligt stora värden eller tillfogat en annan tillräckligt svåra kroppsskador, torde brotten vara att bedöma som grova, även om effekterna i viss mån framstår som tillfälliga eller om förmildrande omständigheter föreligger. Är å andra sidan det tillgripna av ringa värde eller skadorna lindriga, är det fullbordade brottet normalt inte att bedöma som grovt, även om avsikterna sträckt sig väsentligt längre. Det kan i sammanhanget framhållas att sådana omständigheter som anges i 4, 5 och 7 §§ i princip aldrig är relevanta vid bedömningen av vilken grad ett brott tillhör och att detta i vart fall i allmänhet också gäller sådana omständigheter som anges i 3 §.

Frågan vilken svårhetsgrad ett visst brott tillhör måste alltså avgöras innan straffmätningen i det enskilda fallet sker. Utgångspunkten för straffmätningen skall därefter vara den straffskala som befunnits tillämplig. Det får mot den bakgrunden anses naturligt att den övre delen av straffskalan används med viss försiktighet även i sådana fall då det finns en grövre grad av det aktuella brottet. Man kan i detta sammanhang också peka på att den del av straffskalan för en lägre grad av ett brott som "överlappar" straffskalan för en högre grad i praktiken aldrig synes komma till användning och att fängelsestraffkommittén bl. a. mot denna bakgrund föreslår att överlappningarna skall minska väsentligt. Detta förslag har vid remissbehandlingen fått ett övervägande positivt bemötande och avsikten är att beakta detta vid den beredning som nu pågår inom departementet beträffande straffskalornas utformning.

Frågan om betydelsen av att gärningsmannen döms för flera brott har behandlats i avsnitt 4.2. Som framgår där bör nuvarande praxis även i det hänseendet i princip kunna vara vägledande också för tillämpningen av de nya reglerna. Det kan här endast tilläggas att det får anses vara en viktig uppgift för rättstillämpningen att utveckla mera konkreta riktlinjer för hur straffmätningen bör ske i dessa fall.

Andra stycket

Stycket innehåller en uppräknig av omständigheter som särskilt skall beaktas vid bedömningen av straffvärdet. Förutom den skada, kränkning eller fara som gärningen inneburit och vad gärningsmannen insett eller borde ha insett om detta framhålls särskilt de avsikter eller motiv som gärningsmannen haft.

I motsats till kommitténs motsvarande bestämmelse är andra stycket inte någon uttömmande definition av vad som avses med straffvärde utan anger endast de viktigaste inslagen vid straffvärdebedömningen. Med hänsyn härtill anknyts inte, som kommittén föreslagit, straffvärdebedömningen uttryckligen till gärningsmannens skuld. Kommitténs avsikt med att använda skuldbegreppet torde visserligen inte ha varit annan än att finna en kort sammanfattande beteckning på olika till gärningsmannen hänförliga faktorer av betydelse för straffvärdebedömningen. Kommitténs förslag i denna del har emellertid mött åtskilliga invändningar vid remissbehandlingen och är knappast heller särskilt vägledande för tillämpningen. Därför bör skuldbegreppet inte användas i lagtexten. I sak torde emellertid detta inte innebära någon mera påtaglig skillnad i förhållande till kommitténs förslag.

Ytterligare en fördel med att inte definiera begreppet straffvärde utan i stället endast ange de viktigaste momenten vid bedömningen av detta är att det härigenom står klart att även andra faktorer kan vara av betydelse för vilket straffvärde ett brott skall anses ha. Man kan särskilt nämna sådana allmänpreventiva överväganden som enligt vad som anförts i avsnitt 2.2 kan påverka utfallet av en straffvärdebedömning.

Att andra faktorer än de som uttryckligen nämns kan vara av betydelse utesluter inte att bestämmelsen är avsedd att ge ett klart uttryck för att det alltid är omständigheterna vid brottet som måste vara avgörande för straffvärdebedömningen. I 2 och 3 §§ ges mera konkreta exempel på sådana faktorer. Gärningsmannens person, hans tidigareandel eller vad som inträffat efter brottet saknar däremot i princip betydelse för straffvärdet. I den mån sådana faktorer skall beaktas vid straffmätningen får detta ske enligt bestämmelserna i 4, 5 och 7 §§.

En utgångspunkt för straffvärdebedömningen är självfallet de objektiva omständigheterna vid brottet. Detta har markerats genom att lagtexten särskilt nämner den skada, kränkning eller fara som gärningen inneburit. Uttrycket är avsett att uppfattas i vid mening. Utgångspunkten för bedömningen torde normalt kunna tas i det aktuella brottets rekvisit. Ofta framgår här direkt vilka former av skada, fara eller kränkning som i första hand är aktuella. Vid andra brott, som varusmuggling eller valutabrott, kan det framstå som mindre klart vari skadan, kränkningen eller faran primärt består. Även i sådana fall utgör emellertid brotten angrepp på rättsligt skyddade intressen, och några större svårigheter torde normalt inte föreligga att bedöma i vilken utsträckning dessa har kränkts.

Bedömningen av sådana omständigheter som jag nu berört skall självfallet ske utifrån objektiva kriterier. Vem som drabbats av brottet är således i princip utan betydelse för bedömningen i detta hänseende. Detta utesluter självfallet inte att det kan finnas anledning att se allvarigare på vissa

former av angrepp än andra med hänsyn till att de kränker flera skyddsvärda intressen. Ett exempel är den särskilda lagregleringen beträffande våld eller hot mot tjänsteman. Liknande situationer kan emellertid föreligga även utan särskild lagreglering.

Straffvärdet för stöld av två lika värdefulla fordon kan exempelvis vara olika med hänsyn till att ett av fordonen har varit av särskild betydelse för målsäganden. Kommittén har för sin del pekat på det exemplet att stöld av ett par skidor i fjällvärlden kan få betydligt allvarigare följder än om stölden sker i en storstad.

Även om de objektiva omständigheterna bildar en naturlig utgångspunkt för straffvärdebedömningen, är de subjektiva omständigheterna ofta av större betydelse i detta hänseende. Detta har i bestämmelsen kommit till uttryck genom föreskriften att det särskilt skall beaktas vad gärningsmannen insett eller borde ha insett om de objektiva omständigheterna samt vilka avsikter eller motiv som han haft. Vid straffvärdebedömningen skall hänsyn inte tas till sådana omständigheter som inte täcks av gärningsmannens uppsåt eller oaktsamhet. Hur grov oaktsamheten har varit liksom vilken form av uppsåt som förelegat är också av stor betydelse för bedömningen.

Har uppsåtet sträckt sig längre än de faktiska verkningarna är detta, i den mån det inte påverkar rubriceringen av brottet, en försvårande omständighet. Av väsentlig betydelse är också bakgrunden till gärningsmannens handlande. En impulshandling har normalt inte samma straffvärde som ett handlande som är övervägt, och två likartade gärningar kan vara att bedöma helt olika med hänsyn till att olika motiv har legat bakom. På ett allmänt plan kan det sägas att det är en försvårande omständighet, om gärningsmannen genom sitt handlande har visat en uppenbar likgiltighet inför rättsligt skyddade värden.

2 §

I paragrafen finns en uppräknig av försvårande omständigheter, dvs. omständigheter som ökar straffvärdet. Det rör sig genomgående om omständigheter som är hänförliga till det konkreta brottet. Uppräkningen är exemplifierande. Det kan alltså även förekomma andra försvårande omständigheter än de uppräknade. Avsikten är emellertid att uppräkningen skall inrymma de vanligaste och mest betydelsefulla av det slags omständigheter som enligt nuvarande praxis brukar åberopas som särskilt försvårande.

Att de uppräknade omständigheterna skall beaktas särskilt utesluter dock inte att det kan finnas andra omständigheter som i det enskilda fallet kan tillmätas lika stor eller större betydelse. Självfallet skall, på motsvarande sätt, som sker vid bedömningen av vilken grad ett brott skall hänföras till, samtliga omständigheter vid brottet beaktas vid straffvärdebedömningen. Jämfört med vad som gäller vid gradindelning av särskilda brott säger det sig också självt att det vid tillämpningen av en allmän bestämmelse av det här aktuella slaget måste finnas ett större utrymme för att tillmäta

också andra omständigheter än de som uttryckligen anges i lagtexten en väsentlig betydelse.

Inledningsvis framgår att de angivna omständigheterna gäller vid sidan av vad som skall beaktas för varje särskild brottstyp. Härmed avses främst vad som framgår direkt av straffbestämmelserna men även exempelvis av förarbeten och rättspraxis.

Vid bestämmande av straffvärdet skall man överväga om den föreliggande gärningen är svårare eller lindrigare än andra gärningar som hör till samma brottstyp. I straffbestämmelserna kan förekomma sådana omständigheter som anges i paragrafen. Som exempel kan nämnas att gärningsmannen har visat särskild hänsynslöshet eller att brottet utgjort led i en brottslighet som har bedrivits i stor omfattning. Motsvarande rekvisit finns i olika brottsbeskrivningar, t. ex. vid grov misshandel respektive vid grovt narkotikabrott. Har en sådan omständighet beaktats redan vid avgörandet av till vilken grad brottet är att hänföra, saknas det ofta anledning att ytterligare beakta den i försvårande riktning vid straffmätningen inom den för graden föreskrivna straffskalan.

Det förhållandet att en eller flera försvårande omständigheter föreligger gör det inte möjligt att gå över det maximum som är stadgat för brottet.

Punkt 1

Vad som upptas här är det som brukar kallas subjektivt överskott. Gärningsmannen har haft ett uppsåt som sträckt sig längre än till det händelseförlopp han orsakat. De praktiskt vanliga fallen av subjektivt överskott föreligger vid försök, förberedelse och stämpling till brott. Det händelseförlopp gärningsmannen avsett sträcker sig i dessa fall längre än till den handling han faktiskt har företagit eller den effekt han har uppnått, dvs. vanligen till det planerade eller påbörjade brottets fullbordan.

Om gärningsmannen har haft för avsikt att brottet skulle få betydligt allvarligare följder än det faktiskt har fått, är det rimligt att denna omständighet verkar höjande vid bedömning av straffvärdet. Ofta torde det förhålla sig så att, om någon med avseende på effekten har gjort sig skyldig till en lindrigare form av ett gradindelad brott men har haft för avsikt att uppnå mer, han kan dömas för försök till den högre graden av brottet. Om gärningen dock redan är att hänföra till den högsta graden eller om det rör sig om ett brott som inte är gradindelad, finns inte denna möjlighet. Det kan i sådana fall finnas anledning att tillämpa den nu aktuella punkten för att bestämma ett för brottet rättvisande straffvärde.

Punkt 2

För att denna punkt skall tillämpas krävs enligt lagtexten att gärningsmannen har visat särskild hänsynslöshet. Det skall alltså tillkomma något extra utöver den hänsynslöshet som normalt ingår i begåendet av ett brott och som i förekommande fall har beaktats i rekvisiten för brottet. Att råna någon under pistolhot är normalt att bedöma som grovt rån. Om rånaren därutöver skjuter skarpa varningsskott, tillkommer ett extra mått av hän-

synslöshet som det kan finnas skäl att beakta vid bestämmandet av straffvärdet. Inbrott i lägenhet där någon har sin bostad bedöms normalt som grov stöld. Om till själva stölden kommer att gärningsmannen orsakat en förstörelse, som i förhållande till inbrottet är omfattande eller omotiverad ger detta uttryck för en hänsynslöshet som också kan beaktas vid straffvärdebedömningen.

Punkt 3

Punkten tar bl. a. sikte på brott som förövats mot barn, handikappade eller äldre. Att narkotika har försålts till barn eller ungdom bör således bedömas som allvarligare än om samma preparat och mängd försålts till vuxna personer. Att ett rån har förövats mot en handikappad måste anses försvårande. Att man uppsåtligen utnyttjar att någon har en särskilt skyddslös ställning är en faktor som normalt bör tillmätas en betydande vikt. Detta gäller särskilt övergrepp mot barn där riskerna dessutom är särskilt stora att övergreppen kan medföra svåra och långvariga personliga skadeverkningar.

Punkt 4

Att grovt utnyttja sin ställning eller att missbruka ett särskilt förtroende är också ägnat att höja ett brotts straffvärde. Det finns ofta anledning att se allvarligare på om t. ex. en anställd stjälar något från sin arbetsplats än om motsvarande egendom stjäls av en utomstående. Samma gäller t. ex. om en vårdare på en kriminalvårdsanstalt för in narkotika till de intagna.

Punkt 5

I 23 kap. 5 § finns en strafflindringsregel för bl. a. den som har förmått att medverka till brott genom tvång, svek eller missbruk av hans ungdom, oförstånd eller beroende ställning. I ringa fall skall inte dömas till ansvar. Den nu aktuella punkten tar sikte på att gärningsmannen förmått annan att medverka till brottet på ett sådant sätt. Avsikten är dock inte att punkten alltid skall vara tillämplig då 23 kap. 5 § leder till ansvarsfrihet eller straffnedsättning. Detta skulle leda alltför långt. Det snävare tillämpningsområdet för förevarande punkt har markerats genom att det skall röra sig om *allvarligt* tvång etc. Bestämmelsen kan tänkas vara tillämplig t. ex. i det fall någon utnyttjar sitt barns ungdom eller beroendeställning till att förmå honom att medverka vid brott. Ett annat exempel är att någons narkotikamissbruk utnyttjas till att förmå honom att delta i narkotikabrottslighet.

Punkt 6

Bestämmelsen avser brottslighet som har bedrivits i organiserade former genom att ha varit särskilt noggrant planlagd eller bedrivits i stor omfattning. Det skall röra sig om en brottslig verksamhet. Ett enstaka brott, t. ex.

ett väl planlagt inbrott, faller inte under bestämmelsen vilket självfallet inte utesluter att planläggningen i ett sådant fall ändå kan vara att beakta som en försvårande omständighet. Bestämmelsen tar inte främst sikte på brott som har förövats av en ensam person utan på brottslighet med flera inblandade och som har skett i organiserade former. Det skall således röra sig om en serie gärningar som har övervägts före förverkligandet eller om en brottslighet som utan närmare planläggning ändock har bedrivits i stor omfattning. Exempel på brottslighet av denna typ är försäljning av narkotika i organiserade former, systematisk häleriverksamhet, koppleri i stor omfattning i form av bordeller samt dobbleri som består i att driva spelklubbar. Även olika former av ekonomisk brottslighet kan falla under bestämmelsen. Sådan brottslighet bedrivs inte sällan i stor omfattning och med omfattande förberedelser, där brottet eller brotten ingår i vad som får betraktas som en brottslig verksamhet. I dessa fall kan det röra sig om endast en gärningsman. Tillämpningen av denna punkt inskränks genom att den tar sikte endast på medverkande som spelat en betydande roll i den brottsliga verksamheten. Den är således inte tillämplig på t. ex. gatuförsäljarna i en narkotikaliga. Det krävs dock inte att den tilltalade har intagit en ledande ställning. Även om så inte är fallet kan hans deltagande ha varit betydande.

Gemensamt för punkterna 1–6

Avsikten med denna paragraf är att någorlunda uttömmande ange de omständigheter som vid sidan av brottslighetens omfattning eller effekter brukar betraktas som särskilt förvårande. Även om uppräknningen är exemplifierande, torde de vanligast förekommande omständigheterna av detta slag finnas med om kanske inte direkt angivna så dock på det sättet att de går att hänföra till någon av de uppräknade punkterna. Denna teknik har lett till att flera av punkterna är allmänt hållna. Det skall därför betonas att de bör tillämpas med försiktighet.

Fängelsestraffkommittén uttalar i anslutning till motsvarigheten till denna paragraf att åklagaren, om han anser att det i ett mål föreligger någon omständighet som ökar straffvärdet enligt bestämmelsen, bör åberopa omständigheten i stämningsansökan. En remissinstans, domareförbundet, kritiserar detta uttalande och menar att det strider mot nuvarande praxis och möjligen kan medföra långtgående processuella komplikationer. Uttalandet skulle nämligen enligt förbundet kunna uppfattas som att domstolen skulle vara förhindrad att beakta omständigheterna i den mån de inte uttryckligen anges i gärningspåståendet. Det torde dock vara klart att domstolen vid straffmätningen i samma utsträckning som i dag, kan beakta försvårande eller förmildrande omständigheter oberoende av om åklagaren åberopat dem i stämningsansökan eller ej. Det är dock givetvis alltid av värde för den tilltalade och hans försvar om åklagaren redan i stämningsansökan anger om någon omständighet föreligger som enligt hans åsikt enligt förevarande paragraf är att anse som särskilt förvårande.

Avslutningsvis kan påpekas att åklagaren naturligtvis har bevisbördan för om en försvårande omständighet föreligger.

Paragrafen behandlar förmildrande omständigheter. Uppräkningen är även här exemplifierande.

Inledningsvis ges en hänvisning till att bestämmelserna skall tillämpas utöver vad som är föreskrivet för vissa fall. Omständigheter som minskar straffvärdet finns ju, förutom i denna bestämmelse, reglerade även på andra håll i brottsbalken. Jag tänker här främst på regeln i 24 kap. 5 § BrB. Föreligger t. ex. nödvärn, utan att ansvarsfrihet inträder, skall omständigheten ändå beaktas vid bedömningen av straffvärdet. Även lindrigare straff än som är stadgat för brottet kan då ådömas. Såsom berörs i den allmänna motiveringen kommer fängelsestraffkommittén i sitt slutbetänkande att presentera en översyn av de allmänna ansvarsfrihetsgrunderna. I avvaktan härpå föreslås inte någon ändrad reglering beträffande dessa.

På motsvarande sätt som vid de försvårande omständigheterna i 2 § har strävan varit att i 3 § ange de förmildrande omständigheter som är vanligast och mest betydelsefulla. Självfallet kan även här, och detta i större utsträckning än vid försvårande omständigheter, även andra faktorer än de som uttryckligen nämns vara att beakta som förmildrande omständigheter.

Första stycket

Punkt 1

Bestämmelsen tar sikte på vad som brukar kallas provokation, alltså situationer då någon retas eller hetsas till att begå brott. Punkten är avsedd att tillämpas med stor försiktighet. Jämför uttalanden om våldtäkt och provokation i prop. 1983/84:105. Det brott vid vilket det oftast torde finnas anledning att beakta provokation är misshandel.

Punkt 2

Här avses omständigheter som minskar gärningsmannens förmåga att kontrollera sitt handlande.

Först nämns själslig abnormitet. Bestämmelsen har en motsvarighet i den nuvarande föreskriften i 33 kap. 4 § första stycket andra meningen om att lindrigare straff får bestämmas för brott som något begått under inflytande av själslig abnormitet. När det gäller termen själslig abnormitet vill jag tillägga att jag och chefen för socialdepartementet avser att inom kort hos regeringen ta upp frågan om ny lagstiftning om psykiatrisk tvångsvård och behandlingen av psykiskt störda lagöverträdare. Jag får i det sammanhanget anledning att återkomma till termen själslig abnormitet.

Stark sinnesrörelse kan uppstå efter provokation och faller då primärt under punkt 1. Under förevarande punkt faller t. ex. de fall där någon under tillfällig depression eller stark upprördhet på grund av personliga bekymmer begår en för honom i normala fall främmande handling.

Uttrycket "annan orsak" slutligen syftar bl. a. på extrem trötthet, fysisk utmattning eller hög feber.

Att märka är att de omständigheter som avses skall vara av den styrkan

att gärningsmannen på grund av dem har haft starkt nedsatt förmåga att kontrollera sitt handlande. Detta får exempelvis anses vara fallet om gärningen begåtts under inflytande av en själslig abnormitet. Vid sidan av dessa fall rör det sig emellertid om helt exceptionella situationer. Det krävs vidare normalt att gärningsmannen utan eget vållande hamnat i situationen i fråga. Så kan t. ex. extrem trötthet normalt inte föranleda mildare straff för den som under sådan framför bil och vållar en trafikolycka. Att någon av annan orsak haft starkt nedsatt förmåga att kontrollera sitt handlande kan lätt leda tankarna till berusning. Beträffande berusningens betydelse för straffmätningen och för påföljdsvalet innebär emellertid de nya reglerna ingen förändring, utan berusningen får beaktas på samma sätt som för närvarande sker i praxis (jämför 1 kap. 2 § andra stycket).

Punkt 3

I denna punkt ges en regel om att vid bestämmandet av straffvärdet hänsyn skall tas till den tilltalades uppenbart bristande utveckling, erfarenhet eller omdömesförmåga. Har hans handlande stått i samband med och påverkats av sådana omständigheter får det alltså beaktas i mildrande riktning. Bristande utveckling m. m. förekommer kanske främst hos yngre personer men kan naturligtvis förekomma även hos äldre. Bestämmelsen är naturligen avsedd att tillämpas med stor försiktighet. Detta markeras genom att det skall röra sig om *uppenbart* bristande utveckling etc. Att någon rent allmänt är omdömeslös, vilket torde kunna sägas om många som begår brott, är inte skäl för att tillämpa bestämmelsen. Denna punkt kompletteras av 7 § som tillåter ett allmänt hänsynstagande till låg ålder.

Punkt 4

I denna punkt tas upp det fallet att brottet har föranletts av stark mänsklig medkänsla. Att tillämpa denna bestämmelse torde inte ofta komma i fråga.

Exempel på brott föranledda av stark mänsklig medkänsla är de s. k. barmhärtighetsmorden, dvs. att någon dödar t. ex. en nära anhörig som ligger obotligt sjuk för att göra slut på dennes plågor.

Gemensamt för punkterna 1-4

Avslutningsvis skall något beröras frågan om bevisbördan beträffande omständigheter som omfattas av denna paragraf. I dag torde det förhålla sig så att bevisbördan beträffande omständigheter av den typ som här avses är densamma som beträffande invändning om t. ex. nödvärn. Bevisbördan för att omständigheterna inte förelegat vilar alltså i princip på åklagaren. Det anses emellertid att åklagaren har fullgjort sin bevisskyldighet när en omständighet över huvud taget inte har nämnts men också när en omständighet har åberopats men den med hänsyn till övriga omständigheter inte framstår som trovärdig. Är det fråga om ett blankt påstående att en viss omständighet föreligger eller är den berättelse som den tilltalade har avgett helt verklighetsfrämmande, bör domstolen kunna lämna den

påstådda omständigheten utan avseende. Kan det inte uteslutas att vad den tilltalade uppger är riktigt, gäller emellertid i princip huvudregeln om åklagarens bevisbörda.

Andra stycket

Första stycket kompletteras med en bestämmelse som ger möjlighet att ådöma lindrigare straff än som är föreskrivet för brottet. En liknande bestämmelse återfinns i 5 § andra stycket i anslutning till billighetshänsynen.

Några remissinstanser har ifrågasatt om inte möjligheterna att gå under vad som är stadgat för brottet blir alltför stora. De menar därvid att andra stycket och motsvarande bestämmelser i 5 § kommer att leda till en avsevärd osäkerhet om hur de skall tillämpas och därigenom motverka önskemålet om en enhetlighet i dömandet. Vidare framförs den åsikten att tekniken att nämna en rad omständigheter som kan föranleda strafflindring torde medföra att i en lång rad mål, där det är uppenbart att strafflindring inte kan komma i fråga, tid kommer att tas upp med diskussion om en sådan ändå skall förekomma.

Den nya regleringen innebär att remissinstansernas invändningar på denna punkt inte har tillgodosetts. Att märka är att de omständigheter som räknas upp i första stycket i förevarande paragraf, och även omständigheterna enligt 5 §, är sådana som domstolarna redan i dag överväger som grund för strafflindring. Strafflagberedningen lade år 1948 (SOU 1948:40) fram ett förslag till bestämmelser om befogenhet för domstol att nedsätta straffet under straffskalans minimum eller att efterge ansvarspåföljd. I förslaget angavs genom uppräknade vissa omständigheter som borde särskilt beaktas vid prövningen. Förslaget ledde, vad gällde uppräknningen, inte till lagstiftning. Av förarbetena till den nu gällande bestämmelsen i 33 kap. 4 § om strafflindring och påföljdseftergift framgår dock att uppräknningen utgör exempel på omständigheter som kan föranleda nedsättning eller eftergift (prop. 1962:10). De omständigheter strafflagberedningen angav överensstämmer i stort med dem som räknas upp i förevarande paragraf och i 5 §. Den nya regleringen utgör således inte någon nyhet utan är i stor utsträckning en kodifiering av gällande praxis.

Att en lagreglering skulle leda till ökad oenhetlighet förefaller inte troligt. Förhållandet bör i stället bli det rakt motsatta. Domstolarna får ju på detta sätt ett klarare underlag för sitt ställningstagande i ovanliga situationer. Genom en lagreglering kan det visserligen tänkas att förmildrande omständigheter oftare kommer att åberopas i målen. Att så sker och att domstolarna noga bedömer om någon sådan omständighet föreligger och hur den i så fall bör beaktas framstår inte som någon nackdel.

Vad sedan gäller själva möjligheten att gå under vad som är föreskrivet för brottet är att märka att denna är förhållandevis snävt utformad. Lindrigare straff får ådömas endast om det är "uppenbart" påkallat med hänsyn till brottets straffvärde. Tillämpningen skall således vara restriktiv, och det krävs en mycket hög grad av de relevanta omständigheterna för att de skall leda till ett straff under föreskrivet minimum. Att i lagtexten ge någon

närmare vägledning för i vilka fall så skall ske är knappast möjligt. Och det är inte heller lämpligt att låsa fast tillämpningsområdet genom motivutlåtanden. Den närmare tillämpningen får i stället bestämmas genom praxis. Det bör anmärkas att stycket är avsett att kunna tillämpas även om andra mycket starkt förmildrande omständigheter föreligger än sådana som avses i första stycket.

4 §

I paragrafen regleras frågan om vilken betydelse gärningsmannens tidigare brottslighet skall ha vid straffmätningen. Frågan har behandlats i avsnitt 3.5.

Paragrafen har formulerats i enlighet med *lagrådets* förslag. Genom att använda uttrycket att "den tilltalade tidigare gjort sig skyldig till brott" klargörs, såsom lagrådet framhåller, att även fall av åtalsunderlåtelse och strafföreläggande i princip hör till de återfallsgrundande faktorerna.

Paragrafen är tillämplig vid straffmätningen, således vid utdömande såväl av böter som fängelse. Vad gäller böter skall tidigare brottslighet kunna påverka straffmätningen på samma sätt som i dag. Någon förändring är i detta hänseende inte avsedd. Detsamma gäller frågan om att på grund av tidigare brottslighet övergå från böter till fängelse i fall då straffskalan innehåller båda dessa straffarter. Vad som i sak är nytt i bestämmelsen är således betydelsen av tidigare brottslighet när domstolen bestämmer längden av ett fängelsestraff.

Enligt paragrafen skall tidigare brottslighet i första hand beaktas genom påföljdsvalet eller genom förverkande av villkorligt medgiven frihet.

Av 30 kap. 4 § framgår att en av de situationer i vilken fängelse primärt bör kunna komma i fråga är att den tilltalade tidigare gjort sig skyldig till brott. Vid återfall när man så småningom den punkt då kriminalvård i frihet inte längre kan tillämpas utan domstolen måste övergå till att döma till fängelse. I den situationen har en straffskärpning på grund av tidigare brottslighet åstadkommit genom själva påföljdsvalet. Därutöver finns det inte anledning att låta den tidigare brottsligheten påverka längden av fängelsestraffet. Det är först när fängelse därefter skall ådömas som förevärande paragraf kan bli aktuell.

I dessa situationer skall dock, som framgår av bestämmelsen, tidigare brottslighet i första hand beaktas genom förverkande av villkorligt medgiven frihet. I vissa situationer kan man dock tänka sig att detta inte är tillräckligt. I första hand är detta naturligtvis fallet om någon villkorligt medgiven frihet som kan förverkas inte finns. Beror detta på att den tid inom vilken förverkande kan ske enligt 34 kap. 4 § gått till ända utan att den tilltalade gjort sig skyldig till nya brott bör straffskärpning normalt inte ske. Så lång tid har då förflutit att återfallet som regel inte bör verka straffskärpande. Såsom har anförts i den allmänna motiveringen finns det emellertid flera olika undantag från detta. En annan tänkbar situation där en straffskärpning skall övervägas är om den återstående strafftid som kan förklaras förverkad framstår som alltför kort som extra sanktion på grund av den nya brottsligheten.

I andra meningen anges att vad som särskilt skall beaktas då straffskärpning på grund av återfall övervägs är vilken omfattning som gärningsmannens tidigare brottslighet haft, vilken tid som förflutit mellan brotten samt huruvida den tidigare och den nya brottsligheten är likartade eller brottsligheten i båda fallen varit särskilt allvarlig. Med uttrycket omfattningen av gärningsmannens tidigare brottslighet markeras att behovet av straffskärpning gör sig särskilt gällande i samband med upprepade återfall. När sådana återfall bör kunna föranleda en straffskärpning är bl. a. beroende av i vad mån andra omständigheter som nämns i bestämmelsen föreligger. Ju allvarligare brottsligheten är, desto färre återfall behövs för att en särskild straffskärpning skall vara motiverad.

Angående de övriga omständigheter som nämns i andra punkten hänvisas till specialmotiveringen till 34 kap. 4 § där liknande bestämmelser finns. Att märka är att det beträffande förverkande enligt 34 kap. 4 § endast anges att brottsligheten i båda fallen är allvarlig. I förevarande bestämmelse sägs däremot att vad som särskilt skall beaktas är om brottsligheten i båda fallen är *särskilt* allvarlig. Det krävs således normalt allvarligare brottslighet för straffskärpning genom straffmätningen än för straffskärpning genom förverkande. För att brottsligheten skall kunna bedömas som särskilt allvarlig bör krävas att straffvärdet för såväl den gamla som den nya brottsligheten är minst omkring ett års fängelse.

Avslutningsvis kan följande framhållas. Som anförts i avsnitt 3.5 är det i dag osäkert i vilken utsträckning domstolarna vid straffmätningen tar hänsyn till tidigare brottslighet. Utvecklingen synes ha gått mot att domstolarna i allt mindre utsträckning gör det. Den nya bestämmelsen som jag nu har föreslagit är inte avsedd att medföra en mer allmän straffskärpning vid återfall. Förutom för att utjämna ojämnheter i tillämpningen bör en särskild straffskärpning för återfall endast komma i fråga i sådana fall där återfallssituationen framstår som särskilt anmärkningsvärd. Förutom återfall i synnerligen allvarlig brottslighet avses bl. a. upprepade och vanemässiga grova tillgreppsbrottslighet såsom exempelvis bostadsinbrott.

Om rätten med stöd av denna paragraf bestämmer ett strängare straff än som annars hade bort följa på brottet, bör detta normalt anges i domskälen. Paragrafen behöver däremot inte återopas i domslutet.

5 §

Bestämmelserna har behandlats i avsnitt 3.4. Här kan även hänvisas till specialmotiveringen till 3 § andra stycket. Som konstateras i avsnitt 3.4 skall vid straffmätningen utöver brottets straffvärde hänsyn tas till vissa omständigheter som är hänförliga till gärningsmannens person och hans handlande efter brottet. Dessa omständigheter verkar endast i mildrande riktning. Angående omständigheternas betydelse för påföljdsvalet, se 30 kap. 4 §.

Uppräkningen i denna bestämmelse är, till skillnad från motsvarande uppräkning i 2 och 3 §§, i och för sig uttömmande. Den avslutande punkten är dock allmänt hållen och ger möjlighet att ta hänsyn till olika inte närmare angivna faktorer. I likhet med omständigheterna enligt 2 och 3 §§

är omständigheter som avses i denna paragraf sådana som redan i dag beaktas av domstolarna vid straffmätningen. I en del fall har motsvarande bestämmelser på annat håll ersatts av denna paragraf. Sålunda motsvaras bestämmelsen om hänsynstagande till men på grund av utvisning i 40 § utlänningslagen av punkt 4 samt bestämmelserna i 20 kap. 4 § BrB andra stycket av punkt 8 och i 33 kap. 9 § BrB och i 6 § trafikbrottslagen (1951:649) av punkt 5.

Paragrafen är avsedd att tillämpas med försiktighet så att den inte medför risker för en oenhetlig praxis eller sociala orättvisor vid straffmätningen. I tvcksamma fall bör påstående om menliga följder underbyggas med intyg av t. ex. läkare – såsom för närvarande i praxis krävs beträffande självmordsrisk – arbetsgivare eller tillståndsmyndighet.

Med anledning av bestämmelserna i paragrafen finns det skäl att något allmänt beröra frågan om s. k. sanktionskumulation. För den dömda har brottet ofta andra negativa följder än den av domstolen ådömda påföljden. Han kan t. ex. bli utvisad, åläggas att betala skadestånd, drabbas av förverkande av olika slags egendom eller få sitt körkort indraget. I sådana situationer brukar man tala om sanktionskumulation. Sanktionskumulation innebär således samtidigt bruk av mer än ett straff eller annan negativ reaktion på brott.

Det finns vissa i lag förutsedda kombinationer som domstolen antingen disponerar över eller i vart fall direkt kan ta hänsyn till vid påföljdsbestämningen. Enligt 40 § utlänningslagen skall, om en utlänning utvisas, det men som han därigenom åsamkas beaktas när påföljden för brottet bestäms. Vidare får enligt 6 § trafikbrottslagen vid bestämmandet av påföljd för brott enligt den lagen hänsyn tas till en förväntad körkortsåterkallelse som medför att hinder eller synnerlig svårighet uppstår för gärningsmannen i hans yrkes- eller näringsutövning. Som nyss nämndes motsvaras dessa bestämmelser av förevarande paragraf.

Beträffande företagsbot finns en bestämmelse i 36 kap. 10 § enligt vilken boten får efterges eller sättas lägre än vad som eljest bort ske, bl. a. om påföljd för brottet ådöms näringsidkaren eller företrädare för denne. Påföljdsbestämningen skall alltså i dessa fall i princip ske utan något hänsynstagande till företagsboten.

I praxis är det vidare vanligt att hänsyn tas till brottspåföljden vid beslut om förverkande. Detta är en ordning som får anses ha goda skäl för sig. Det måste emellertid beaktas att förverkande kan fylla sådana funktioner att en eftergift eller jämkning av förverkandet inte är möjlig eller lämplig, exempelvis om förverkandet är avsett att motverka fortsatt brottslighet. I vissa sådana fall kan det därför vara motiverat att ta hänsyn till förverkandet vid påföljdsbestämningen i stället för tvärtom. Frågan har berörts i prop. 1986/87:81 om ändring i lagen om straff för vissa trafikbrott. Efter förslag i propositionen infördes en möjlighet att under vissa omständigheter förklara ett fordon förverkat. I samband härmed uttalade föredragande statsrådet, i enlighet med ett påpekande av lagrådet, att ett beslut om förverkande enligt allmänna principer bör beaktas vid bestämmande av påföljd för brottet (a. prop. s. 12). Situationen täcks av punkt 8 i denna paragraf.

Även andra former av sanktionskumulation finns. Lagföring och straff kan leda till andra följder för gärningsmannen, vilka inte är direkt förutsedda i lagstiftningen, t. ex. indragning av särskilt tillstånd, såsom yrkeslegitimation, auktorisation eller tillstånd till viss näringsverksamhet. Sådana följder faller under punkt 5 i denna paragraf. Slutligen kan nämnas andra förhållanden som ligger nära sanktionskumulation såsom att gärningsmannen skadar sig i samband med brottet, se punkt 1, eller att han eller någon närstående drabbas av negativa sociala reaktioner, något som jag återkommer till under punkt 8.

Punkt 1

För att kroppsskada skall beaktas vid straffmätningen skall den vara allvarlig. Över huvud taget är övergående skador normalt inte att hänföra hit utan skadorna skall vara av bestående karaktär. Under denna punkt är att hänföra t. ex. att en rattfyllerist i en trafikolycka vid den brottsliga körningen erhåller bestående men exempelvis i form av invalidisering eller att en dynamitard vid ett inbrott får allvarliga skador genom sprängningen.

Punkt 2

Här avses den omständigheten att gärningsmannen efter förmåga sökt förebygga eller avhjälpa eller begränsa skadliga verkningar av brottet. En bestämmelse som i princip vilar på samma grund som denna punkt är ansvarsfrihetsregeln vid frivilligt tillbakaträdande från försök m. m. i 23 kap. 3 §. Huvudsakligen samma skäl som talar för att straff inte skall ådömas för försök till brott vid frivilligt tillbakaträdande ligger bakom också den nu aktuella punkten. Även om brottet har fullbordats bör den som söker förebygga eller gottgöra skadliga verkningar av brottet kunna få ett mildare straff.

Gärningsmannen kan i detta hänsende handla på många olika sätt. En person som har misshandlat någon kan förebygga skadliga verkningar genom att hjälpa den misshandlade till sjukhus, den som har begått mened kan berätta sanningen och den som har stulit kan återlämna det stulna. De skadliga verkningarna kan också gottgöras genom att skadorna ersätts. Hänsyn skall enligt bestämmelsen tas till gärningsmannens förmåga. Den som har det dåligt ställt ekonomiskt kan således genom att med stora uppoffringar ersätta en del av uppkomna skador anses ha gjort sig förtjänt av en lika stor nedsättning av straffet som den mycket välbärgade som har ersatt hela skadan. Uttrycket "förmåga" tar inte enbart sikte på ekonomiska möjligheter utan kan avse även andra omständigheter som kan hänföras till gärningsmannens personliga situation.

Även om det inte anges uttryckligen skall gärningsmannens handlande normalt ske på eget initiativ. Bestämmelsen skall således främst tillämpas när gärningsmannen har handlat på angivet sätt innan han vet om att han avslöjats. Hans agerande skall kunna sägas visa på en i handling visad ånger. Det är dock inte uteslutet att i vissa fall tillämpa bestämmelsen även då gärningsmannen t. ex. ekonomiskt kompenserar målsäganden först ef-

ter upptäckten. Anmärkas kan i sammanhanget att de särskilda reglerna om frivilligt avvärjande av fara m. m. i 13 kap. 11 §, 14 kap. 11 § och 15 kap. 14 § i princip står kvar oförändrade.

Punkt 3

I denna punkt tas upp fallet att gärningsmannen frivilligt har angett sig. Det är således just själva angivelsen som är det väsentliga och inte att någon underlättar polisens arbete sedan han väl blivit upptäckt eller erkänner sedan han väl är misstänkt. En frivillig angivelse föreligger även i det fall då någon efter att ha gripits för t. ex. ett bostadsinbrott självmant berättar om andra inbrott han har begått, men vilka polisen ej misstänkt honom för. Att en gärningsman betar sig på motsatt sätt, dvs. att han förnekar vad han misstänks för eller att han försvarar polisens utredning, skall å andra sidan givetvis inte läggas honom till last på så sätt att han erhåller högre straff än normalt.

Bestämmelsen avser endast angivelse av egna brott. Fängelsestraffkommittén diskuterar om den borde utvidgas till att avse även s. k. kronvittnen, alltså gärningsmän som avslöjar sina medbrottslingar. Kommittén anser övervägande skäl tala mot ett sådant system. Inte någon remissinstans har framfört en motsatt uppfattning. Även jag delar kommitténs bedömning. Något utrymme för att beakta sådana omständigheter finns följaktligen inte enligt denna punkt. I den mån de helt undantagsvis skulle kunna anses motivera ett lägre straff får detta ske med stöd av punkt 8.

Punkt 4

Bestämmelsen motsvarar den nuvarande påföljdsbestämningsregeln i 40 § utlänningslagen. Den är i sak oförändrad och är avsedd att tillämpas på samma sätt som den angivna paragrafen. Att den tilltalade utvisas ur riket får regelmässigt anses innebära men för honom.

Punkt 5

Första momentet av denna punkt, att hänsyn skall tas till avskedande eller uppsägning från anställning, motsvarar bestämmelsen i nuvarande 33 kap. 9 §. Det andra momentet, beaktande av annat hinder eller synnerlig svårighet i yrkes- eller näringsutövning, ersätter bl. a. nuvarande 6 § trafikbrottslagen.

Först behandlas de *arbetsrättsliga följderna* av ett brott. Fängelsestraffkommittén behandlar i skrivelsen den 4 december 1986 bl. a. frågan vilka arbetsrättsliga följder som omfattas av bestämmelsen i nuvarande 33 kap. 9 §. Kommittén föreslår i skrivelsen att lagtexten förtydligas och ges innebörden att avskedande, uppsägning och varning som disciplinpåföljd samt övriga ågärder, t. ex. omplacering, som har karaktären av disciplinär bestraffning omfattas av bestämmelsen. En följd av detta förslag blir att

varningar av karaktären tillsägelser eller omplaceringar och avstängningar vidtagna som skyddsåtgärder inte faller in under bestämmelsen.

Flertalet remissinstanser godtar kommitténs förslag. Tre remissinstanser anser dock att bestämmelsens tillämpningsområde bör vara begränsat och avse endast avskedande och uppsägning, medan två instanser ifrågasätter om inte bestämmelsens tillämpningsområde enligt förslaget blir för snävt.

För egen del vill jag anföra följande. Enligt 33 kap. 9 § får vid bestämmande av straff för brott av arbetstagare hänsyn tas till avskedande eller annan följd av brottet som är medgiven enligt arbetsavtalet eller enligt författning, som gäller för anställningsförhållandet. Vad som avses med annan följd av brottet framgår inte klart av förarbetena. Detta har knappast skapat några större problem i praxis men som kommittén konstaterat finns det ett behov att klarlägga vilka arbetsrättsliga följder som får beaktas vid straffmätningen.

De remissinstanser som anser att bestämmelsens tillämpningsområde bör begränsas till avskedande och uppsägning gör det bl. a. av det skälet att de andra disciplinära åtgärder som kan komma i fråga inte är så ingripande för den enskilde att det finns anledning att beakta dem vid straffmätningen. Vidare framförs den åsikten att det torde vara svårt för en arbetsgivare att till domstolen yttra sig om andra arbetsrättsliga följder än avskedande och uppsägning.

De remissinstanser som menar att bestämmelsen enligt kommitténs förslag har blivit för snävt hållen har å sin sida bl. a. pekat på att det många gånger kan vara svårt att avgöra om en åtgärd vidtas som disciplinär bestraffning eller på annan grund. Den frågan kan t. ex. gälla om en omplacering som arbetsgivaren företar som ett alternativ till uppsägning, med åberopande av 7 § andra stycket lagen (1982:80) om anställningskydd, på grund t. ex. av att arbetstagaren har åsidosatt sitt anställningsavtal genom att stjäla på arbetsplatsen, skall anses ha karaktären av en disciplinär bestraffning.

I stort sett kan jag instämma i de synpunkter på bestämmelsens omfattning som kommittén har anfört. Jag är dock benägen att hålla med såväl de instanser, som menar att bestämmelsen blivit för omfattande, som de som menar att den blivit för snäv. De direkta exempel som anges i lagtexten bör enligt min mening vara sådana att de regelmässigt skall tillmätas en påtaglig betydelse för straffmätningen. Att helt utesluta att andra arbetsrättsliga följder än avskedande och uppsägning beaktas vid straffmätningen är emellertid inte lämpligt.

En ändamålsenlig lösning på problemet är enligt min mening att endast ange att det som skall beaktas är om gärningsmannen till följd av brottet har drabbats eller om det finns grundad anledning anta att han kommer att drabbas av avskedande eller uppsägning från anställning. Punkt 5 har utformats i enlighet med detta. I punkt 8 ges domstolen möjlighet att beakta andra omständigheter som påkallar att gärningsmannen får ett lägre straff än brottets straffvärde motiverar. Med stöd av denna punkt kan domstolen i förekommande fall beakta andra disciplinära följder än avskedande och uppsägning. Vad som då främst kan bli aktuellt att ta hänsyn till

är omplaceringar i vissa fall. Hänsyn bör kunna tas till inte endast omplaceringar som är disciplinärt grundade utan även omplaceringar som skyddsåtgärd, om de skett till följd av ett brott. Domstolen får således se mer till anledningen till och syftet med åtgärden än den direkta legala grunden för denna. Främst vid lindrig brottslighet kan det finnas anledning att ta hänsyn till även avstängningar och löneavdrag. Avsikten är att det på detta sätt blir lättare för domstolerna när de får ta hänsyn till vad som faktiskt har inträffat och inte behöver gå in på de rättsliga grunderna för ett beslut.

Vad domstolen främst har att utgå från när arbetsrättsliga följder skall beaktas är ett yttrande från arbetsgivaren. Fängelsestraffkommittén tar i sin skrivelse även upp frågan om förfarandet när en domstol begär yttrande från en arbetsgivare. Anledningen till att kommittén tar upp denna fråga är två skrivelser från länsstyrelsen i Stockholms län till regeringen. Länsstyrelsen pekar i dessa på vissa problem som har uppkommit när myndighet skall avge ett yttrande till domstol enligt 33 kap. 9 §, bl. a. det att beslutsunderlaget i vissa fall har varit otillfredsställande.

Kommittén anser att det inte finns skäl att föreslå någon ändring av den ordning som nu råder men framhåller att det givetvis är av största betydelse att den som skall avge ett yttrande har ett fullgott beslutsunderlag. Kommittén betonar därför att det är av stor vikt att den domstol som begär in ett yttrande översänder alla de handlingar i målet som kan vara av intresse för den instans som skall yttra sig. Vidare anför kommittén att de problem som länsstyrelsen pekar på väsentligen torde ha undanröjts genom det cirkulär som statens arbetsgivarverk gett ut år 1986 (SAV 1986 A 3). I cirkuläret finns exempel på yttranden enligt 33 kap. 9 §. Kommittén menar också att domstolen i tveksamma fall kan begära yttrande enligt olika alternativ. Så t. ex. kan yttrande begäras dels för det fall åtalet bifalls i sin helhet, dels för det fall åtalet bifalls endast i den del ett erkännande har gjorts av den tilltalade.

Jag delar i och för sig kommitténs och remissinstansernas uppfattning i denna fråga. Vissa problem kvarstår emellertid, som jag har varit inne på i avsnitt 3.7. Jag återkommer till frågan under 38 kap. 2 a §.

I nuvarande 33 kap. 9 § finns i tredje stycket en specialbestämmelse för krigsmän. Denna saknar motsvarighet i punkt 5. Jämför under punkt 8.

Det andra momentet i denna punkt, *annat hinder eller synnerlig svårighet i yrkes- eller näringsutövning* motsvarar nuvarande 6 § trafikbrottslagen. Om ett körkort kommer att återkallas, eller har återkallats tills vidare, och detta medför hinder eller svårighet som nyss sagts, skall detta således beaktas enligt förevarande punkt på samma sätt som i dag enligt 6 § trafikbrottslagen. Någon ändring av tillämpningen i detta hänsende är inte avsedd. Enligt punkt 5 kan också beaktas indragning av yrkeslegitimation, auktorisation eller tillstånd till viss näringsverksamhet. Som exempel kan nämnas att en advokat blir utesluten ur advokatsamfundet eller att en läkare mister sin legitimation. Även till ett meddelat näringsförbud kan det finnas anledning att ta hänsyn vid straffmätningen, se NJA 1983 s. 163.

Den som utövar uppdrag för annan skall, i likhet med vad som nu gäller enligt 33 kap. 9 §, i princip behandlas på samma sätt som arbetstagarare.

Punkt 6

I 3 § punkten 3 nämns som en omständighet som påverkar straffvärdet i sänkande riktning att gärningsmannens handlande har stått i samband med bl. a. hans bristande omdömesförmåga. Den bestämmelsen kan naturligen bli att tillämpa på personer, vilka har nedsatta sinnes- och själssegenskaper. I förevarande punkt ges en bestämmelse som direkt tar sikte på hög ålder och dessutom på dåligt hälsotillstånd. Hänsyn till dessa omständigheter kan medföra att ett straff utmätt efter brottets straffvärde skulle drabba gärningsmannen oskäligt hårt och att straffet därför bör sättas ned.

Bestämmelsen har inte någon bestämd åldersgräns. Som kommittén uttalar kan allmänt väl sägas att då gärningsmannen har uppnått den allmänna pensionsåldern, 65 år, det i regel finns anledning att mer generellt överväga om bestämmelsen skall tillämpas. Detta torde framför allt bli aktuellt då fråga uppkommer om att döma ut längre fängelsestraff, dvs. straff på mer än endast någon eller några månader. Ett längre fängelsestraff torde i allmänhet drabba dem som kommit upp mot sjuttioårsåldern hårdare än det drabbar yngre personer.

Hänsyn till dåligt hälsotillstånd kan tas bl. a. vid allvarigare fysiska handikapp såsom förlamning eller starkt nedsatt syn och då gärningsmannen lider av allvarlig sjukdom, framför allt då denna bedöms vara livshotande. Även det psykiska hälsotillståndet kan beaktas, i den mån det inte är av den arten att det faller under annan särreglering.

Punkt 7

Den omständighet som anges i denna punkt, att en i förhållande till brottets art ovanligt lång tid har förflutit sedan brottet begicks, skulle enligt fängelsestraffkommitténs förslag endast påverka påföljdsvalet och inte straffmätningen. Även om den torde komma att få störst betydelse vid val av påföljd är den dock av den karaktären att den i vissa fall bör kunna påverka även längden av ett ådömt fängelsestraff. Genom hänvisningen i 30 kap. 4 § blir den, liksom de övriga omständigheter som avses i förevarande paragraf, tillämplig även vid påföljdsvalet.

Den förflutna tiden skall ses i förhållande till brottets art. Skillnad måste således göras mellan olika brottsarter. Att fyra år har förflutit från en stöld kan således tala för en icke frihetsberövande påföljd medan det däremot ofta inte gör det vid ett skattebrott, där ju mer regelmässigt långa tider förflyter på grund av överklaganden i själva skattefrågan m. m. Den långa tiden skall i princip ha förflutit innan den tilltalade fick del av åtal för brottet. Att han sedan han delgivits åtalet t. ex. flyr utomlands eller på annat sätt håller sig undan åtal skall normalt inte föranleda att denna punkt tillämpas.

Punkt 8

Uppräkningen i denna paragraf är inte exemplifierande på samma sätt som i 2 och 3 §§. I stället är punkt 8 allmänt hållen. Det ges därmed möjlighet

att beakta även andra omständigheter som påkallar att gärningsmannen får ett mildare straff än brottets straffvärde motiverar. De omständigheter som omfattas av bestämmelsen i denna del skall således även de vara hänförliga till gärningsmannens personliga situation eller ha inträffat efter brottet. De skall i princip vara likvärdiga med och lika tungt vägande som de omständigheter som nämns i punkterna 1–7.

Under punkt 8 faller en del situationer som är mindre vanliga och därför ej närmare specificerats. Som exempel kan nämnas att brott har begåtts i samband med självmordsförsök och att straff på ett helt oproportionerligt och orimligt sätt skulle drabba någon annan än gärningsmannen.

Det kommer dock inte i fråga att beakta de mer regelmässiga följderna i form av negativa sociala reaktioner som drabbar den som har begått brott och döms till straff. Sådana följder är bl. a. det ogillande från den närmaste omgivningen som brottslingens familjemedlemmar får utstå eller förändringar i allmänhet av brottslingens levnadsförhållanden, om han med anledning av brottet döms till ett långt fängelsestraff. Att någon t. ex. är ensamstående med vårdnad om minderåriga barn är dock en omständighet som ibland i praxis har åberopats för en mildare påföljdsbestämning.

Som nämnts under punkt 5 kan med stöd av förevarande punkt vissa andra arbetsrättsliga följder än avskedande och uppsägning beaktas. Det gäller i första hand sådana åtgärder från arbetsgivaren som t. ex. omplacering, avstängning och löneavdrag. Dessa följder kan nämligen oftast inte sägas vara av den arten att de utgör hinder eller synnerlig svårighet i yrkesutövningen och faller således inte under punkt 5.

Efter förslag i prop. 1985/86:9 gjordes ett tillägg till 33 kap. 9 § enligt vilket vid bestämmande av straff för krigsman i vissa fall hänsyn vid straffmätningen får tas till en disciplinpåföljd som har ålagts honom enligt lagen (1986:644) om disciplinförseelser av krigsmän m. m. Som uttalades i den propositionen bör den situationen, att en krigsman ålagts disciplinpåföljd för samma gärning som han sedan skall dömas för kunna uppkomma endast undantagsvis. Det har därför inte funnits skäl att uttryckligen ta med bestämmelsen i denna paragraf. Skulle den uppkomma, kan den emellertid beaktas med stöd av punkt 8. På samma sätt förhåller det sig med den nuvarande bestämmelsen : 20 kap. 4 § andra stycket. Också den bestämmelsen upphör att gälla. Om någon har valts till sådant uppdrag hos staten eller hos en kommun med vilket följer myndighetsutövning och han skiljs från uppdraget därför att han har begått brott, kan detta beaktas enligt förevarande punkt.

En särskild form av sanktionskumulation är påföljd kombinerad med skadestånd. Normalt torde det inte finnas anledning att beakta skadestånd vid påföljdsbestämningen. Enligt praxis underlåter man dock ibland att döma ut böter i kombination med skyddstillsyn eller villkorlig dom just av det skälet att skadeståndsskyldighet samtidigt åläggs den dömde. Det kan också tänkas fall då mycket höga skadestånd i förhållande till brottets svårhet bör beaktas på så sätt att straffmätningen lindras. Utrymme för sådant hänsynstagande finns enligt punkt 8.

Enligt detta stycke kan omständigheter som avses i första stycket leda till att lindrigare straff än det som är föreskrivet för brottet ådöms. För detta krävs dock att det är påkallat av särskilda skäl.

Den närmaste motsvarigheten till den föreslagna bestämmelsen är den nuvarande strafflindringsregeln i 33 kap. 4 § andra stycket. I den bestämmelsen nämns som förutsättning för tillämpningen att hinder ej får möta av hänsyn till allmän laglydnad och dessutom skall synnerliga skäl föreligga. I den nya regleringen är således tillämpningsområdet något vidare. Av ordalydelsen framgår dock att restriktivitet fortfarande skall iakttas med att underskrida den aktuella straffskalan för ett brott. Några närmare anvisningar för användningsområdet ges inte. Det är en uppgift för rättspraxis att bestämma i vilken utsträckning stadgandet skall tillämpas.

6 §

I paragrafen regleras påföljdseftergift. Denna har tidigare behandlats i avsnitt 3.6. Förutsättningarna för påföljdseftergift är knutna till de omständigheter som anges i 5 §. Förmildrande omständigheter som är hänförliga till straffvärdet, se 3 §, kan inte i sig leda till påföljdseftergift utan endast till underskridande av det straff som är föreskrivet för brottet. Förhållandet mellan omständigheter enligt 3 § och ansvarsfrihet kommer fängelsestraffkommittén att återkomma till i sitt slutbetänkande.

Paragrafen är liksom den nuvarande motsvarigheten restriktivt utformad. Genom att bestämmelsen hänvisar till de omständigheter som avses i 5 § ökar emellertid utrymmet något för att i särskilda fall meddela påföljdseftergift. Att stor restriktivitet fortfarande skall iakttas framgår dock av att påföljdseftergift skall få meddelas endast om ådömande av påföljd skulle vara *uppenbart* oskäligt. Det rekvisit som sålunda har valts ansluter nära till det nuvarande. Att påföljdseftergift kan komma i fråga främst vid mindre allvarlig brottslighet och att således brottets svårhet sätter gränser för användandet av institutet är givet.

7 §

Bestämmelsen i första stycket finns för närvarande i 33 kap. 4 § första stycket första meningen och är i huvudsak oförändrad. I den nuvarande bestämmelsen sägs att om någon har begått brott innan han fyllt 21 år får lindrigare straff än som är stadgat för brottet ådömas efter omständigheterna. I förevarande paragraf är bestämmelsen formulerad så att om någon har begått brott innan han fyllt 21 år hans ungdom skall särskilt beaktas vid straffmätningen. Härvid får lindrigare straff än som är föreskrivet för brottet ådömas. I denna åldersgrupp skall således särskild hänsyn tas till åldern. Bestämmelsen tar sikte på låg ålder som en allmän grund som skall beaktas i sänkande riktning vid straffmätningen och detta även inom den normala straffskalan. För bestämmelsens tillämpning krävs inte att gärningsmannens låga ålder på något sätt har påverkat hans handlande, jämför

3 § punkten 3 där ett sådant samband förutsätts finnas. Avsikten är att ålder under 21 år vid brottstillfället rent allmänt skall leda till lägre fängelsestraff än som normalt döms ut för en gärning.

I andra stycket av paragrafen återfinns oförändrat det nuvarande förbudet i 26 kap. 4 § tredje stycket mot att döma till fängelse på livstid för brott som någon har begått innan han har fyllt 21 år.

30 kap.

Kapitlet, som är nytt, har rubriken Om val av påföljd. I kapitlet har bestämmelserna om påföljdsval, som allmänt har behandlats i avsnitt 3.1 och 3.2, samlats. Hit har således förts, med större eller mindre ändringar, bestämmelser som helt eller delvis motsvarar nuvarande 1 kap. 5 och 6 §§, 26 kap. 4 § första och andra styckena, 27 kap. 1 och 2 §§, 28 kap 1–3 §§ samt 33 kap. 2 §. Den nuvarande allmänna påföljdsvalsregeln i 1 kap. 7 § föreslås upphöra att gälla. Den ersätts närmast av 4 § i förslaget.

Kapitlet har disponerats på följande sätt. I 1 § finns en kompletterande bestämmelse till nuvarande 1 kap. 4 § andra stycket, den nya 1 kap. 5 §, om påföljders inbördes stränghet. I 2 och 3 §§ finns bestämmelser om påföljdskonkurrens och brottskonkurrens. Föreskrifterna i 4 § reglerar under vilka förutsättningar fängelse skall ådömas. I 5 § finns särskilda regler för ådömande av fängelse när det gäller ungdomar och i 6 § den särskilda regeln om påföljdsval för psykiskt avvikande. I 7 § ges föreskrifter om de närmare förutsättningarna för att döma till villkorlig dom och i 8 § regleras böter i kombination med villkorlig dom. Bestämmelserna i 9 § anger förutsättningarna för att döma till skyddstillsyn och i 10 och 11 §§ finns slutligen regler om böter och fängelse i kombination med skyddstillsyn.

1 §

Regeln i nuvarande 1 kap. 4 § andra stycket att fängelse är att anse som ett svårare straff än böter har som frångått flyttats till 1 kap. 5 §. I förevarande paragraf föreskrivs att vid val av påföljd är fängelse att anse som en svårare påföljd än villkorlig dom och skyddstillsyn. Detta är en ändring i förhållande till nuvarande reglering enligt vilken i princip fängelse, skyddstillsyn och villkorlig dom är i svårhetshänseende jämställda påföljder. Skälen för ändringen har redovisats i avsnitt 3.3. Bestämmelsen ger, sammantaget med bestämmelsen i 4 § första meningen, uttryck för att fängelse, såsom den svåraste påföljden, skall tillgripas endast då annan påföljd inte kan komma i fråga.

Villkorlig dom och skyddstillsyn är jämställda i svårhetshänseende. Båda påföljderna är dock svårare än böter. Detta följer av 27 kap. 1 § och 28 kap. 1 § och stämmer överens med vad som nu gäller. Förutsättningarna för villkorlig dom och skyddstillsyn regleras i 7 och 9 §§.

De påföljder som innebär överlämnande till särskild vård faller utanför regleringen i detta kapitel. När de skall användas anges fortfarande i 31 kap.

Bestämmelserna motsvarar nuvarande 1 kap. 5 och 6 §§ och är i sak oförändrade.

4 §

I paragrafens *första stycke första meningen* markeras att fängelse som den svåraste påföljden skall användas i sista hand. Domstolen skall, i likhet med vad som nu gäller, innan fängelse ådöms alltid pröva om inte villkorlig dom eller skyddstillsyn är en tillräcklig påföljd. Utgångspunkten för en sådan avvägning är naturligtvis, som framgår av paragrafen i övrigt, primärt brottslighetens straffvärde enligt i första hand 29 kap. 1–3 §§.

I *andra meningen av första stycket* anges uttryckligen att domstolen skall beakta de omständigheter som anges i 29 kap. 5 §. Det är naturligtvis så även enligt nuvarande praxis att sådana hänsyn måste tas både vid straffmätningen och när det gäller att välja mellan fängelse samt villkorlig dom och skyddstillsyn. I ett enskilt fall kan straffvärdet i och för sig motivera att fängelse ådöms, men omständigheter enligt 29 kap. 5 § kan tala för att villkorlig dom eller skyddstillsyn väljs i stället för ett kortare fängelsestraff. Om någon exempelvis efter en grov stöld frivilligt har återställt det stulna och ersatt skadorna bör han beroende på övriga omständigheter kunna dömas till antingen villkorlig dom eller skyddstillsyn, även om straffvärdet är sådant att fängelse annars normalt skulle följa på brottet. Liknande hänsyn kan även göra sig gällande i samband med brottslighet av sådan art att fängelse normalt skulle följa på brottet, exempelvis beträffande en rattfyllerist som har skadat sig själv i samband med brottet. Den omständigheten att en i förhållande till brottets art ovanligt lång tid har förflutit sedan brottet begicks kan tala i samma riktning. När domstolen gör en sådan bedömning måste givetvis också beaktas att påföljderna villkorlig dom eller skyddstillsyn kan framstå som tillräckligt ingripande med hänsyn till möjligheterna att kombinera dem med ett bötesstraff och, när det gäller skyddstillsyn, ett kortare fängelsestraff (30 kap. 8, 10 och 11 §§).

Om böter är en tillräcklig påföljd eller inte avgör domstolen genom att tillämpa reglerna i 29 kap. Är med hänsyn till brottets straffvärde och andra relevanta omständigheter böter en tillräckligt ingripande påföljd, blir nämligen något ytterligare påföljdsval inte aktuellt, jämför 27 kap. 1 § och 28 kap. 1 §. Enligt dessa paragrafer får ju villkorlig dom eller skyddstillsyn ådömas för brott under förutsättning att påföljden inte bedöms kunna stanna vid böter.

I *andra stycket* anges vilka slags synpunkter som får beaktas som skäl för fängelse. Stycket har i förhållande till lagrådsremissens lagförslag formulerats om på *lagrådets* inrådan.

Av bestämmelsen, som anknyter till nuvarande praxis, framgår att utöver brottslighetens straffvärde eller art också den tilltalades tidigare brottslighet kan utgöra ett skäl att döma till fängelse.

Enligt fängelsestraffkommitténs förslag borde fängelse dömas ut om

gärningen hade ett betydande straffvärde. När det gäller straffvärdet har meningen fått en annorlunda utformning men avsikten har varit att uttrycka samma sak utan att låsa fast straffvärdet på en viss nivå. Även om straffvärdet i det enskilda fallet inte är betydande, kan det dock i samverkan med andra faktorer utgöra ett viktigt skäl för att i det enskilda fallet döma till fängelse.

Över huvud taget gäller att de tre fallen ofta kan förekomma i olika kombinationer. T. ex. kan den som dömts för ett brott som i allmänhet leder till fängelsestraff återfalla i brottslighet av samma slag. Är så förhållandet ökar naturligtvis presumtionen för fängelse.

I fråga om de tre typer av omständigheter som alltså får beaktas som skäl för fängelse kan följande anföras.

Brottslighetens straffvärde

Att gärningen har ett högt straffvärde är naturligtvis ofta ett avgörande skäl att döma till fängelse. Det rör sig då ofta om grova brott, t. ex. mord, våldtäkt, grovt rån och grovt narkotikabrott. Vid så allvarlig brottslighet är annan påföljd än fängelse i praktiken utesluten; jag bortser här från överlämnande till särskild vård. Att ange var gränsen går uttryckt i längden av ett fängelsestraff är inte lämpligt. I viss anslutning till fängelsestraffkommitténs förslag kan emellertid som ett riktvärde anges att om ett brott vid straffvärdebedömningen anses böra medföra ett års fängelse eller mer innebär det en presumtion för att fängelse skall ådömas.

Brottslighetens art

I denna del anknyts till gällande praxis enligt vilken vissa brott anses motivera fängelse trots att de inte har ett särskilt högt straffvärde. Det rör sig alltså om brott som främst av allmänpreventiva skäl normalt anses skola medföra ett kort fängelsestraff. Exempel på brottstyper som faller under denna punkt är rattfylleri, vissa brott mot vapen- och jaktlagstiftningen samt olovlig vistelse i riket enligt 97 § utlänningslagen. Som kommittén anfört hör också hit vissa former av några brottstyper såsom misshandel och våld mot tjänsteman. Även vissa typer av skattebrott, för vilka i praxis frihetsstraff utdöms i större utsträckning än vid flertalet förmögenhetsbrott, hör hit.

Jag vill i sammanhanget också erinra om vad jag anfört i den allmänna motiveringen (avsnitt 2.2) om möjligheterna för domstol att, vid påföljdsbestämningen av allmänpreventiva skäl beakta exempelvis att en brottslighet blivit mer utbredd eller antagit mer elakartade former. Sådana hänsyn kan, även om de inte påverkar bedömningen av straffvärdet, vara av betydelse när det gäller påföljdsvalet.

Vid brott som nu har sagts är således presumtionen för fängelse, och det bör föreligga särskilda skäl för att en inte frihetsberövande påföljd skall väljas. Föreskrifter som avser sådana skäl, som kan leda till att skyddstillsyn ådöms, finns i 30 kap. 9 § andra stycket.

Betydelsen av gärningsmannens tidigare brottslighet har behandlats i avsnitt 3.5. Som framgått där har en strävan varit att i lagtexten direkt ange återfallens betydelse för påföljdsbestämningen. Vilken betydelse återfall i brott skall ha för straffmätningen regleras i 29 kap. 4 §. Som framgår av den paragrafen skall tidigare brottslighet primärt beaktas genom påföljdsvalet eller genom förverkande av villkorligt medgiven frihet. Återfallens betydelse för påföljdsvalet regleras i förevarande del av 4 §.

Någon förändring är inte avsedd i fråga om nuvarande praxis enligt vilken med hänsyn till gärningsmannens tidigare brottslighet kriminalvård i frihet så småningom utesluts. Vid påföljdsvalet skall således återfallet få betydelse på samma sätt som för närvarande.

Av betydelse för bedömningen är bl. a. samma faktorer som påverkar frågan om förverkande skall ske eller ej. I vad mån brottsligheten varit likartad eller i båda fallen allvarlig skall således beaktas. Även i sådana fall kan det dock finnas anledning att undvika fängelse. Det kan också förekomma fall då det måste dömas till fängelse på grund av tidigare brottslighet, även om brottsligheten inte är likartad eller allvarlig. Jag tänker här på det fallet att någon under loppet av ett eller ett par år upprepade gånger lagförs för brott som varken är likartade eller allvarliga. Fängelse kan i den situationen så småningom framstå som det enda möjliga alternativet.

Av det nu anförda framgår att också tidsfaktorn är av betydelse. Ju längre tid som har förflutit mellan brotten, desto mindre skäl föreligger att beakta den tidigare brottsligheten vid påföljdsvalet. Till skillnad mot fängelsestraffkommitténs förslag till motsvarande bestämmelse krävs det inte att "särskilda skäl" finns för att döma till fängelse. Syftet är dock självfallet att det måste föreligga skäl som med särskild styrka talar för att fängelse måste ådömas. Någon saklig skillnad är således inte avsedd.

Vissa särskilda situationer

Det finns i detta sammanhang anledning att slutligen ta upp några tillämpningsproblem som det har pekats på under remissbehandlingen. Det har bl. a. uttalats att det finns en inte så obetydlig grupp brottslingar, inte sällan missbrukare, som vägrar att underkasta sig någon form av övervakning eller behandling och som begår "vanliga" förmögenhetsbrott, som alltså inte har så betydande straffvärde att fängelse av den anledningen skall utdömas. Om den tilltalade i ett sådant fall inte heller tidigare har dömts för liknande brottslighet är avsikten att fängelse normalt inte skall ådömas.

För förstagsbrottslighet av det här aktuella slaget kan påföljden normalt vara villkorlig dom om det saknas särskild anledning att befara att den tilltalade skall göra sig skyldig till nya brott. I vissa fall kan emellertid den tilltalades personliga situation och övriga omständigheter vara sådana att ny brottslighet kan befaras trots att någon återfallssituation inte föreligger. Förutom missbrukssituationer avses här bl. a. de fall där åtalet gäller flerfaldig brottslighet som sträckt sig över en längre tid. Frågan är om

skyddstillsyn kan komma i fråga i ett sådant fall när den dömda vägrar att underkasta sig övervakning eller behandling. Skyddstillsyn skall ju endast ådömas, om det finns anledning att anta att denna påföljd kan bidra till att den dömda avhåller sig från fortsatt brottslighet.

I den situation som här beskrivs skall domstolen normalt döma till skyddstillsyn. Behov av det stöd och den kontroll en skyddstillsyn innebär för att motverka fortsatt brottslighet föreligger uppenbarligen även i sådana fall. Det är, med undantag för s. k. kontraktsvård, ingen förutsättning för att döma till skyddstillsyn att den dömda förklarar sig villig att underkasta sig övervakning och eventuella föreskrifter.

Skyddstillsyn kan således ådömas även motsträviga personer. Har den som en gång dömts till skyddstillsyn återfallit i brott, är det emellertid naturligt att domstolen skall kunna beakta på vilket sätt den dömda skött den tidigare skyddstillsynen. Har han bemödat sig om samarbete och anpassning till de krav som domen har inneburit, kan detta trots återfallet tala för en förnyad skyddstillsyn. Däremot kan bristande samarbetsvilja och annan misskötsamhet bidra till att man tidigare än vad som annars skulle ha varit fallet övergår från kriminalvård i frihet till fängelse.

Såsom berörts under remissbehandlingen gör sig liknande synpunkter gällande även i de fall då en person som är dömd till skyddstillsyn har åsidosatt sina åligganden i sådan grad att åklagaren efter framställning från övervakningsnämnden har väckt talan enligt 28 kap. 8 § om undanröjande av skyddstillsynen. Med kommitténs förslag, enligt vilket en fängelsestraff alltid skulle förutsätta antingen betydande straffvärde, tidigare brottslighet eller viss art av brott, skulle det enligt vissa remissinstanser saknas förutsättningar för att i dessa situationer undanröja skyddstillsynen och i stället döma till fängelse. Misskötsamheten har ju inte påverkat någon av de grundläggande förutsättningarna för att döma till fängelsestraff.

Bestämmelserna i 4 § har avfattats med visst hänsynstagande till denna kritik. Den av kommittén föreslagna avfattningen kan tas till intäkt för att fängelse skulle vara uteslutet i andra situationer än de som särskilt nämns. Av förevarande paragraf framgår det på ett tydligare sätt att påföljdsvalet är beroende av en allmän avvägning mellan skäl, som talar för olika påföljder, och att exempelvis straffvärdet, även om fängelsestraff inte ådöms i det konkreta fallet, vid beslutet bör vägas in som en faktor som i sig med större eller mindre styrka talar för en frihetsberövande påföljd. På motsvarande sätt skall det när det gäller skyddstillsyn enligt 9 § beaktas, om det finns anledning att anta att påföljden kan bidra till att avhålla den dömda från fortsatt brottslighet. Misskötsamhet påverkar självfallet den bedömningen.

5 §

Paragrafen motsvarar nuvarande 26 kap. 4 § första och andra styckena. Några grundläggande förändringar av bestämmelserna om påföljdsvalet för unga lagöverträdare har inte gjorts. De aktuella bestämmelserna har i sak ändrats endast i ett avseende. Utgångspunkten är enligt paragrafen inte längre åldern vid domen utan åldern vid brottet. Regleringen blir således i

detta hänseende densamma som i fråga om strafflindring på grund av ungdom, se 29 kap. 7 §. Naturligt är att ju närmare 21-årsgränsen man kommer desto svagare blir skälen som med hänsyn till gärningsmannens ungdom talar för icke frihetsberövande påföljd.

Beträffande åldersgruppen mellan 18 och 21 år får enligt nu gällande bestämmelse fängelse ådömas endast när det av hänsyn till allmän laglydnad föreligger särskilda skäl för frihetsberövande. I den nya paragrafen har "särskilda skäl med hänsyn till allmän laglydnad" bytts ut mot uttrycket "med hänsyn till gärningens straffvärde eller annars finns särskilda skäl för det". Vad som för ungdomar både över och under 18 år främst kan medföra att fängelse måste ådömas är att den begångna gärningen har ett högt straffvärde. För den högre åldersgruppen kan det emellertid också förekomma att tidigare lagföringar utesluter annan påföljd än fängelse. Vidare kan för denna grupp inte sällan brottets art så starkt tala för fängelse att en sådan påföljd får väljas, t. ex. vid rattfylleri. Uttrycket "annars finns särskilda skäl för det" syftar således på tidigare brottslighet eller brottets art. Att lagtexten har ändrats är inte avsett att leda till någon förändrad praxis. Om fängelse ådöms, kan regelmässigt en minskning av straffet ske med stöd av 29 kap. 7 §. Avslutningsvis kan anmärkas att det för åldersgruppen under 18 år är svårt att ange situationer där tidigare lagföringar eller brottets art leder till bedömningen att fängelse måste ådömas, något som också nuvarande praxis ger vid handen.

6 §

Bestämmelserna, som motsvarar nuvarande 33 kap. 2 §, är i sak oförändrade. Inom regeringskansliet bereds för närvarande frågan om ny lagstiftning angående psykiatrisk tvångsvård och i samband därmed även behandlingen av psykiskt störda lagöverträdare. Ett förslag härom kan beräknas föreligga inom kort (jämför vad som sägs under 29 kap. 3 § 2 punkten). I avvaktan på detta har endast den ändringen gjorts att bestämmelsen i nuvarande 33 kap. 2 § andra stycket, som inte är särskilt vägledande och inte står i samklang med den nya regleringen i övrigt, har slopats. Frågan om böter eller skyddstillsyn skall ådömas får bedömas utifrån i första hand brottets straffvärde och om förutsättningar för att ådöma skyddstillsyn föreligger.

7 §

Bestämmelserna i 4 § är grundläggande för valet mellan fängelse å ena sidan och villkorlig dom och skyddstillsyn å den andra. Som framgår av den paragrafen skall rätten nämligen vid påföljdsvalet fästa särskilt avseende vid sådana omständigheter som talar för en lindrigare påföljd än fängelse.

I förevarande paragraf anges de allmänna förutsättningarna för att döma till villkorlig dom. I huvudsaklig överensstämmelse med gällande rätt framgår att påföljden främst är avsedd för sådana fall där det saknas

särskild anledning att befara att den tilltalade gör sig skyldig till fortsatt brottslighet.

Bedömningen av om så är fallet får i vanlig ordning göras med ledning av personundersökning och andra uppgifter om den tilltalades personliga förhållanden. I sammanhanget bör uppmärksammas att personundersökning inte är en förutsättning för att domstolen skall kunna döma till villkorlig dom (jämför prop. 1978/79:76). Om det aktuella brottet utgör återfall, bör detta naturligtvis beaktas särskilt. Förstagångsbrott och annan tillfällighetsbrottslighet bör mycket ofta kunna leda till villkorlig dom, om inte hinder för detta anses föreligga med hänsyn till brottslighetens art eller dess straffvärde. Det bör emellertid framhållas att det även vid återfalls-situationer kan föreligga omständigheter som gör att förutsättningarna för att den tilltalade skall upphöra med fortsatt brottslighet framstår som bättre än eljest. Hans sociala situation kan exempelvis ha förbättrats påtagligt eller han kan på annat sätt ha förändrat sitt beteende så att återfallsrisken inte längre framstår som påtaglig. Även i sådana fall kan förutsättningar för villkorlig dom föreligga.

8 §

Till skillnad mot fängelsestraffkommitténs förslag, enligt vilket villkorlig dom i princip alltid skulle förenas med ett bötesstraff, innebär förevarande paragraf att detta endast är en huvudregel.

Som undantag från denna huvudregel anges det fallet att ett bötesstraff med hänsyn till andra följder av brottet skulle drabba den tilltalade alltför hårt eller det finns andra särskilda skäl mot att döma till böter.

Vad gäller andra följder av brottet kan som exempel på sådana anföras en del av billighetshänsynen enligt 29 kap. 5 §. Vidare syftas på den praxis som för närvarande finns att böter ibland inte döms ut när den tilltalade samtidigt i domen åläggs skadestånd. Andra särskilda skäl mot att döma till böter kan vara den tilltalades ekonomiska situation.

Storleken av bötesstraffet får i överensstämmelse med nuvarande praxis relateras till brottets svårhet. Viss vägledning kan, liksom vid kombinationen skyddstillsyn—böter, hämtas från straffmättningsreglerna i 29 kap. Hänsyn måste dock alltid tas till att böter i detta fall endast är ett tillägg till den villkorliga domen.

9 §

I förevarande paragraf regleras de allmänna förutsättningarna för att döma till skyddstillsyn.

Grundläggande för valet mellan fängelse å ena sidan och villkorlig dom eller skyddstillsyn å den andra är bestämmelserna i 4 §. Som framgår där skall rätten vid val av påföljd fästa särskilt avseende vid sådana omständigheter som talar för en lindrigare påföljd än fängelse.

Bestämmelserna är av betydelse när det gäller valet såväl mellan fängelse och skyddstillsyn som vid valet mellan skyddstillsyn och villkorlig dom. I likhet med vad som gäller i fråga om villkorlig dom är de avvägningar som

påföljdsvalet förutsätter också beroende av om och i vilken utsträckning skyddstillsyn kan kombineras med andra påföljder. I 10 § finns bestämmelser om skyddstillsyn i förening med böter och i 11 § om skyddstillsyn i förening med fängelse.

I första stycket markeras att syftet med skyddstillsyn är att bidra till att den dömda avhåller sig från fortsatt brottslighet. Påföljden är således inte avsedd att komma till användning om det helt saknas anledning att anta att den dömda kan komma att återfalla i brott. Givetvis kan det även beträffande en förstagångsbrottsling framstå som lämpligt att döma till skyddstillsyn om det kan antas att han till följd av missbruksproblem eller andra sociala eller personliga problem har behov av stöd och hjälp. I praktiken torde valet mellan skyddstillsyn och villkorlig dom snarare ske utifrån behovet av stöd och hjälp än med hänsyn till den förmodade prognosen i det enskilda fallet. Det är endast om det helt saknas anledning att anta att en skyddstillsyn kan bidra till att den tilltalade avhåller sig från fortsatt brottslighet som påföljden får anses vara utesluten med hänsyn till bestämmelserna i förevarande paragraf. Så kan, förutom när det över huvud taget inte finns någon återfallsrisk, vara fallet om det framstår som klart att den tilltalade inte kommer att låta sig påverkas av skyddstillsynen. Såsom har berörts under 4 § kan den slutsatsen inte dras enbart av den omständigheten att den tilltalade förklarar att han inte är villig att underkasta sig någon övervakning eller några andra krav som är förenade med skyddstillsynen. Men har den tilltalade gravt misskött sina förpliktelser till följd av en tidigare skyddstillsynsdom kan det sägas att det saknas anledning att anta att en ny skyddstillsyn kan bidra till att han avhåller sig från brott. I en sådan situation kan ett fängelsestraff vara det enda alternativ som återstår.

Normalt sett torde emellertid gränsdragningen mellan skyddstillsyn och fängelse mindre bero på om förutsättningar för skyddstillsyn enligt första stycket föreligger än på hur starka de skäl är som finns enligt 4 § för att döma till fängelse. Även om skyddstillsyn i och för sig skulle kunna antas bidra till att den tilltalade avhåller sig från fortsatt brottslighet kan annan påföljd än fängelse vara utesluten med hänsyn till straffvärdet, den tilltalades tidigare brottslighet eller brottets art. Någon absolut riktlinje för hur bedömningen i det enskilda fallet bör ske finns inte. Resultatet måste alltid bero av en avvägning mellan skälen för olika påföljder. Ju starkare anledning det finns att anta att den tilltalade skall låta sig rätta genom en skyddstillsynsdom desto större är också utrymmet för att underlåta att döma till fängelse. Vid avvägningen skall också möjligheten att förena en skyddstillsyn med fängelse beaktas.

I 28 kap. 1 § kvarstår endast grundförutsättningen för att döma till skyddstillsyn nämligen att påföljden ej bedömts kunna stanna vid böter. Beträffande de inskränkningar som för närvarande finns i nämnda paragraf av möjligheten att ådöma skyddstillsyn gäller följande.

Den nuvarande bestämmelsen i 28 kap. 1 § första stycket sista meningen att skyddstillsyn inte får ådömas om mera ingripande påföljd är påkallad behövs inte med hänsyn till bestämmelsen i 4 §. Andra stycket i nuvarande lydelse av 28 kap. 1 § har också utgått eftersom det efter socialtjänstlagens (1980:620) ikraftträdande knappast ger någon riktig bild av hur avvägning-

en mellan skyddstillsyn och vård inom socialtjänsten sker. Avsikten är dock inte att ändra nuvarande ordning enligt vilken vård inom socialtjänsten bör ges företräde då lagöverträdaren är under 18 år.

Av 4 § följer att presumtionen vid påföljdsvalet är för fängelse om gärningen har betydande straffvärde. Med hänsyn härtill är nuvarande tredje stycket i 28 kap. 1 § inte längre behövligt.

I 28 kap. 1 § fjärde stycket finns för närvarande vissa bestämmelser som rör kontraktsvården. Dessa har arbetats in i andra stycket i förevarande paragraf.

I *andra stycket* anges i tre punkter förhållanden som kan beaktas som särskilda skäl för att välja skyddstillsyn. Regleringen tar sikte på fall där straffvärdet, den tilltalades tidigare brottslighet eller brottslighetens art gör att fängelse normalt borde följa på brottet (se 4 §). Uppräkningen av omständigheter är endast avsedd att vara exemplifierande.

Punkt 1

Denna punkt tar sikte på en förbättrad personlig eller social situation. För att beaktas enligt punkten skall dock förbättringen vara påtaglig och avse förhållanden som kan antas ha samband med den tilltalades brottslighet. Exempel kan vara den alkoholiserade tjuven som underkastat sig nykterhetsvårdande åtgärder med resultat i positiv riktning. Även förändringar när det gäller exempelvis arbete eller bostad kan emellertid beaktas om de kan antas ha haft samband med brottsligheten. Kommittén anger i sitt förslag som ytterligare en förutsättning att förbättringen har skett genom den tilltalades egen medverkan efter brottet. Denna ytterligare inskränkning av tillämpningen har inte någon motsvarighet i mitt förslag. Man skall således regelmässigt kunna ta hänsyn till förändringar av den personliga och sociala situationen hos en kriminellt belastad person som t. ex. under pågående rehabilitering har återfallit i brottslighet vilken kan antas ha varit av mer tillfällig karaktär och som inte är av alltför allvarlig beskaffenhet. Avsikten är således att denna punkt bl. a. skall omfatta de nu inte sällan förekommande fallen där den bedömningen görs att en framgångsrikt påbörjad rehabilitering skulle spolieras eller allvarligt försvåras genom verkställighet av ett fängelsestraff.

Punkt 2

I denna punkt anges som särskilt skäl för skyddstillsyn att en tilltalad undergår behandling för missbruk eller annat förhållande som kan antas ha samband med hans brottslighet. Bestämmelsen, som saknar motsvarighet i kommitténs förslag, knyter ganska nära an till föregående punkt och har även viss anknytning till punkt 3. En skillnad mot punkt 1 är att förevarande punkt endast avser fall då den tilltalade är föremål för behandling för missbruk eller något annat sådant förhållande. I motsats till punkten 1 krävs inte heller att någon förbättring skall ha skett. Behandlingen kan ju exempelvis ha påbörjats så nyligen att någon bedömning i det hänseendet inte är möjlig att göra. Bestämmelsen tar sikte på att den tilltalade genom

eget initiativ eller på annat sätt är föremål för viss behandling. Behandlingen skall avse förhållande som kan antas ha samband med den aktuella brottsligheten. Det är som framgår av lagtexten i första hand fråga om olika former av vård eller behandling mot missbruksproblem. Även annan behandling kan bli aktuell. Som exempel kan nämnas behandling mot kleptomani eller exhibitionism eller av sexuella problem. (jämför vad som sägs beträffande den s. k. kontraktsvården, prop. 1986/87: 106 s. 35).

Punkt 3

Som en tredje omständighet anges situationen att missbruk av beroendeframkallande medel eller något annat särskilt förhållande som påkallar vård eller annan behandling i väsentlig grad har bidragit till att brottet har begåtts och den tilltalade förklarar sig villig att undergå lämplig behandling som enligt en för honom uppgjord plan kan anordnas i samband med verkställigheten. Denna punkt saknar motsvarighet i kommitténs förslag. Den utgör en del av regleringen av den s. k. kontraktsvården (se prop. 1986/87: 106). Bestämmelserna om kontraktsvård har sakligt oförändrade tagits in i den nya regleringen. Förutom i denna paragraf återfinns de i 28 kap 6 a §. Någon förändrad tillämpning av reglerna är inte avsedd. Här gäller fortfarande vad som uttalas i den nyss nämnda propositionen:

Omständigheterna enligt detta stycke är inte uttömmande angivna. Utöver faktorer i de föreskrivna punkterna finns det andra skäl som med särskild styrka kan tala för en inte frihetsberövande påföljd. Vad som har tagits med är de vanligast förekommande omständigheterna av detta slag. Som exempel på en omständighet som inte räknas upp kan nämnas självmordsrisk, även om sådan ibland kan falla under psykisk ohälsa enligt 29 kap. 5 § första stycket 6. Kan sådan beläggas genom tillförlitlig utredning, talar den givetvis på samma sätt som för närvarande för annan påföljd än fängelse.

10 §

Möjligheten att kombinera skyddstillsyn med böter finns kvar, se 28 kap. 2 §. Återstoden av den paragrafen motsvaras av förevarande paragraf. I denna har den tidigare förutsättningen för denna påföljdskombination som har avsett den tilltalades tillrättaförande och hänsynen till den allmänna laglydnaden ersatts med uttrycket brottslighetens straffvärde eller art eller den tilltalades tidigare brottslighet. Det rör sig alltså här om samma omständigheter som de som anges i 4 § andra stycket. Syftet är att ge bestämmelsen en avfattning som är mera konkret och vägledande för praxis i överensstämmelse med en av principerna i mitt förslag. I praktiken innebär detta icke någon förändring. De nämnda omständigheterna beaktas redan i dag när frågan om kombination av skyddstillsyn och böter avgörs.

Storleken av bötesstraffet får bestämmas efter samma grunder som i dag, dvs. det får beaktas att böterna endast utgör ett komplement till skyddstillsynen. Ju högre straffvärdet är eller ju mer omfattande den tilltalades tidigare brottslighet är, desto högre bör naturligtvis bötesstraffet

vara. Även sådana frågor som om domen också medför skadeståndsskyldighet eller om den tilltalade annars har en betydande skuldbörda bör kunna beaktas. Så småningom nås den punkt då kombinationen skyddstillsyn och böter inte kan användas utan att, om skyddstillsyn skall kunna väljas, påföljden måste kombineras med fängelse.

11 §

Även möjligheten att kombinera skyddstillsyn med fängelse finns alltså kvar, se 28 kap. 3 § första stycket. I nuvarande lydelse av den paragrafen talas om allmän laglydnad. Detta har i förevarande paragraf sin motsvarighet i begreppen brottslighetens straffvärde eller den tilltalades tidigare brottslighet. Brottslighetens art (jämför under 4 §) utgör däremot inte skäl för att tillgripa kombinationen skyddstillsyn— fängelse. Om fängelse ådöms med hänsyn till brottets art, utdöms regelmässigt korta fängelsestraff. Fängelse skall då användas ensamt och inte kombineras med skyddstillsyn.

Skälet för ändringen jämfört med nuvarande lagtext är detsamma som för motsvarande ändring i 10 §, nämligen att klarare ange i vilka fall kombinationen skall komma till användning.

Förutsättningen för att kombinera en skyddstillsyn med fängelse är att det är oundgängligen påkallat med hänsyn till brottslighetens straffvärde eller den tilltalades tidigare brottslighet. Med det valda uttrycket markeras att det liksom enligt den motsvarande nuvarande bestämmelsen skall krävas mycket starka skäl för att tillgripa kombinationen. Möjligheten att förena en skyddstillsyn med fängelse bör utnyttjas endast i de fall då alternativet är att döma den tilltalade till ett längre fängelsestraff. Avsikten är således inte att kombinationen mera allmänt skall användas för att skärpa skyddstillsynspåföljden. Om en sådan skärpning anses nödvändig i ett enskilt fall skall detta normalt ske genom att skyddstillsynen kombineras med ett bötesstraff enligt 10 § (jämför NJA 1982 s. 17).

Fängelsestraffkommittén föreslog att mer än två månaders fängelse skulle kunna ådömas, endast om detta skulle vara särskilt påkallat med hänsyn till gärningens straffvärde. Under remissbehandlingen har detta förslag rönt viss kritik. Även jag finner förslaget i denna del obefogat. Det ligger i sakens natur att även här någon form av straffmätning skall ske. Ju högre straffvärde ett brott har, desto större anledning finns det att bestämma ett högre fängelsestraff i kombinationen. Inskränkningen till att enbart brottets straffvärde kan påkalla längre fängelsestraff än två månader får anses olämplig. Ett tremånadersstraff torde kunna krävas också i vissa återfalls-situationer. Paragrafen innebär därför att nuvarande ordning bibehålls och att det följaktligen inte ställs upp några särskilda förutsättningar för att ådöma ett långt kombinationsstraff. Att beakta i detta sammanhang är dock att tre månaders fängelse i kombination med skyddstillsyn i praktiken motsvarar sex månaders "vanligt" fängelse med halvtidsfrigivning.

31 kap.

1 §

Formuleringen i *andra stycket* har efter *lagrådets* påpekande ändrats så att ett överlämnande till vård inom socialtjänsten får kombineras med böter om brottslighetens straffvärde eller art eller den tilltalades tidigare brottslighet påkallar det. Förutsättningarna överensstämmer således med vad som gäller beträffande möjligheterna att döma till skyddstillsyn resp. förordna om fortsatt skyddstillsyn jämte böter. Se 30 kap. 10 § och 34 kap. 6 §.

33 kap.

Kapitlet har, eftersom några regler om nedsättning och uteslutning av påföljd inte längre finns i det, fått en ny rubrik.

Paragraferna 1, 2, 4 och 9 föreslås upphävd. Bestämmelsen i 1 § har i sak oförändrad överflyttats till 1 kap. 6 §. Motsvarighet till 2 § återfinns i 30 kap. 6 §. Bestämmelser motsvarande 4 § första stycket ingår i 29 kap. 7 § första stycket och i 29 kap. 3 § första stycket 2, medan andra och tredje styckena svarar mot 29 kap. 3, 5 och 6 §§. De nuvarande bestämmelserna i 9 § ersätts av 29 kap. 5 §.

8 §

Med anledning av att 33 kap. 7 § upphört att gälla den 1 januari 1988 (SFS 1987:761) har hänvisningen i förevarande paragraf justerats.

34 kap.

Vad som i sak ändras i detta kapitel är främst bestämmelserna om förverkande av villkorligt medgiven frihet. Den nya regleringen finns i 4 §. Ändringarna har berörts i avsnitt 3.5 i samband med frågan om vilken betydelse tidigare brottslighet skall ha för påföljdsbestämningen för nya brott. I första hand skall återfall i brott regleras genom påföljdsvalet och förverkande av villkorligt medgiven frihet, se 29 kap. 4 §. Förverkande har för närvarande funktionen att utgöra en sanktion i fråga om det villkor beträffande brottsfrihet som gäller för villkorligt frigivna. I den nya regleringen preciseras när förverkande får ske och hur stor del av den villkorligt medgivna friheten som bör förverkas. Möjligheten till delförverkande kvarstår således.

4 §

Första stycket är oförändrat. Ett förverkande får således även i fortsättningen ske endast när det nya brottet har begåtts under prövotiden.

I det nya *andra stycket* regleras vilka hänsyn som skall vara vägledande vid beslut om förverkande. Regleringen är avsedd att ansluta relativt nära till hur tillämpningen i praxis i allmänhet torde vara för närvarande. Ett

väsentligt skäl till denna närmare lagreglering är emellertid att någon fast och allmänt accepterad praxis inte synes föreligga. Genom en lagreglering bör förutsättningarna att åstadkomma en enhetlig rättstillämpning öka väsentligt.

Stycket ger endast olika exempel på omständigheter som skall beaktas vid bedömningen av förverkandefrågan. Även om de torde vara de viktigaste i sammanhanget, är det självfallet inte uteslutet att även andra synpunkter kan komma i fråga.

I bestämmelsen anges till en början att det skall beaktas om den tidigare och den nya brottsligheten är likartade. Är det fråga om brottslighet av helt olika slag, skall förverkande normalt inte ske. Kraven på att brottsligheten skall vara likartad skall emellertid inte ställas alltför högt. Olika former av vinningskriminalitet får normalt anses vara likartade även om tillvägagångssättet och den juridiska rubriceringen skiljer sig åt. Detsamma gäller olika former av brott som innefattat våld mot person.

Vid sidan av fall där brottsligheten är likartad nämns också att den i båda fallen har varit allvarlig. I sådana fall kan förverkande komma i fråga även om brottsligheten inte är likartad.

Enligt bestämmelsen skall vidare hänsyn tas till om den nya brottsligheten är svårare eller lindrigare än den tidigare. Ju svårare brott återfallet avser, desto starkare skäl talar för ett fullständigt förverkande. Är det nya brottet lindrigare än det tidigare, kan ofta effekterna av ett fullständigt förverkande framstå som en opåkallad reaktion i förhållande till det straff som det nya brottet föranleder. Är skillnaden avsevärd, torde det ofta kunna vara motiverat att underlåta förverkande helt.

I bestämmelsen anges slutligen att den tid som förflutit mellan brotten skall beaktas. Allmänt sett minskar skälen för förverkande ju längre tiden mellan brotten är. Även den tid som förflutit sedan domen eller den villkorliga frigivningen måste självfallet beaktas. Hur stor betydelse tiden skall tillmätas beror dock självfallet också på vilken form av brottslighet som är aktuell. Vid allvarlig brottslighet eller brott som normalt begås med relativt långa intervaller som bokföringsbrott eller skattebrott är tidsaspekten av mindre betydelse än vid andra brott. Vad som skall beaktas är i första hand tiden mellan brotten. Även vid återfall relativt kort tid efter en villkorlig frigivning kan således tidsaspekten tala för att ett förverkande bör underlåtas om det tidigare brottet ligger långt tillbaka i tiden.

Tredje och fjärde styckena motsvarar utan ändringar de nuvarande andra och tredje styckena.

5 §

Möjligheten att såvitt gäller villkorlig dom kombinera förordnande enligt 1 § 1 med böter behålls. Böter får i denna situation ådömas till skillnad från i det fall som regleras i 30 kap. 8 § enligt vilken villkorlig dom skall förenas med böter. Huvudregeln är där således att böter skall ådömas. Förordnande enligt 1 § 1 kan endast meddelas med avseende på brott som har begåtts före prövotidens början. Det torde också oftast i de fall sådant

förordnande ges röra sig om mycket lindrig brottslighet. Att i dessa situationer ha ett närmast obligatoriskt bötesstraff har inte förefallit lämpligt.

Nyheten är i stället att förutsättningen för att döma till böter har ändrats från att det skall vara påkallat för den tilltalades tillrättaförande eller av hänsyn till allmän laglydnad till att den nya brottslighetens straffvärde eller art påkallar böter.

Däremot skulle rekvisitet "den tilltalades tidigare brottslighet" (se t. ex. 6 §), med hänsyn till att endast brott som begåtts innan prövotiden är aktuella i sammanhanget, inte ha någon funktion och är därför inte med. Om således den tidigare ådömda villkorliga domen och det med denna normalt kombinerade bötesstraffet inte utgör en tillräckligt kännbar reaktion på den samlade brottsligheten med hänsyn till den nya brottslighetens straffvärde eller art, skall förordnande enligt 1 § 1 i regel kombineras med ett bötesstraff.

Ändringarna i första, tredje och fjärde styckena är redaktionella.

6 §

Angående de sakliga ändringarna i första stycket hänvisas till vad som anförts under 30 kap. 10 och 11 §§. Ändringarna i de följande styckena är av redaktionell natur.

37 kap.

7 §

I 26 kap. 11 § har öppnats en möjlighet för övervakningsnämnden att besluta att en övervakning efter villkorlig frigivning som inte längre är påkallad skall upphöra. Om beslutet vid en sådan prövning går den frigivne emot bör han ha en möjlighet att överklaga det på samma sätt som gäller för andra motsvarande beslut av övervakningsnämnd. Andra stycket har ändrats i enlighet med det.

Även beträffande de skyddstillsynsdömda har en möjlighet öppnats att i vissa fall avbryta en beslutad övervakning. Se 28 kap. 7 § andra stycket. Den bestämmelsen omfattas redan av hänvisningen i 8 §, varför någon ändring ej behöver ske där.

38 kap.

2 a §

Denna nya paragraf syftar till att undanröja vissa problem som i dag kan uppstå när frågan om den dömda kommer att avskedas eller sägas upp från sin arbetsanställning har betydelse för straffmätning eller påföljdsval. Bestämmelsen har sin närmaste förebild i 2 § som ger möjlighet till omprövning av påföljderna överlämnande till vård inom socialtjänsten och överlämnande till vård enligt lagen (1981:1243) om vård av missbrukare i vissa fall.

För att 2 a § skall vara tillämplig krävs till en början enligt *första stycket*

att det framgår av den dom varigenom påföljden slutligt har bestämts att domstolen har utgått från en bestämd förutsättning när det gäller frågan om gärningsmannen kan komma att bli avskedad eller uppsagd till följd av brottet. Domstolen förutsätts alltså ha gjort ett antagande i denna fråga som påverkat påföljden, antingen så att den utgått från att gärningsmannen blir uppsagd eller avskedad eller också på det sättet att den räknat med att detta inte skulle komma att ske.

Vidare förutsätts att det antagande som domstolen har gjort har visat sig vara felaktigt. Detta behöver inte bero på att arbetsgivaren har ändrat sig i förhållande till det yttrande som har avgetts till domstolen. Om t. ex. arbetstagararen har sagts upp av denne, kan arbetstagararen ha fört frågan vidare till arbetsdomstolen. Inom den offentliga sektorn föreligger ofta svårigheter att avge något mera bindande besked från arbetsgivarens sida. I synnerhet gäller detta när frågan skall behandlas av statens ansvarsnämnd. Till detta kommer att ansvarsnämndens beslut – vare sig det går ut på avskedande eller inte – i sin tur kan överklagas.

Ansökan kan göras antingen av åklagaren eller den dömda själv. Åklagaren har givetvis möjlighet att söka ändring även till den dömdes förmån.

Forum för omprövningen är den rätt som först dömt i målet. Detta har efter påpekande av *lagrådet* uttryckligen angetts i lagtexten.

Undanröjande får ske endast om den först ådömda påföljden inte till fullo blivit verkställd, vilket alltså innebär att beslutet om undanröjande måste meddelas innan påföljden till fullo har verkställts. Rätten kan i målet förordna om inhibition vad avser denna verkställighet.

Undanröjande av den tidigare påföljden innebär att fortsatt verkställighet av denna inte skall ske. Bestämmelser om prøvotid, övervakning, föreskrifter m. m. är därmed upphävda. Omfattar den tidigare domen flera påföljder, t. ex. böter som ådömts för visst brott med stöd av 30 kap. 3 § andra stycket i mitt förslag eller som ådömts i kombination med villkorlig dom eller skyddstillsyn, eller har fängelse ådömts jämte skyddstillsyn, skall samtliga icke verkställda påföljder undanröjas.

Även om det står klart att en förutsättning av nu aktuellt slag har brustit, är det inte obligatoriskt vare sig för åklagaren att göra ansökan om omprövning eller för domstolen att besluta om en ändrad påföljd. Undanröjande av den tidigare påföljden och bestämmande av ny påföljd är avsett att ske bara om domstolens antagande i fråga om den arbetsrättsliga följden vid det första tillfället kan förutsättas ha haft stor betydelse för påföljdsbestämningen eller straffmätningen. Bestämmelsen avses således bli tillämplad endast i sådana undantagsfall då det skulle framstå som närmast stötande för den allmänna rättskänslan, om den gamla påföljden fick bestå.

Dömer domstolen efter undanröjande av annan påföljd till fängelse på viss tid, skall naturligtvis hänsyn tas till vad den dömda undergått av den tidigare påföljden. Därvid får, vilket framgår av *andra stycket*, fängelse ådömas på kortare tid än som är stadgat för brottet om den tidigare påföljden var skyddstillsyn.

I *tredje stycket* finns en särskild regel för det fall att domstolen undanröjer ett tidigare ådömt fängelsestraff och dömer till nytt fängelse. Den tid

under vilken det tidigare fängelsestraffet verkställts i anstalt skall då anses vara verkställighet av det nya straffet.

Prop. 1987/88: 120

38 kap.

6 och 8 §§

Ändringarna i paragraferna är av redaktionell natur och föranleds av den nya 2 a §.

Reglerna i 6 och 8 §§ om rättens sammansättning och den dömdes hörande blir härigenom tillämpliga. Att åklagaren är motpart och alltså självfallet bör höras när ansökan görs av den dömda ligger i sakens natur och har inte föreskrivits särskilt. I övrigt gäller enligt 19 § andra stycket rättegångsbalkens promulgationslag i tillämpliga delar vad som i rättegångsbalken är föreskrivet angående brottmål.

Övergångsbestämmelserna

De lagändringar som jag nu föreslår kräver vissa informations- och utbildningsinsatser inom domstolsväsendet. Vidare behöver bl. a. anvisningarna för domskrivning ses över. Den nya lagstiftningen bör därför träda i kraft först den 1 januari 1989.

I fråga om den nya lagstiftningens tillämplighet på brott som har begåtts före ikraftträdandet får föreskriften i 2 kap. 10 § första stycket regeringsformen beaktas. Denna innebär att svårare brottspåföljd inte får åläggas än den som var föreskriven när den brottsliga gärningen förövades. Vidare får beaktas bestämmelsen i 5 § brottsbalkens promulgationslag om att straff skall bestämmas efter den lag som gällde när gärningen företogs, om inte en därefter antagen lagstiftning leder till frihet från straff eller lindrigare straff. Dessa föreskrifter torde i princip inte gälla i fråga om verkställighet av brottspåföljder (jämför prop. 1965: 159 s. 36 ff.).

Med hänsyn till de nu berörda bestämmelserna kan möjligheten att då fängelse ådöms såsom gemensamt straff gå över stadgat maximum med mer än två år (26 kap. 2 §) inte tillämpas på äldre brott. Detta står klart utan någon särskild övergångsbestämmelse.

Efter förslag från *lagrådet* har en övergångsbestämmelse som berör tillämpningen av 38 kap. 2 a § förts in.

Med de undantag som nu nämnts skall de föreslagna bestämmelserna tillämpas från ikraftträdandedagen och detta även på brott begångna före ikraftträdandet.

6.2 Förslaget till lag om ändring i rättegångsbalken

20 kap. 7 §

Förslaget innebär endast en ändrad hänvisning.

I paragrafen finns nu bestämmelsen om förbud mot reformatio in pejus i brottmål. I det nya andra stycket har förbudet utsträckts till att gälla även utvisning på grund av brott. Bestämmelsen har behandlats i avsnitt 4.4. Den innebär att högre rätt inte får på talan av den tilltalade förordna om utvisning eller förlänga tiden för förbudet att återvända till riket. Detsamma gäller om åklagaren har överklagat till den dömdes förmån. Anser åklagaren att utvisning bör ske eller att tiden bör förlängas, får han alltså själv klaga i den delen. Om den dömda klagat med yrkande att ett beslut om utvisning skall upphävas, kan på samma sätt som i dag påföljden skärpas ifall utvisningen upphävs.

6.3 Förslaget till lag om ändring i lagen (1951:649) om straff för vissa trafikbrott

6 §

Bestämmelsen föreslås upphävd. En motsvarande bestämmelse återfinns i 29 kap. 5 § 5 BrB.

6.4 Förslaget till lag om ändring i lagen (1963:197) om allmänt kriminalregister

I 2 § har endast en hänvisning ändrats.

6.5 Förslaget till lag om ändring i lagen (1965:94) om polisregister m. m.

Förslaget innebär endast en ändrad hänvisning i 7 § till brottsbalken.

6.6 Förslaget till lag om ändring i bötesverkställighetslagen (1979:189)

Paragrafhänvisningen i 22 § till brottsbalken har ändrats.

6.7 Förslaget till lag om ändring i utlänningslagen (1980:376)

Enligt nuvarande lydelse av 40 § fjärde stycket första meningen skall, om en utlänning utvisas, det men som han därigenom åsamkas beaktas när påföljden för brottet bestäms. Denna bestämmelse har i sak oförändrad flyttats till 29 kap. 5 § 4 BrB.

Med hänvisning till vad jag nu har anfört hemställer jag att regeringen föreslår riksdagen att anta förslagen till

1. lag om ändring i brottsbalken
2. lag om ändring i rättegångsbalken
3. lag om ändring i lagen (1951:649) om straff för vissa trafikbrott
4. lag om ändring i lagen (1963:197) om allmänt kriminalregister
5. lag om ändring i lagen (1965:94) om polisregister m. m.
6. lag om ändring i bötesverkställighetslagen (1979:189)
7. lag om ändring i utlänningslagen (1980:376)

8 Beslut

Regeringen ansluter sig till föredragandens överväganden och beslutar att genom proposition föreslå riksdagen att anta de förslag som föredraganden har lagt fram.

Allmänna överväganden om straffsystemet

— — — Huvuduppgiften för kriminalpolitiken är, och på den punkten har vi naturligen ingen annan uppfattning än den som ligger bakom BrB, att motverka brottslighet. Straffsystemet är dock i detta avseende inte något särdeles effektivt instrument. För detta talar erfarenheter både i Sverige och utomlands. Det finns inte någon koppling mellan höga eller stränga straff och låg brottsnivå. Faktorer som hög upptäcktsrisk och snabbhet i det rättsliga förfarandet torde vara av större betydelse för effekten av brottsbekämpningen. För att nedbringa brottsligheten måste man dock vidga perspektivet utanför rättsväsendet och straffsystemet. Vad som krävs är brottsförebyggande åtgärder i vidsträckt mening. Det kan antas att reformverksamhet inom exempelvis familjepolitik, utbildningsväsende och arbetsliv är av betydelse härvidlag. Men inte heller med insatser på dessa områden finns det anledning till någon större optimism. Utvecklingen under senare decennier med betydande insatser inom t. ex. social- och arbetsmarknadspolitiken parallellt med den under samma tid starkt ökade brottsligheten ger en klar indikation om att förbättrade ekonomiska och sociala förhållanden allmänt sett inte medför minskad brottslighet. Det sagda innebär dock inte att vi menar att den traditionella kriminalpolitiken saknar betydelse för brottsnivån. Enligt vår uppfattning är det ingen tvekan om att straffsystemet allmänt sett har en återhållande effekt på brottsligheten. Påföljdssystemets utformning och tillämpning är också av stor betydelse för tilltron till rättsväsendet och därigenom också för den allmänna laglydnaden.

Det är således en huvudtanke bakom straffsystemet att det skall motverka brottslighet. Så till vida skiljer sig vår uppfattning inte från de tankar som låg bakom BrB. Vi ställer oss emellertid i vissa hänseenden kritiska till en del av de tankegångar som lades till grund för BrB:s påföljdssystem. Till grund för BrB ligger både allmänpreventiva och individualpreventiva tankegångar. Båda dessa riktningar har utsatts för en omfattande och i många delar välgrundad kritik. Kritiken har gjort gällande att vissa av tankegångarna inte är teoretiskt hållbara vilket gör dem tvivelaktiga eller t. o. m. oanvändbara. Vidare bygger de på orealistiska förväntningar och de eftersträlvade effekterna uppnås ofta inte.

Vi behandlar frågan om preventionsteorierna och vilken betydelse de har för straffsystemet och dess utformning mycket ingående. Vi konstaterar att allmänpreventiva överväganden uppenbarligen är av grundläggande betydelse för beslut om *kriminalisering*, dvs. beslut att belägga en viss gärning med straff. Trodde man inte att hotet om straff hade någon effekt skulle det inte finnas någon grund för kriminalisering. Sedan beslut fattats om att ett visst handlande skall kriminaliseras uppkommer frågan vilken straffskala som skall knytas till brottet. Att överväga straffskalor för brotten är just vad vi sysslat med i vår straffskaleöversyn. Vi har då kommit fram till att allmänpreventiva eller individualpreventiva hänsyn inte skall tillmätas vikt vid utformningen av straffskalorna för de olika brotten.

Enligt vår uppfattning bör brottens straffskalor i stället baseras på brottens svårhet eller förkastlighet. Vi ser det nämligen som en helt naturlig utgångspunkt när man skall bestämma straffskalor för de olika brotten att bedöma vad de allmänt sett förtjänar av straff. För att komma fram till vilka straffskalor de olika brotten bör ha får man falla tillbaka på någon form av rättviseresonemang. I detta blir proportionalitet och ekvivalens viktiga begrepp. Med proportionalitet avses att straffskalan bör bestämmas i proportion till brottets svårhet. Ekvivalens innebär att lika svåra straff skall utsättas för likvärdiga brottstyper och kan sägas vara en följd av proportionalitetstanken.

Som vi senare återkommer till förordar vi att *påföljdsbestämningen* närmare regleras i lag. Som vi nyss anfört är straffsystemets uppgift att motverka brott. Enligt vår uppfattning är detta emellertid i första hand ett ansvar för lagstiftaren som har att utforma straffsystemet så att preventionsaspekterna tillgodoses utan att detta går ut över kraven på legalitet och enhetlig rättstillämpning. En följd av detta synsätt är att vi menar att domstolarna inte skall tillmäta vare sig allmän- eller individualpreventiva hänsyn någon självständig betydelse i det enskilda fallet. Allmänpreventionen torde huvudsakligen verka genom lagens straffhot och en i anslutning därtill upprätthållen fast och konsekvent praxis som visar att straffhotet inte är tomt. Det torde vara sällan som enskilda domar i sig kan antas vara av betydelse för allmänpreventionen. Det är vidare knappast möjligt för domstolarna att göra någon kvalificerad bedömning av vilken inverkan en viss påföljd eller en viss höjning av straffet i ett enskilt fall kan få för den allmänna laglydnaden. Det strider också mot kravet på likhet inför lagen att i det enskilda fallet av allmänpreventiva skäl göra avvikelser från sedvanlig påföljdsbestämning.

Inte heller individualpreventiva hänsyn bör beaktas vid påföljdsbestämningen i det enskilda fallet. Och detta främst av följande skäl. Att vård- eller behandlingsaspekter skulle tillåtas utgöra självständiga grunder för straffmätningen är enligt vår uppfattning uteslutet. Vad gäller fängelse vet vi att trots den vård och behandling som förekommer så har fängelsepåföljden allmänt sett negativa effekter för de intagna. Dessa effekter accentueras ju längre strafftiden är. Någon rimlig möjlighet för en domstol att förutse att en längre anstaltsvistelse i ett enskilt fall skulle lämna utrymme för en framgångsrik behandling finns inte. Inkapacitering som straffmätningssgrund avvisas såväl av den anledningen att det är tveksamt om man får några brottsminskande effekter som – och kanske främst – från rättvisesympunkt. Den grundläggande frågan vid diskussion om inkapacitering är med vilken grad av säkerhet man kan identifiera personer som kommer att begå brott i framtiden. Tillgängliga forskningsresultat visar att förutsägelser om individuella återfallsrisker är mycket osäkra, för att inte säga omöjliga att utföra med någon grad av säkerhet. Vi anser det således otänkbart att inom ramen för den sedvanliga straffmätningen öppna möjligheter till att ta hänsyn till intresset av inkapacitering i det enskilda fallet. Vad gäller påföljdsvalet är individualpreventionstanken den klassiska grunden för det differentierade påföljdssystemet. Det har varit vanligt att lagstiftningen inte ger domstolarna annan ledning för tillämpningen än just

att individualpreventiva hänsyn skall beaktas. Enligt vår uppfattning är det naturligt att lagstiftaren genom mer preciserade regler söker ge domstolar-
na vägledning för påföljdsvalet. Omständigheter hänförliga till den tilltalade person torde härigenom kunna tillgodoses bättre än med nuvarande system. Härtill kommer att man genom en sådan ordning öppnar möjligheter att beakta rättfärdighets- eller billighetshänsyn som enligt vår uppfattning, exempelvis vid s. k. sanktionskumulation, väl kan förtjäna att beaktas vid påföljdsvalet helt oberoende av individualpreventiva effekter.

Vid *verkställigheten av påföljderna* föreligger förutsättningar för individuellt hänsynstagande på olika sätt. Även om man inte bör ha orealistiska förväntningar på kriminalvårdens möjligheter till rehabilitering av de dömda är det enligt vår uppfattning av avgörande betydelse för möjligheterna att bedriva en human och meningsfull kriminalvård att man bibehåller den ambition som f. n. finns att inom ramen för de ådömda påföljderna så långt som möjligt genom stöd och hjälp söka underlätta de dömdas anpassning i samhället. Inom ramen för fängelsestraffet bör således alla krafter sättas in för att minska de negativa effekterna av frihetsberövandet för den intagne. Stora ansträngningar bör göras för att komma till rätta med personliga och sociala problem för att på så sätt minska risken för ny brottslighet efter straffverkställigheten. Också synpunkter av inkapaciteringskaraktär bör kunna beaktas på verkställighetsplanet. T. ex. bör stor risk för rymning och fortsatt brottslighet på sätt som f. n. sker kunna påverka anstaltsplacering och möjlighet till vistelse utom anstalt. — — —

Påföljdsbestämning

Som ovan nämnts är en grundtanke i våra förslag att öka förutsebarheten och enhetligheten i de straffrättsliga avgörandena. Vårt förslag till bestämmelser för påföljdsvalet och straffmätningen får ses mot bakgrund härav. I förslaget tas bestämmelserna om straffmätning upp i ett kapitel och bestämmelserna om påföljdsval i ett annat. Till dessa båda kapitel har de nuvarande regler i BrB som rör påföljdsbestämningen förts. De allmänna grunderna för straffmätningen är i dag inte reglerade i lag. Det kapitel som handlar om straffmätning består därför i stor utsträckning av nya bestämmelser. Vid utformningen av dessa har vi dock strävat efter att i största möjliga utsträckning lagfästa nuvarande straffmätningsspraxis.

Straffmätningsskapitlet inleds med en bestämmelse om hur straff skall utmätas i normala fall. Utgångspunkten är det begångna brottets straffvärde, vilket bestäms av brottets svårhet med särskild hänsyn till den skada eller fara som gärningen inneburit och gärningsmannens skuld sådana den kommit till uttryck i gärningen. Härefter följer uppräknningar av omständigheter som ökar resp. minskar straffvärdet. Det rör sig här om omständigheter som är hänförliga till brottet. I en särskild paragraf regleras hur gärningsmannens personliga förhållanden och omständigheter som tillkommit efter brottet skall påverka straffmätningen. De sistnämnda omständigheterna benämner vi billighetshänsyn. Vilken betydelse det skall ha för straffmätningen att gärningsmannen tidigare dömts för brott, dvs. att det rör sig om återfall i brott, behandlas särskilt i en paragraf.

Gärningsmannens personliga förhållanden och omständigheter som tillkommit efter brottet beaktas i dag främst utifrån ett individualpreventivt resonemang. Vi har som ovan nämnts förkastat tanken på att behovet av vård eller behandling, av inkapacitering eller av individuell avskräckning skall tillmätas någon betydelse vid påföljdsbestämningen i det enskilda fallet. Denna vår grundsyn innebär dock inte att gärningsmannens personliga förhållanden eller hans handlande efter brottet inte skall beaktas vid påföljdsvalet och straffmätningen. Enligt vårt förslag skall de vägas in i mildrande riktning vid bestämmande av påföljden, och detta i minst samma utsträckning som i dag. Skillnaden är dock att vi menar att detta hänsynstagande inte skall ske utifrån någon prognos eller något förment behandlingsbehov utan helt enkelt av den anledningen att det skulle framstå som obilligt och orättfärdigt att inte beakta denna typ av omständigheter.

Gärningsmannens tidigare brottslighet påverkar i dag såväl påföljdsvalet som straffmätningen för de nya brotten. I princip anser vi att detta är riktigt. Det finns dock här inga klara riktlinjer för domstolarna, framför allt inte vad gäller straffmätningen. Vårt förslag vad gäller återfallets betydelse innebär att återfall på samma sätt som idag skall kunna påverka påföljdsvalet. Vidare skall återfall kunna verka skärpande när bötesstraff ådöms och även påverka frågan om övergång från böter till fängelse i fall då straffskalan för ett brott inrymmer båda dessa påföljder. Nyheten i vårt förslag vad gäller återfallets betydelse är att när fängelse ådöms för det nya brottet eller brotten skall tidigare brottslighet inte få påverka den nya straffmätningen. Straffskärpning vid återfall bör i denna situation komma till stånd endast genom förverkande av villkorligt medgiven frihet. Fängelsestraffet för det nya brottet bör således bestämmas utan hänsyn till den tidigare brottsligheten. Mot denna bakgrund har vi förändrat förverkande av villkorligt medgiven frihet till att bli en i förhållande till f.n. mer direkt reglering av den verkan gärningsmannens tidigare brottslighet skall ha vid påföljdsbestämningen. Förutsättningarna för förverkande har arbetats om och preciserats. Vidare har, för att institutet effektivt skall fylla sin funktion, den tid under vilken förverkande kan ske vidgats något.

Vårt förslag innebär att nuvarande 1 kap. 7 § BrB upphör att gälla. Utgångspunkten för såväl påföljdsvalet som straffmätningen blir brottsens straffvärde och billighetshänsyn. Domstolarna behöver härigenom inte längre tänka i de på domstolsnivån teoretiskt ohållbara begreppen allmän- och individualprevention och slipper också att försöka företa någon avvägning mellan dessa båda preventionstankar vid påföljdsbestämningen. I kap. 7 § BrB har i påföljdsvalskapitlet primärt ersatts av en reglering av i vilka fall fängelse bör ådömas. Denna bestämmelse kompletteras med en regel om i vilka fall domstolen får döma till villkorlig dom eller skyddstillsyn även om fängelse primärt bort ådömas.

Vi anser att domstolarnas möjlighet att meddela påföljdseftergift bör öka något. Vi håller dock fast vid att institutet bör vara avsett för undantagsfall. Detta främst av det skälet att skulle man försöka vidga tillämpningen av påföljdseftergift med stöd av en mindre restriktiv allmän lämplighetsregel blir det avsevärt svårare att hålla en enhetlig praxis. Vi har således stannat för att behålla en regel om påföljdseftergift som är restriktivt

utformad. Vidgningen av tillämpningsområdet för påföljdseftergift har i stället skett genom att bestämmelsen knutits till en uppräknning av de fall i vilka påföljdseftergift främst bör komma i fråga.

Påföljdsbestämningen för unga lagöverträdare diskuterar vi relativt ingående på olika ställen i förslaget. Vi markerar en något ytterligare restriktiv syn på de fall där fängelse får användas för lagöverträdare som är under 21 år. Vidare markeras i förslaget att låg ålder regelmässigt bör medföra mildare straffmätning. Vi har inte inom ramen för vårt arbete haft möjlighet att förutsättningslöst överväga frågan om i vilken utsträckning fängelse bör kunna ådömas unga lagöverträdare. Det är därför enligt vår uppfattning mycket angeläget att denna fråga övervägs ytterligare. Vad som då främst bör undersökas är möjligheten att helt förbjuda fängelse som påföljd för ungdomar i åldern 15–17 år.

Delar av fängelsestraffkommitténs förslag till lagtexter (brottsbalken)

Prop. 1987/88: 120
Bilaga 2

Förslag till lag om ändring i brottsbalken

Härigenom föreskrivs att brottsbalken skall ha följande lydelse.

1 kap. Om brott och brottspåföljder

3 § Med påföljd för brott förstås i denna balk de allmänna straffen böter och fängelse samt villkorlig dom och skyddstillsyn.

4 § Påföljd kan ersättas med förordnande om överlämnande till särskild vård. Om ådömande av böter i vissa fall jämte överlämnande till vård inom socialtjänsten finns bestämmelser i 32 kap. 2 §.

5 § Fängelse är att anse som svårare straff än böter.

6 § För brott som någon begått innan han fyllt femton år får inte dömas till påföljd.

15 kap. Om allmänfarliga brott

13 § Om någon som har ådragit sig ansvar enligt 1, 2, 3, 7, 8, 9, 10, 11 eller 12 § eller enligt 6 § för luftfartssabotage, frivilligt har avvärjt en sådan fara eller verkan som anges där innan avsevärd olägenhet har uppkommit, får han dömas till lindrigare straff än vad som är föreskrivet för gärningen. Var faran ringa och är för gärningen ej föreskrivet svårare straff än fängelse i ett år, skall han ej dömas till ansvar.

29 kap. Om fängelse

2 § Fängelse får användas som gemensamt straff för flera brott, om fängelse kan följa på något av brotten.

Fängelse på viss tid får sättas över det svåraste av de högsta straff som kan följa på brotten men får inte överstiga de högsta straffen sammanlagda med varandra och får överskrida det svåraste straffet med högst

1. ett år om detta inte uppgår till fängelse i fyra år,
2. två år om detta är fängelse i fyra år eller på längre tid men inte uppgår till fängelse i åtta år.
3. fyra år om detta är fängelse i åtta år eller på längre tid.

Vid tillämpningen av andra stycket skall bötesstraff anses svar mott fängelse fjorton dagar.

Det svåraste av de lägsta straffen får inte underskridas.

8 § I anslutning till att villkorlig frigivning äger rum eller senare kan förordnas att den frigivne under frivårdstiden skall stå under övervakning, om det bedöms som påkallat. Sådant förordnande meddelas av skyddskon-sulenten i kriminalvårdsverket. Har övervakning beslutats men bedöms därefter att övervakning ej längre är påkallad får övervakningsnämnden förordna att övervakningen skall upphöra.

30 kap. Om villkorlig dom

Prop. 1987/88: 120
Bilaga 2

1 § Den som erhåller villkorlig dom skall vara underkastad en prøvotid av två år.

Prövotiden räknas från den dag rättens avgörande i vad angår påföljd för brottet genom nöjdförklaring eller eljest vinner laga kraft mot den dömde.

31 kap. Om skyddstillsyn

1 § Skyddstillsyn fortgår under en prøvotid av tre år från den dag då påföljden börjar verkställas.

3 § Vad som föreskrivs i 29 kap. 9 – 14 §§ skall tillämpas på motsvarande sätt beträffande den som har dömts till skyddstillsyn. Rätten skall dock i domen förordna övervakare, om inte särskilda skäl talar mot det. Vidare får rätten i domen meddela föreskrifter enligt 29 kap. 12 § första och andra styckena.

4 § Iakttar den dömde inte vad som åligger honom till följd av domen på skyddstillsyn, får övervakningsnämnden, utom att fatta beslut enligt 29 kap. 9 § andra meningen eller 10 § andra meningen eller meddela föreskrift enligt 29 kap. 12 §.

1. besluta att varning skall meddelas den dömde, eller

2. besluta om övervakning av den dömde under viss tid efter det att ett år av prøvotiden har förflutit, dock längst till prøvotidens utgång.

Har övervakning beslutats enligt första stycket 2 men bedöms därefter att övervakning ej längre är påkallad, får övervakningsnämnden förordna att övervakningen skall upphöra. Samma gäller om rätten med stöd av 36 kap. 9 § beslutat om övervakning och denna pågått i ett år.

Åtgärd som avses i första stycket får inte av övervakningsnämnden beslutas efter prøvotidens utgång.

5 § Har den dömde allvarligt åsidosatt sina åligganden och kan det antas att han icke skall låta sig rätta genom åtgärd som övervakningsnämnden kan vidta, skall nämnden hos åklagare göra framställning att vid domstol förs talan om undanröjande av skyddstillsynen.

Talan som nu sagts skall anhängiggöras före prøvotidens utgång.

6 § Undanröjs skyddstillsynen, skall rätten bestämma annan påföljd för brottet. Därvid skall skälig hänsyn tas till vad den dömde undergått till följd av domen på skyddstillsyn samt till böter eller fängelse som ådömts enligt 34 kap. 11 eller 12 § eller 36 kap. 9 §. Fängelse får därvid ådömas på kortare tid än för brottet är stadgat.

Föreligger ej tillräckliga skäl att undanröja skyddstillsynen, får rätten i stället besluta åtgärd som avses i 4 §. Sådan åtgärd får inte beslutas efter prøvotidens utgång.

33 kap. Om straffmätning och påföljdseftergift

1 § Straff skall, med beaktande av intresset av en enhetlig rättstillämpning, utmätas inom de i lag eller annan författning bestämda gränserna allt efter brottets eller den samlade brottslighetens straffvärde, om inte annat följer av 7 eller 10 § eller andra särskilda bestämmelser.

2 § Ett brotts straffvärde bestäms av brottets svårhet med särskild hänsyn till

1. den skada eller fara som gärningen inneburit,
2. gärningsmannens skuld sådan den kommit till uttryck i gärningen.

3 § Vid sidan av de omständigheter som gäller för varje särskild brottstyp skall särskilt följande omständigheter anses öka straffvärdet, nämligen

1. att gärningsmannen avsett att brottet skulle få betydligt allvarligare följder eller i övrigt bli avsevärt mer omfattande än det faktiskt blivit,
2. att gärningsmannen visat särskild hänsynslöshet,
3. att gärningsmannen utnyttjat någon annan skyddslosa ställning eller särskilda svårigheter att värja sig,
4. att gärningsmannen grovt utnyttjat sin ställning eller i övrigt missbrukat ett särskilt förtroende,
5. att gärningsmannen förmått någon annan att medverka till brottet genom allvarligt tvång, svek eller missbruk av dennes ungdom, oförstånd eller beroende ställning,
6. att brottet utgjort ett led i en brottslig verksamhet som varit särskilt noggrant planlagd eller bedrivits i stor omfattning och i vilken gärningsmannen spelat en betydande roll.

4 § Föreligger det någon omständighet som kan föranleda ansvarsfrihet enligt 27 kap., men är gärningen ändå brottslig, skall omständigheten beaktas vid bedömningen av straffvärdet. Härvid får rätten döma till lindrigare straff än som är stadgat för brottet.

5 § Även i andra fall än sådana som avses i 4 § får rätten döma till lindrigare straff än som är stadgat för brottet, om det är uppenbart påkallat med hänsyn till straffvärdet.

Särskilt följande omständigheter skall anses minska straffvärdet, nämligen

1. att brottet föranletts av någon annans grovt kränkande beteende,
2. att gärningsmannen till följd av själslig abnormitet eller sinnesrörelse eller av annan orsak haft starkt nedsatt förmåga att kontrollera sitt handlande,
3. att gärningsmannens handlande stått i samband med hans uppenbart bristande utveckling, insikt, erfarenhet eller omdöme,
4. att brottet föranletts av stark mänsklig medkänsla.

6 § Att gärningsmannen tidigare dömts för brott får tillmätas betydelse vid straffmätningen endast då fråga är om ådömande av ett bötesstraff eller om val mellan böter och fängelse.

Om förverkande av villkorligt medgiven frihet finns särskilda bestämmelser.

7 § Vid straffmätningen skall utöver brottets straffvärde i skäligen utsträckning beaktas att gärningsmannen till följd av brottet eller domen har drabbats av eller att det finns grundad anledning att anta att han kommer att drabbas av andra för honom påtagligt menliga följder, såsom

1. allvarlig kroppsskada,
 2. avskedande eller annan följd av brottet som är medgiven enligt arbetsavtalet eller enligt författning som gäller för anställningsförhållandet, eller
 3. annat hinder eller synnerlig svårighet i yrkes- eller näringsutövning.
- Vid straffmätningen skall vidare i skäligen utsträckning beaktas
1. att gärningsmannen frivilligt sökt förebygga eller efter förmåga sökt gottgöra skadliga verkningar av brottet,

2. att gärningsmannen frivilligt angett sig,
3. det men gärningsmannen åsamkas om han på grund av brottet utvisas ur riket,
4. att gärningsmannen på grund av hög ålder eller dålig hälsa skulle drabbas orimligt hårt av ett straff utmätt efter brottets straffvärde.
5. att det i övrigt finns omständigheter som påkallar att gärningsmannen får ett lägre straff än brottets straffvärde motiverar.

8 § När det föreligger sådan omständighet som avses i 7 §, får rätten, om särskilda skäl påkallar det, döma till lindrigare straff än som är stadgat för brottet.

9 § Är med hänsyn till sådan omständighet som avses i 7 § ådömande av påföljd uppenbart oskäligt, skall rätten meddela påföljdseftergift.

10 § Har någon begått brott innan han fyllt tjuogoett år skall hans ungdom beaktas vid straffmätningen. Härvid får dömas till lindrigare straff än som är stadgat för brottet.

Fängelse på livstid får inte ådömas för brott som någon har begått innan han fyllt tjuogoett år.

11 § Om hänsyn i visst fall till påföljd ådömd utom riket finns bestämmelser i 2 kap. 8 §.

34 kap. Om val av påföljd

1 § Om användningen av straffen gäller i allmänhet vad som anges i bestämmelserna om de särskilda brotten.

Villkorlig dom och skyddstillsyn får användas i stället för fängelse trots att dessa påföljder inte är nämnda i bestämmelserna om de särskilda brotten.

2 § Vid val av påföljd är fängelse att anse som en svårare påföljd än villkorlig dom och skyddstillsyn.

3 § Flera påföljder får inte ådömas för samma brott, om inte något annat är föreskrivet.

4 § Skall någon dömas för flera brott ådöms gemensam påföljd för brotten, om inte något annat är föreskrivet.

Om det finns särskilda skäl får rätten för ett eller flera brott döma till böter samtidigt som påföljd ådöms för annan brottslighet. Vidare får fängelse ådömas för ett eller flera brott samtidigt som villkorlig dom eller skyddstillsyn ådöms för brottsligheten i övrigt.

5 § Vid val av påföljd skall rätten fästa särskild vikt vid omständigheter som talar för annan påföljd än fängelse.

6 § Fängelse bör ådömas om gärningen har betydande straffvärde. Fängelse bör härutöver ådömas om det finns särskilda skäl för det med hänsyn till brottets art eller den tilltalades tidigare brottslighet.

7 § Om inte gärningens straffvärde utgör hinder mot det, får rätten även i fall som avses i 6 § döma till villkorlig dom eller skyddstillsyn, om omständigheterna är sådana att detta är särskilt påkallat. Härvid skall särskilt beaktas

1. omständigheter som avses i 33 kap. 7 §,
2. att genom den tilltalades egen medverkan efter brottet en påtaglig förbättring skett av hans personliga eller sociala situation i sådant avseende som kan antas ha haft samband med hans brottslighet,
3. att en i förhållande till brottets art ovanligt lång tid förflutit sedan brottet begicks.

8 § För brott som någon begått innan han fyllt arton år får rätten döma till fängelse endast om annan påföljd måste anses utesluten med hänsyn till gärningens straffvärde eller på annan grund.

För brott som någon begått efter det han fyllt arton men innan han fyllt tjuogoett år får rätten döma till fängelse endast om det finns synnerliga skäl härför med hänsyn till gärningens straffvärde eller på annan grund.

9 § För brott som någon begått under inflytande av sinnessjukdom, sinnesslöhet eller annan själslig abnormitet av så djupgående natur, att den måste anses jämställd med sinnessjukdom, får rätten inte tillämpa annat än förordnande om överlämnande till särskild vård, böter eller skyddstillsyn.

Bör förordnande eller påföljd som nu sagts inte tillämpas, skall den tilltalade vara fri från påföljd.

10 § I valet mellan villkorlig dom och skyddstillsyn bör skyddstillsyn ådömas om det med hänsyn till den tilltalades personliga förhållanden finns särskild anledning att anta att denna påföljd kan bidra till att han avhåller sig från fortsatt brottslighet.

11 § Om brottslighetens straffvärde eller art eller den tilltalades tidigare brottslighet påkallar det, får rätten jämte skyddstillsyn döma till böter, vare sig böter har föreskrivits för brottet eller inte. Penningböter får härvid ådömas till ett belopp av högst ettusen kronor och dagsböter till ett antal av högst tvåhundra.

12 § Om med hänsyn till att brottsligheten har betydande straffvärde eller till den tilltalades tidigare brottslighet, skyddstillsyn inte kan ådömas med mindre den förenas med frihetsberövande, får rätten jämte skyddstillsyn döma till fängelse. Fängelse får härvid ådömas i lägst en och högst två månader eller, om det med hänsyn till gärningens straffvärde är särskilt påkallat, högst tre månader. Om fängelse ådöms jämte skyddstillsyn får rätten inte samtidigt döma till böter.

Om förhållandena oundgängligen kräver det, får rätten förordna att domen på fängelse skall gå i verkställighet utan hinder av att den inte har vunnit laga kraft.

13 § Bör, enligt vad som tidigare sagts i detta kapitel, fängelse eller skyddstillsyn inte följa på brottet skall villkorlig dom meddelas.

14 § Om inte annat följer av andra stycket skall rätten jämte villkorlig dom döma till böter, vare sig böter har föreskrivits för brottet eller inte. Penningböter får härvid ådömas till ett belopp av högst ettusen kronor och dagsböter till ett antal av högst tvåhundra.

Skulle med hänsyn till andra följder av brottet eller av andra skäl ett bötesstraff drabba den tilltalade alltför hårt, skall böter inte ådömas.

4 § Tillämpas 1 § 1 eller 2 beträffande någon som villkorligt frigivits från fängelse, får, om brottet begåtts efter den tidigare domen, den villkorligt medgivna friheten förklaras helt eller delvis förverkad.

Förverkande får beslutas endast om den tidigare och den nya brottsligheten är likartad eller om brottsligheten i båda fallen är särskilt allvarlig.

5 § Vid bedömning av om förverkande enligt 4 § bör beslutas och i sådant fall av hur stor del av den villkorligt medgivna friheten som skall förklaras förverkad, skall den tid som förflutit mellan brotten beaktas. Vidare skall beaktas om den nya brottsligheten är svårare eller lindrigare än den tidigare. Är den avsevärt lindrigare bör förverkande inte beslutas.

6 § Förverkande enligt 4 § får beslutas endast i ett mål där den frigivne häktats eller erhållit del av åtal innan det från dagen för den villkorliga frigivningen förflutit en provotid av

1. två år, om återstående strafftiden inte överstiger ett år, eller
2. tre år, om återstående strafftiden överstiger ett år.

8 § Är den tidigare ådömda påföljden villkorlig dom, får förordnande enligt 1 § 1 meddelas endast för brott som begåtts före provotidens början.

Meddelas förordnande enligt 1 § 1, får rätten, om den nya brottslighetens straffvärde eller art påkallar det, även döma till böter, vare sig böter har föreskrivits för brottet eller inte. Penningböter får härvid ådömas till ett belopp av högst ettusen kronor och dagsböter till ett antal av högst tvåhundra.

Tillämpas 1 § 1 eller 2, får rätten besluta åtgärd som sägs i 30 kap. 4 § 1 eller 2 eller förlänga provotiden till tre år, dock endast om fråga därom uppkommer i mål vari den dömde häktats eller erhållit del av åtal före provotidens utgång.

Undanröjande av villkorlig dom enligt 1 § 3 får inte ske, med mindre fråga därom uppkommer i mål vari den dömde häktats eller erhållit del av åtal inom ett år från provotidens utgång.

9 § Är den tidigare ådömda påföljden skyddstillsyn, får rätten vid tillämpning av 1 § 1, om den nya brottslighetens straffvärde eller art eller den tilltalades tidigare brottslighet påkallar det, även döma till böter, vare sig böter har föreskrivits för brottet eller inte. Penningböter får härvid ådömas till ett belopp av högst ettusen kronor och dagsböter till ett antal av högst tvåhundra. Är fängelse föreskrivet för det nya brottet och kan, med hänsyn till omständigheter som i 34 kap. 12 § sägs, 1 § 1 inte tillämpas med mindre sådant förordnande förenas med frihetsberövande, får rätten i stället för att döma till böter döma till fängelse enligt 34 kap. 12 §.

Tillämpas 1 § 1 eller 2 får rätten besluta åtgärd som avses i 31 kap. 6 § eller förlänga provotiden till högst fem år.

Döms med tillämpning av 1 § 3 till fängelse, skall vid straffets bestämmande skälig hänsyn tas till vad den dömde undergått till följd av domen på skyddstillsyn och till vad han avtjänat av fängelse som ådömts enligt första stycket eller 34 kap. 12 § ävensom till böter som ådömts enligt första stycket eller 34 kap. 11 §. Härvid får fängelse ådömas på kortare tid än för brottet är stadgat.

Fängelse enligt första stycket får inte ådömas och beslut enligt andra stycket eller beslut om undanröjande av skyddstillsyn får inte meddelas,

39 kap. Om nämnderna

7 § Den som har dömts till fängelse får begära prövning av en skyddskonsulents beslut enligt 29 kap. 8 §, 9 § andra meningen eller 10 § andra meningen hos den övervakningsnämnd inom vars verksamhetsområde skyddskonsulenten är verksam. Nämnden får också självmant ta upp ett sådant beslut till omprövning och i övrigt fatta beslut i ett ärende, vars avgörande enligt någon av de bestämmelser som har angetts nu ankommer på skyddskonsulenten. Konsulenten kan hänskjuta ett sådant ärende till nämnden för avgörande.

Om den som har dömts till fängelse inte är nöjd med ett beslut av en övervakningsnämnd enligt 29 kap. 12, 15, 16 eller 19 §, får han hos kriminalvårdsnämnden begära prövning av beslutet.

40 kap. Rättegångsbestämmelser m. m.

6 § Nämndemän skall deltaga vid underrätts avgörande av fråga, som avses i 2 § eller i 30 kap. 4 §, 31 kap. 6 § eller 36 kap. 10 § andra stycket eller 12 §. Detsamma skall gälla i fråga om undanröjande av påföljd enligt 36 kap. 1 § 3, förverkande av villkorligt medgiven frihet eller annan åtgärd enligt 36 kap. 4 eller 7 § samt åtgärd enligt 36 kap. 8 § tredje stycket eller 36 kap. 9 § andra stycket.

Vid avgörande av fråga som avses i 30 kap. 3 § andra stycket eller 31 kap. 8 § är underrätt domför med en lagfaren domare.

7 § I mål om åtgärd enligt 2 § eller 30 kap. 3 § andra stycket eller 4 §, 31 kap. 6 § eller 36 kap. 10 § andra stycket skall underrätt lämna den dömde tillfälle att yttra sig. Begär han att bli muntligen hörd, skall tillfälle därtill beredas honom. I mål om åtgärd enligt 36 kap. 12 § skall den dömde lämnas tillfälle att yttra sig där så är möjligt. Rättens avgörande av saken sker genom beslut.

Åtgärd enligt 31 kap. 8 § må beslutas utan att tillfälle beredes den dömde att yttra sig.

2. Bestämmelserna i 34 kap. 4 § första och tredje styckena i deras äldre lydelse skall fortfarande gälla beträffande den som villkorligt frigivits före ikraftträdandet. Om äldre bestämmelser sålunda tillämpas skall vad i 33 kap. 6 § i dess nya lydelse sägs ej gälla.

1 Förslag till
Lag om ändring i brottsbalken

Härigenom föreskrivs att 33 kap. 7 § brottsbalken enligt förslaget i SOU 1986:13 skall ha följande lydelse.

Lydelse enligt SOU 1986:13

Föreslagen lydelse

33 kap.

7 §

Vid straffmätningen skall utöver brottets straffvärde i skälig utsträckning beaktas att gärningsmannen till följd av brottet eller domen har drabbats av eller att det finns grundad anledning att anta att han kommer att drabbas av andra för honom påtagligt menliga följder, såsom

1. allvarlig kroppsskada,
2. avskedande eller *annan följd* av brottet som är medgiven enligt *arbetsavtalet* eller enligt författning som gäller för anställningsförhållandet, eller
2. *avskedande, uppsägning eller disciplinär bestraffning* som är medgiven enligt *anställningsavtalet eller kollektivavtal* eller enligt författning som gäller för anställningsförhållandet, eller

3. annat hinder eller synnerlig svårighet i yrkes- eller näringsutövning.

Vid straffmätningen skall vidare i skälig utsträckning beaktas

1. att gärningsmannen frivilligt sökt förebygga eller efter förmåga sökt gottgöra skadliga verkningar av brottet,
2. att gärningsmannen frivilligt angett sig,
3. det men gärningsmannen åsamkas om han på grund av brottet utvisas ur riket,
4. att gärningsmannen på grund av hög ålder eller dålig hälsa skulle drabbas orimligt hårt av ett straff utmätt efter brottets straffvärde,
5. att det i övrigt finns omständigheter som påkallar att gärningsmannen får ettlägre straff än brottets straffvärde motiverar.

2 Förslag till Lag om ändring i rättegångsbalken

Prop. 1987/88:120
Bilaga 3

Härigenom föreskrivs att 51 kap. 25 § rättegångsbalken enligt förslaget i SOU 1986:13 skall ha följande lydelse.

Lydelse enligt SOU 1986:13

Föreslagen lydelse

51 kap.

25 §

Ej må hovrätten i anledning av den tilltalades talan eller talan, som av åklagare föres till hans förmån, döma till brottspåföljd, som är att anse såsom svårare än den, vartill underrätten dömt. Härvid är skyddstillsyn jämte fängelseådomt enligt 34 kap. 12 § brottsbalken att anse som svårare än skyddstillsyn i övrigt och villkorlig dom. Sådan skyddstillsyn är även svårare än ett fängelsestraff på lika lång eller kortare tid än det jämte skyddstillsynen ådömda fängelsestraffet. Har den tilltalade av underrätten dömts till påföljd får påföljd ersättas med förordnande om överlämnande till särskild vård. Har underrätten ersatt påföljd med överlämnande till särskild vård får hovrätten döma till påföljd.

Hovrätten får inte heller i anledning av talan som i första stycket sägs besluta om utvisning i fall då underrätten ej meddelat sådant beslut eller ändra vad underrätten bestämt om tid för utvisning till men för den tilltalade.

1 Förslag till

Lag om ändring i brottsbalken

Härigenom föreskrivs i fråga om brottsbalken

dels att 1 kap. 7 §, 26 kap. 4 § samt 33 kap. 1, 2, 4 och 9 §§ skall upphöra att gälla,

dels att 1 kap. 3–6 §§, 13 kap. 11 §, 20 kap. 4 §, 26 kap. 2 och 11 §§, 27 kap. 1 och 2 §§, 28 kap. 1–3 och 6–9 §§, 33 kap. 8 §, 34 kap. 4–6 §§, 37 kap. 7 § och 38 kap. 6 och 8 §§ samt rubriken till 33 kap. skall ha följande lydelse,

dels att det i balken skall införas två nya kapitel, 29 och 30 kap., samt två nya paragrafer, 28 kap. 6 a § och 38 kap. 2 a §, av följande lydelse.

*Nuvarande lydelse**Föreslagen lydelse*

1 kap.

3 §¹

Med påföljd för brott förstås i denna balk: *de allmänna* straffen böter och fängelse samt villkorlig dom, skyddstillsyn och överlämnande till särskild vård.

Med påföljd för brott förstås i denna balk straffen böter och fängelse samt villkorlig dom, skyddstillsyn och överlämnande till särskild vård.

4 §²

Om användningen av straffen gäller i *allmänhet* vad i bestämmelserna om de särskilda brotten är stadgat. Övriga påföljder *må*, enligt vad därom är föreskrivet, tillämpas *ändå* att de *ej* är nämnda i *dessa* bestämmelser.

Om användningen av straffen gäller vad i bestämmelserna om de särskilda brotten är stadgat *samt vad därutöver är särskilt föreskrivet*. Övriga påföljder *får*, enligt vad därom är föreskrivet, tillämpas *trots* att de *inte* är nämnda i *bestämmelserna om de särskilda brotten*.

Fängelse är att anse som svårare påföljd än böter.

5 §³

Ej må dömas till flera påföljder för samma brott, med mindre annat är stadgat.

Fängelse är att anse som ett svårare straff än böter.

Om förhållandet mellan fängelse samt villkorlig dom och skyddstillsyn föreskrivs i 30 kap. 1 §.

6 §

Skall någon dömas för flera brott, ådömes gemensam påföljd för brotten, om ej annat är stadgat.

För brott som någon begått innan han fyllt femton år får inte dömas till påföljd.

¹ Senaste lydelse 1986:645.

² Senaste lydelse 1986:645.

³ Senaste lydelse 1975:667.

Om särskilda skäl äro därtill, må för ett eller flera brott dömas till böter jämte påföljd för annan brottslighet, så ock till fängelse jämte villkorlig dom eller skyddstillsyn för brottsligheten i övrigt.

13 kap.

11 §⁴

Om någon som har ådragit sig ansvar enligt 1, 2, 3, 6, 7, 8, 8 a, 9 eller 10 § eller enligt 5 a § för luftfarts-sabotage, frivilligt har avvärjt en sådan fara eller verkan som anges där innan avsevärd olägenhet har uppkommit, får han dömas till lindrigare straff än vad som är föreskrivet för gärningen. *Han får dock ej dömas till lindrigare straff än fängelse, om lägsta straffet för brottet annars är fängelse i två år eller däröver.* Var faran ringa och är för gärningen ej föreskrivet svårare straff än fängelse i ett år, skall han ej dömas till ansvar.

Om någon som har ådragit sig ansvar enligt 1, 2, 3, 6, 7, 8, 8 a, 9 eller 10 § eller enligt 5 a § för luftfarts-sabotage, frivilligt har avvärjt en sådan fara eller verkan som anges där innan avsevärd olägenhet har uppkommit, får han dömas till lindrigare straff än vad som är föreskrivet för gärningen. Var faran ringa och är för gärningen ej föreskrivet svårare straff än fängelse i ett år, skall han ej dömas till ansvar.

20 kap.

4 §⁵

Den som har valts till sådant uppdrag hos staten eller hos en kommun med vilket följer myndighetsutövning får av rätten skiljas från uppdraget, om han har begått brott för vilket är stadgat fängelse i två år eller däröver och han genombrottet har visat sig uppenbarligen olämplig att inneha uppdraget.

Skiljs uppdragstagare från uppdraget enligt första stycket, skall hänsyn tas därtill vid bestämmande av straff för brottet.

Med uppdrag hos staten eller hos kommun likställs uppdrag hos andra sådana arbetsgivare som avses i 2 § andra stycket 1.

26 kap.

2 §⁶

Fängelse får användas såsom gemensamt straff för flera brott, om fängelse kan följa på något av brotten.

Fängelse på viss tid får sättas över det svåraste av de högsta straff som kan följa på brotten men

Fängelse på viss tid får sättas över det svåraste av de högsta straff som kan följa på brotten men

⁴ Senaste lydelse 1981:469.

⁵ Senaste lydelse 1982:102.

⁶ Senaste lydelse 1983:351.

Nuvarande lydelse

får inte överskrida detta med mer än två år eller överstiga de högsta straffen sammanlagda med varandra. Bötesstraff skall därvid anses svara mot fängelse fjorton dagar.

Ej må det svåraste av de lägsta straffen underskridas.

Föreslagen lydelse

får inte överstiga de högsta straffen sammanlagda med varandra. Det får inte heller överskrida det svåraste straffet med mer än

1. ett år, om det svåraste straffet är kortare än fängelse i fyra år,

2. två år, om det svåraste straffet är fängelse i fyra år eller längre men inte uppgår till fängelse i åtta år,

3. fyra år, om det svåraste straffet är fängelse i åtta år eller längre.

Vid tillämpningen av andra stycket skall bötesstraff anses motsvara fängelse fjorton dagar.

Det svåraste av de lägsta straffen får inte underskridas.

Prop. 1987/88: 120

Bilaga 4

11 §⁷

I anslutning till att villkorlig frigivning äger rum eller senare kan förordnas att den frigivne skall stå under övervakning, om det bedöms som påkallat. Sådant förordnande meddelas av skyddskonsulent i kriminalvårdsverket. Övervakningen skall utan något särskilt förordnande upphöra sedan ett år av prövotiden har förflutit, om inte annat följer av 18 §.

I anslutning till att villkorlig frigivning äger rum eller senare kan beslutas att den frigivne skall stå under övervakning, om det bedöms som påkallat. Sådant beslut meddelas av skyddskonsulent i kriminalvårdsverket. Har övervakning beslutats men bedöms därefter att övervakning inte längre är påkallad, får övervakningsnämnden förordna att övervakningen skall upphöra. Övervakningen skall utan något särskilt beslut upphöra sedan ett år av prövotiden har förflutit, om inte annat följer av 18 §.

27 kap

1 §⁸

Villkorlig dom får meddelas för ett brott, på vilket fängelse kan följa, om det inte med hänsyn till den tilltalades personliga förhållanden finns grundad anledning befara att han kommer att göra sig skyldig till fortsatt brottslighet.

Villkorlig dom får ej meddelas, om på grund av brottets svårhet eller annars hinder möter av hänsyn till allmän laglydnad. I fråga om brott av krigsman får villkorlig dom

Rätten får döma till villkorlig dom för ett brott för vilket påföljden inte bedöms kunna stanna vid böter.

⁷ Senaste lydelse 1983:240.

⁸ Senaste lydelse 1983:240.

brukas endast när det bedöms kunna ske utan fara för krigslydnaden och ordningen inom försvarsmakten.

2 §⁹

Om det anses påkallat för den tilltalades tillrättaförande eller av hänsyn till allmän laglydnad, får jämte villkorlig dom dömas till dagsböter, högst etthundraåttio, vare sig böter har föreskrivits för brottet eller ej.

Villkorlig dom får förenas med dagsböter, högst etthundraåttio, vare sig böter har föreskrivits för brottet eller ej.

28 kap.

1 §¹⁰

Skyddstillsyn får ådömas för ett brott på vilket fängelse kan följa, om det med hänsyn till den tilltalades personliga förhållanden finns anledning anta att påföljden kan bidra till att han avhåller sig från fortsatt brottslighet. Är mera ingripande påföljd påkallad, får skyddstillsyn dock inte ådömas.

Rätten får döma till skyddstillsyn för ett brott för vilket påföljden inte bedöms kunna stanna vid böter.

Den som är under aderton år må ej dömas till skyddstillsyn, med mindre denna påföljd finnes lämpligare än vård inom socialtjänsten.

Är det lindrigaste straff som är stadgat för brottet fängelse i ett år eller däröver, må dömas till skyddstillsyn allenast om särskilda skäl äro därtill.

Kan det antas att missbruk av beroendeframkallande medel eller något annat särskilt förhållande som påkallar vård eller annan behandling i väsentlig grad har bidragit till att brottet har begåtts, skall rätten, när den bedömer frågan huruvida skyddstillsyn är en tillräckligt ingripande påföljd, särskilt beakta om den tilltalade förklarar sig villig att undergå lämplig behandling som enligt en för honom uppgjord plan kan anordnas i samband med verkställigheten av en dom på skyddstillsyn.

⁹ Senaste lydelse 1983:240.

¹⁰ Senaste lydelse 1987:761.

melser om att den dömda åtar sig skyldighet att genomgå kroppsvisitation och kroppsbesiktning för kontroll av att han ej missbrukar beroendeframkallande medel.

6 a §

I fall som avses i 30 kap. 9 § andra stycket 3 skall rätten, om den planerade behandlingen är av avgörande betydelse för att döma till skyddstillsyn, i domslutet ange hur långt fängelsestraff som skulle ha ådömts, om fängelse i stället hade valts som påföljd.

I sådant fall skall vidare i domen alltid meddelas föreskrift om den behandlingsplan som den dömda har åtagit sig att följa. En sådan behandlingsplan får innehålla bestämmelser om att den dömda är skyldig att genomgå kroppsvisitation och kroppsbesiktning för kontroll av att han inte missbrukar beroendeframkallande medel.

I samband med en sådan behandlingsplan får föreskrivas att den som ansvarar för behandlingen skall anmäla till skyddskonsulenten och åklagaren om den dömda allvarligt åsidosätter sina åligganden enligt planen.

7 §¹⁴

Iakttar den dömda inte vad som åligger honom till följd av domen på skyddstillsyn, får övervakningsnämnden, utom att meddela föreskrift enligt 26 kap. 15 § eller fatta beslut i fråga som avses i 37 kap. 7 § första stycket,

1. besluta att varning skall meddelas den dömda, eller
2. besluta om övervakning av den dömda under viss tid efter det att ett år av prövotiden har förflutit, dock längst till prövotidens utgång.

Har övervakning beslutats enligt första stycket 2 men bedöms denna inte längre vara påkallad, får övervakningsnämnden förordna att övervakningen skall upphöra. Samma gäller om rätten med stöd av 34 kap. 6 § beslutat om övervakning och denna pågått i ett år.

Åtgärd som avses i denna para-

Åtgärd som avses i första stycket

¹⁴ Senaste lydelse 1983:240.

graf må ej av övervakningsnämnden beslutas efter prövotidens utgång.

får inte beslutas av övervakningsnämnden efter prövotidens utgång.

8 §¹⁵

Har den dömde allvarligt åsidosatt sina åligganden och kan det antas att sådana åtgärder som övervakningsnämnden får vidta blir utan verkan, skall nämnden hos åklagare göra framställning om att han vid domstol för talan om att skyddstillsynen skall undanröjas. Även utan framställning från nämnden får sådan talan väckas, om den dömde i fall som avses i 3 § tredje stycket allvarligt har åsidosatt sina åligganden enligt den behandlingsplan som gäller för honom.

Talan skall anhängiggöras före prövotidens utgång.

Har den dömde allvarligt åsidosatt sina åligganden och kan det antas att sådana åtgärder som övervakningsnämnden får vidta blir utan verkan, skall nämnden begära att åklagare vid domstol för talan om att skyddstillsynen skall undanröjas. Även utan framställning från nämnden får sådan talan väckas, om den dömde i fall som avses i 6 a § första stycket allvarligt har åsidosatt sina åligganden enligt den behandlingsplan som gäller för honom.

9 §¹⁶

Undanröjs skyddstillsynen, skall rätten bestämma annan påföljd för brottet. Därvid skall skälig hänsyn tas till vad den dömde har undergått till följd av domen på skyddstillsyn samt till böter eller fängelse som ådömts enligt 2 eller 3 § eller 34 kap. 6 §. I fall som här avses får fängelse ådömas på kortare tid än vad som är föreskrivet för brottet. Har uppgift som avses i 3 § tredje stycket lämnats i domen skall, om fängelse ådöms, detta beaktas när straffets längd bestäms.

Finnas tillräckliga skäl ej föreligga att undanröja skyddstillsynen, må rätten istället besluta åtgärd som avses i 7 §. Sådan åtgärd må ej beslutas efter prövotidens utgång.

Undanröjs skyddstillsynen, skall rätten bestämma annan påföljd för brottet. Därvid skall skälig hänsyn tas till vad den dömde har undergått till följd av domen på skyddstillsyn samt till böter eller fängelse som ådömts enligt 2 eller 3 § eller 34 kap. 6 §. I fall som här avses får fängelse ådömas på kortare tid än vad som är föreskrivet för brottet. Har uppgift som avses i 6 a § första stycket lämnats i domen skall, om fängelse ådöms, detta beaktas när straffets längd bestäms.

29 kap. Om straffmätning och påföljdseftergift

1 §

Straff skall, med beaktande av intresset av en enhetlig rättstillämpning, bestämmas inom ramen för den tillämpliga straffskalan efter brottets eller den samlade brottslighetens straffvärde.

¹⁵ Senaste lydelse 1987:761.

¹⁶ Senaste lydelse 1987:761.

Vid bedömningen av straffvärdet skall särskilt beaktas den skada, kränkning eller fara som gärningen inneburit, vad den tilltalade insett eller borde ha insett om detta samt de avsikter eller motiv som han haft.

2 §

Såsom försvårande omständigheter vid bedömningen av straffvärdet skall, vid sidan av vad som gäller för varje särskild brottstyp, särskilt beaktas

1. om den tilltalade avsett att brottet skulle få betydligt allvarigare följder än det faktiskt fått,

2. om den tilltalade visat särskild hänsynslöshet,

3. om den tilltalade utnyttjat någon annans skyddslösa ställning eller särskilda svårigheter att värja sig,

4. om den tilltalade grovt utnyttjat sin ställning eller i övrigt missbrukat ett särskilt förtroende,

5. om den tilltalade förmått någon annan att medverka till brottet genom allvarligt tvång, svek eller missbruk av dennes ungdom, oförstånd eller beroende ställning eller

6. om brottet utgjort ett led i en brottslig verksamhet som varit särskilt noggrant planlagd eller bedrivits i stor omfattning och i vilken den tilltalade spelat en betydande roll.

3 §

Såsom förmildrande omständigheter vid bedömningen av straffvärdet skall, vid sidan av vad som är föreskrivet för vissa fall, särskilt beaktas

1. om brottet föranletts av någon annans grovt kränkande beteende,

2. om den tilltalade till följd av själslig abnormitet eller sinnnesrörelse eller av någon annan orsak haft starkt nedsatt förmåga att kontrollera sitt handlande,

3. om den tilltalades handlande stått i samband med hans uppenbart bristande utveckling, erfaren-

het eller omdömesförmåga eller

4. om brottet föranletts av stark mänsklig medkänsla.

Om det är uppenbart påkallat med hänsyn till brottets straffvärde, får dömas till lindrigare straff än som är stadgat för brottet.

4 §

Vid straffmätningen skall rätten, om förhållandet inte tillräckligt kan beaktas genom påföljdsvalet eller genom förverkande av villkorligt medgiven frihet, utöver brottets straffvärde, i skäligen utsträckning ta hänsyn till om den tilltalade tidigare dömts för brott. Härvid skall särskilt beaktas vilken omfattning den tidigare brottsligheten haft, vilken tid som förflutit mellan brotten samt huruvida den tidigare och den nya brottsligheten är likartade eller brottsligheten i båda fallen är särskilt allvarlig.

5 §

Vid straffmätningen skall rätten utöver brottets straffvärde i skäligen omfattning beakta

1. om den tilltalade till följd av brottet drabbats av allvarlig kroppsskada,

2. om den tilltalade efter förmåga sökt förebygga eller avhjälpa eller begränsa skadliga verkningar av brottet,

3. om den tilltalade frivilligt angett sig,

4. om den tilltalade förorsakas men genom att han på grund av brottet utvisas ur riket,

5. om den tilltalade till följd av brottet drabbats av eller om det finns grundad anledning anta att han kommer att drabbas av avskedande eller uppsägning från anställning eller annat hinder eller synnerlig svårighet i yrkes- eller näringsutövning,

6. om den tilltalade till följd av hög ålder eller dålig hälsa skulle drabbas oskäligt hårt av ett straff utmätt efter brottets straffvärde,

7. om en i förhållande till brottets

art ovanligt lång tid förflutit sedan brottet begicks eller

8. om någon annan omständighet föreligger som påkallar att den tilltalade får ett lägre straff än brottets straffvärde motiverar.

Föreligger omständighet som avses i första stycket, får rätten, om särskilda skäl påkallar det, döma till lindrigare straff än som är föreskrivet för brottet.

6 §

Är det med hänsyn till någon sådan omständighet som avses i 5 § uppenbart oskäligt att döma till påföljd, skall rätten meddela påföljds-eftergift.

7 §

Har någon begått brott innan han fyllt tjuogoett år, skall hans ungdom beaktas särskilt vid straffmätningen. Härvid får dömas till lindrigare straff än som är föreskrivet för brottet.

Ingen får dömas till fängelse på livstid för brott som han har begått innan han fyllt tjuogoett år.

30 kap. Om val av påföljd

1 §

Vid val av påföljd är fängelse att anse som en svårare påföljd än villkorlig dom och skyddstillsyn.

Särskilda bestämmelser finns om användningen av överlämnande till särskild vård.

2 §

Ingen får dömas till flera påföljder för samma brott, om inte något annat är föreskrivet.

3 §

När någon döms för flera brott, skall rätten döma till gemensam påföljd för brotten, om inte något annat är föreskrivet.

Om det finns särskilda skäl, får rätten för ett eller flera brott döma till böter och samtidigt döma till annan påföljd för brottsligheten i övrigt. Vidare får rätten döma till

fängelse för ett eller flera brott samtidigt som den dömer till villkorlig dom eller skyddstillsyn för brottsligheten i övrigt.

4 §

Vid val av påföljd skall rätten fästa särskilt avseende vid omständigheter som talar för en lindrigare påföljd än fängelse. Därvid skall rätten beakta sådana omständigheter som anges i 29 kap. 5 §.

Som skäl för fängelse får rätten, utöver gärningens straffvärde, beakta att den tilltalade tidigare gjort sig skyldig till brott eller att brottet är av sådan art att särskilda skäl krävs för annan påföljd.

5 §

För brott som någon begått innan han fyllt arton år får rätten döma till fängelse endast om det finns synnerliga skäl.

För brott som någon begått efter det att han fyllt arton men innan han fyllt tjuogoett år får rätten döma till fängelse endast om det med hänsyn till gärningens straffvärde eller annars finns särskilda skäl för det.

6 §

För brott som någon begått under inflytande av sinnessjukdom, sinnesslöhet eller annan själslig abnormitet av så djupgående natur att den måste anses jämställd med sinnessjukdom, får rätten inte tillämpa annan påföljd än överlämnande till särskild vård, böter eller skyddstillsyn.

Bör påföljd som nu sagts inte tillämpas, skall den tilltalade vara fri från påföljd.

7 §

Vid val av påföljd skall rätten som skäl för villkorlig dom beakta om det saknas särskild anledning att befara att den tilltalade kommer att göra sig skyldig till fortsatt brottslighet.

8 §

Villkorlig dom skall förenas med dagsböter, om inte ett bötesstraff med hänsyn till andra följder av brottet skulle drabba den tilltalade alltför hårt eller om det finns andra särskilda skäl mot att döma till böter.

9 §

Vid val av påföljd skall rätten som skäl för skyddstillsyn beakta om det finns anledning att anta att denna påföljd kan bidra till att den tilltalade avhåller sig från fortsatt brottslighet.

Som särskilda skäl för skyddstillsyn kan rätten beakta

1. om en påtaglig förbättring skett av den tilltalades personliga eller sociala situation i något hänseende som kan antas ha haft samband med hans brottslighet,

2. om den tilltalade undergår behandling för missbruk eller annat förhållande som kan antas ha samband med hans brottslighet eller

3. om missbruk av beroendeframkallande medel eller något annat särskilt förhållande som påkallar vård eller annan behandling i väsentlig grad har bidragit till att brottet har begåtts och den tilltalade förklarar sig villig att undergå lämplig behandling som enligt en för honom uppgjord plan kan anordnas i samband med verkställigheten.

10 §

Vid bedömningen av frågan om skyddstillsyn bör förenas med dagsböter skall rätten beakta om detta är påkallat med hänsyn till brottslighetens straffvärde eller art eller den tilltalades tidigare brottslighet.

11 §

Skyddstillsyn får förenas med fängelse endast om det är oundgängligen påkallat med hänsyn till brottslighetens straffvärde eller till den tilltalades tidigare brottslighet,

33 kap.

Om nedsättning och uteslutning av påföljd

Om avräkning av anhållnings- och häktetid m. m.

8 §¹⁷

Vid prövning i högre rätt av klagan angående ådömd påföljd må beslut i fråga som avses i 5–7 § ändras även om talan ej fullföljts mot beslutet.

Vid prövning i högre rätt av klagan angående ådömd påföljd må beslut i 5 och 6 §§ ändras även om talan ej fullföljts mot beslutet.

34 kap.

4 §¹⁸

Tillämpas 1 § 1 eller 2 beträffande någon som villkorligt frigivits från fängelse, må, om brottet begåtts under prövotiden, den villkorligt medgivna friheten eller del därav förklaras förverkad.

Vid bedömande av om förverkande bör beslutas och i så fall av hur stor del av den villkorligt medgivna friheten som skall förklaras förverkad skall beaktas, om den tidigare och den nya brottsligheten är likartade, om brottsligheten i båda fallen är allvarlig samt om den nya brottsligheten är svårare eller lindrigare än den tidigare. Vidare skall beaktas den tid som förflutit mellan brotten.

Beslutas ej förverkande enligt första stycket åger rätten besluta åtgärd som avses i 26 kap. 18 § eller förlänga prövotiden med högst ett år utöver den vid frigivningen bestämda tiden.

Förverkande eller åtgärd som nyss sagts må ej beslutas, med mindre fråga därom uppkommer i mål vari den frigivne häktats eller erhållit del av åtal före prövotidens utgång.

5 §¹⁹

Är den tidigare ådömda påföljden villkorlig dom, må förordnande enligt 1 § 1 meddelas *allenast med avseende å* brott som begåtts före prövotidens början.

Meddelas förordnande enligt 1 § 1, får rätten, om *det anses påkallat för den tilltalades tillrättaförande eller av hänsyn till allmän laglydnad*, även döma till dagsböter, högst etthundraåttio, vare sig böter har föreskrivits för brottet eller ej.

Är den tidigare ådömda påföljden villkorlig dom, får förordnande enligt 1 § 1 meddelas *endast för* brott som begåtts före prövotidens början.

Meddelas förordnande enligt 1 § 1, får rätten, om *den nya brottslighetens straffvärde eller art påkallar det*, även döma till dagsböter, högst etthundraåttio, vare sig böter har föreskrivits för brottet eller inte.

¹⁷ Senaste lydelse 1973:43.

¹⁸ Senaste lydelse 1979:680.

¹⁹ Senaste lydelse 1983:240.

Tillämpas 1 § 1 eller 2, *må* rätten besluta åtgärd som sägs i 27 kap. 6 § 1 eller 2 eller förlänga prövotiden till tre år, dock endast om fråga därom uppkommer i mål vari den dömd häktats eller erhållit del av åtal före prövotidens utgång.

Undanröjande av villkorlig dom enligt 1 § 3 *må ej* ske, med mindre fråga därom uppkommer i mål vari den dömd häktats eller erhållit del av åtal inom ett år från prövotidens utgång.

Tillämpas 1 § 1 eller 2, *får* rätten besluta åtgärd som sägs i 27 kap. 6 § 1 eller 2 eller förlänga prövotiden till tre år, dock endast om fråga därom uppkommer i mål vari den dömd häktats eller erhållit del av åtal före prövotidens utgång.

Undanröjande av villkorlig dom enligt 1 § 3 *får inte* ske, med mindre fråga därom uppkommer i mål vari den dömd häktats eller erhållit del av åtal inom ett år från prövotidens utgång.

6 §²⁰

Är den tidigare ådömda påföljden skyddstillsyn, får rätten vid tillämpning av 1 § 1, om *det anses påkallat för den tilltalades tillrättaförande eller av hänsyn till allmän laglydnad*, även döma till dagsböter, högst etthundraåttio, vare sig böter har föreskrivits för brottet eller ej. Är fängelse föreskrivet för det nya brottet och *prövas frihetsberövande oundgängligen erforderligt av hänsyn till allmän laglydnad*, får rätten i stället för att döma till böter döma till fängelse enligt 28 kap. 3 §.

Tillämpas 1 § 1 eller 2, får rätten besluta åtgärd som avses i 28 kap. 9 § eller förlänga prövotiden till högst fem år. Har den dömd åtagit sig att följa en sådan behandlingsplan som avses i 28 kap. 1 § *fyärde* stycket, tillämpas även 28 kap. 3 § *tredje stycket och 6 § andra och tredje styckena*.

Döms den tilltalade med tillämpning av 1 § 3 till fängelse, skall när straffets längd bestäms skälig hänsyn tas till vad han har undergått till följd av domen på skyddstillsyn och till vad han har avtjänat av fängelse som ådömts enligt första stycket eller 28 kap. 3 § liksom till böter som ådömts enligt första stycket eller 28 kap. 2 §. I fall som här avses får

Är den tidigare ådömda påföljden skyddstillsyn, får rätten vid tillämpning av 1 § 1, om *den nya brottslighetens straffvärde eller art eller den tilltalades tidigare brottslighet påkallar det*, även döma till dagsböter, högst etthundraåttio, vare sig böter har föreskrivits för brottet eller ej. Är fängelse föreskrivet för det nya brottet och *kan, med hänsyn till sådana omständigheter som i 30 kap. 11 § sägs, 1 § 1 inte tillämpas med mindre än att sådant förordnande förenas med frihetsberövande*, får rätten i stället för att döma till böter döma till fängelse enligt 28 kap. 3 §.

Tillämpas 1 § 1 eller 2 får rätten besluta åtgärd som avses i 28 kap. 9 § eller förlänga prövotiden till högst fem år. Har den dömd åtagit sig att följa en sådan behandlingsplan som avses i 30 kap. 9 § *andra stycket 3*, tillämpas *bestämmelserna i 28 kap. 6 a §*.

Döms den tilltalade med tillämpning av 1 § 3 till fängelse, skall när straffets längd bestäms skälig hänsyn tas till vad han har undergått till följd av domen på skyddstillsyn och till vad han har avtjänat av fängelse som ådömts enligt första stycket eller 28 kap. 3 § liksom till böter som ådömts enligt första stycket eller 28 kap. 2 §. I fall som här avses får

²⁰ Senaste lydelse 1987:761.

fängelse ådömas på kortare tid än vad som är föreskrivet för brottet. Har uppgift som avses i 28 kap. 3 § tredje stycket lämnats i domen skall, om fängelse ådöms, detta beaktas, när straffets längd bestäms.

Fängelse enligt första stycket *må ej* ådömas och beslut enligt andra stycket eller beslut om undanröjande av skyddstillsyn *må ej* meddelas, *med mindre* fråga därom uppkommer i mål vari den dömdede häktats eller erhållit del av åtal före prövotidens utgång.

fängelse ådömas på kortare tid än vad som är föreskrivet för brottet. Har uppgift som avses i 28 kap. 6 a § första stycket lämnats i domen skall, om fängelse ådöms, detta beaktas, när straffets längd bestäms.

Fängelse enligt första stycket *får inte* ådömas och beslut enligt andra stycket eller beslut om undanröjande av skyddstillsyn *får inte* meddelas, *i annat fall än när* fråga därom uppkommer i mål vari den dömdede häktats eller erhållit del av åtal före prövotidens utgång.

37 kap.

7 §²¹

Den som har dömts till fängelse får begära prövning av en skyddskonsulents beslut enligt 26 kap. 11 §, 12 § andra meningen eller 13 § andra meningen hos den övervakningsnämnd inom vars verksamhetsområde skyddskonsulenten är verksam. Nämnden får också självmant ta upp ett sådant beslut till omprövning och i övrigt fatta beslut i ett ärende, vars avgörande enligt någon av de bestämmelser som har angetts nu ankommer på skyddskonsulenten. Konsulenten kan hänskjuta ett sådant ärende till nämnden för avgörande.

Om den som har dömts till fängelse inte är nöjd med ett beslut av en övervakningsnämnd enligt 26 kap. 15, 18, 19 eller 22 §, får han hos kriminalvårdsnämnden begära prövning av beslutet.

Kriminalvårdsnämnden kan i samband med beslut om villkorlig frigivning enligt 26 kap. 9 § meddela sådant förordnande om övervakning som enligt 11 § samma kapitel ankommer på skyddskonsulenten.

Om den som har dömts till fängelse inte är nöjd med ett beslut av en övervakningsnämnd enligt 26 kap. 11, 15, 18, 19 eller 22 §, får han hos kriminalvårdsnämnden begära prövning av beslutet.

38 kap.

2 a §

Har vid straffmätning eller val av påföljd enligt vad som framgår av domen särskilt beaktats huruvida den tilltalade till följd av brottet kan komma att drabbas av avskedande eller uppsägning från arbetsanställning och har det antagande som i detta hänseende legat till grund för domen visat sig felaktigt, får rätten efter ansökan av åklagaren eller den dömda undanröja den

²¹ Senaste lydelse 1983:240.

å dömda påföljden och döma till ny påföljd för brottet. Detta gäller dock endast om den tidigare å dömda påföljden inte har till fullo verkställts. Görs en sådan ansökan, får rätten förordna att den tidigare å dömda påföljden tills vidare inte får verkställas.

Är den tidigare påföljden skyddstillsyn och bestäms den nya påföljden till fängelse, skall vid straffets bestämmande skäligen hänsyn tas till vad den dömda undergått till följd av domen på skyddstillsyn. Härvid får dömas till fängelse på kortare tid än vad som är föreskrivet för brottet.

Undanröjs fängelse och dömer rätten till nytt fängelsestraff, skall den tid under vilken det tidigare straffet verkställts anses som verkställighet av det nya straffet. Rätten skall i domen ange den sålunda verkställda tiden.

6 §²²

Nämndemän skall deltaga vid underåtts avgörande av fråga, som avses i 2 § eller i 27 kap. 6 §, 28 kap. 9 § eller 34 kap. 10 § andra stycket eller 18 §. Detsamma skall gälla i fråga om undanröjande av påföljd enligt 34 kap. 1 § 3, förverkande av villkorligt medgiven frihet eller annan åtgärd enligt 34 kap. 4 § samt åtgärd enligt 34 kap. 5 § tredje stycket eller 34 kap. 6 § andra stycket.

Vid avgörande av fråga, som avses i 27 kap. 5 § tredje stycket eller 28 kap. 11 § första och andra styckena, är underrätt domför med en lagfaren domare.

8 §²³

I mål om åtgärd enligt 2 § eller 27 kap. 5 § tredje stycket eller 6 §, 28 kap. 9 § eller 34 kap. 10 § andra stycket skall underrätt lämna den dömda tillfälle att yttra sig. Begär han att bli muntligen hörd, skall tillfälle därtill beredas honom. I mål

I mål om åtgärd enligt 2 eller 2 a § eller 27 kap. 5 § tredje stycket eller 6 §, 28 kap. 9 § eller 34 kap. 10 § andra stycket skall underrätt lämna den dömda tillfälle att yttra sig. Begär han att bli muntligen hörd, skall tillfälle därtill beredas

²² Senaste lydelse 1987:761.

²³ Senaste lydelse 1987:761.

Nuvarande lydelse

om åtgärd enligt 34 kap. 18 § skall den dömde lämnas tillfälle att yttra sig där så är möjligt. Rättens avgörande av saken sker genom beslut.

Åtgärd enligt 28 kap. 11 § första och andra styckena får beslutas utan att tillfälle bereds den dömde att yttra sig.

Föreslagen lydelse

honom. I mål om åtgärd enligt 34 kap. 18 § skall den dömde lämnas tillfälle att yttra sig där så är möjligt. Rättens avgörande av saken sker genom beslut.

Prop. 1987/88:120

Bilaga 4

-
1. Denna lag träder i kraft den 1 januari 1989.

2 Förslag till Lag om ändring i rättegångsbalken

Prop. 1987/88:120
Bilaga 4

Härigenom föreskrivs att 20 kap. 7 § och 51 kap. 25 § rättegångsbalken skall ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

20 kap.

7 §¹

Åklagare får besluta att underlåta åtal för brott (åtalsunderlåtelse) under förutsättning att något väsentligt allmänt eller enskilt intresse ej åsidosätts:

1. om det kan antas att brottet inte skulle föranleda annan påföljd än böter,

2. om det kan antas att påföljden skulle bli villkorlig dom och det finns särskilda skäl för åtalsunderlåtelse,

3. om den misstänkte begått annat brott och det utöver påföljden för detta brott inte krävs påföljd med anledning av det föreliggande brottet, eller

4. om brottet uppenbarligen begåtts under inflytande av sådan själslig abnormitet, som avses i 33 kap. 2 § brottsbalken, samt psykiatrisk vård eller vård enligt lagen (1967:940) angående omsorger om vissa psykiskt utvecklingsstörda kommer till stånd utan lagföring.

4. om brottet uppenbarligen begåtts under inflytande av sådan själslig abnormitet, som avses i 30 kap. 6 § brottsbalken, samt psykiatrisk vård eller vård enligt lagen (1967:940) angående omsorger om vissa psykiskt utvecklingsstörda kommer till stånd utan lagföring.

Åtal får underlåtas i andra fall än som nämns i första stycket, om det av särskilda skäl är uppenbart att det inte krävs någon påföljd för att avhålla den misstänkte från vidare brottslighet och att det med hänsyn till omständigheterna inte heller krävs av andra skäl att åtal väcks.

51 kap.

25 §²

Ej må hovrätten i anledning av den tilltalades talan eller talan, som av åklagare föres till hans förmån, döma till brottspåföljd, som är att anse såsom svårare än den, vartill underrätten dömt. Har den tilltalade av underrätten dömts till fängelse, äge hovrätten förordna om villkorlig dom, skyddstillsyn eller överlämnande till särskild vård, så ock jämte villkorlig dom, skyddstillsyn eller överlämnande till vård inom socialtjänsten döma till böter ävensom jämte skyddstillsyn döma till fängelse enligt 28 kap. 3 § brottsbalken. Har underrätten meddelat förordnande som nu sagts, äge hovrätten döma till annanpåföljd.

Hovrätten får inte heller med anledning av talan som anges i första stycket besluta om utvisning, om underrätten inte meddelat sådant beslut, eller bestämma längre tid

¹ Senaste lydelse 1985:13.

² Senaste lydelse 1981:228.

Föreslagen lydelse
än underrätten gjort för förbud för
den tilltalade att återvända till Sve-
rige.

Prop. 1987/88: 120
Bilaga 4

Denna lag träder i kraft den 1 januari 1989.

3 Förslag till
Lag om ändring i lagen (1951:649) om straff för vissa
trafikbrott

Prop. 1987/88:120
Bilaga 4

Härigenom föreskrivs att 6 §¹ lagen (1951:649) om straff för vissa trafikbrott skall upphöra att gälla vid utgången av år 1988.

¹ Senaste lydelse 1980:976.

4 Förslag till
Lag om ändring i lagen (1963:197) om allmänt
kriminalregister

Prop. 1987/88:120
Bilaga 4

Härigenom föreskrivs att 2 § lagen (1963:197) om allmänt kriminalregister skall ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

2 §¹

Register skall innehålla uppgifter angående dem som av domstol i riket

1. dömts till fängelse, villkorlig dom eller skyddstillsyn;

2. överlämnats till sluten eller öppen psykiatrisk vård eller till vård i specialsjukhus för psykiskt utvecklingsstörda eller, om för brottet är stadgat fängelse, till vård enligt lagen (1981:1243) om vård av missbrukare i vissa fall; eller

3. ålagts förvandlingsstraff för böter.

Har brott, för vilket dömts till skyddstillsyn, enligt domen begåtts under inflytande av sådan själslig abnormitet som avses i 33 kap. 2 § brottsbalken, skall detta särskilt anmärkas i registret.

Har brott, för vilket dömts till skyddstillsyn, enligt domen begåtts under inflytande av sådan själslig abnormitet som avses i 30 kap. 6 § brottsbalken, skall detta särskilt anmärkas i registret.

I registret skall antecknas brottet samt uppgift om verkställd personutredning och om domen eller beslutet.

1. Denna lag träder i kraft den 1 januari 1989.

¹ Senaste lydelse 1983:354.

5 Förslag till
Lag om ändring i lagen (1965:94) om polisregister m. m.

Prop. 1987/88: 120
Bilaga 4

Härigenom föreskrivs att 7 § lagen (1965:94) om polisregister m. m. skall ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

7 §¹

I uppgift från polisregister må, om ej annat följer av 7 a §, ej medtagas anteckning om

1. böter, sedan fem år förflutit från dom, beslut eller godkännande av strafföreläggande;

2. villkorlig dom, skyddstillsyn, fängelse som ådömts enligt 28 kap. 3 § brottsbalken, överlämnande till särskild vård, dom varigenom någon enligt 33 kap. 2 § brottsbalken förklarats fri från påföljd, beslut av åklagare att icke tala å brott eller beslut om utvisning enligt 38, 43, 47 eller 48 § utlänningslagen (1980:376), sedan tio år förflutit från dom eller beslut;

2. villkorlig dom, skyddstillsyn, fängelse som ådömts enligt 28 kap. 3 § brottsbalken, överlämnande till särskild vård, dom varigenom någon enligt 30 kap. 6 § brottsbalken förklarats fri från påföljd, beslut av åklagare att icke tala å brott eller beslut om utvisning enligt 38, 43, 47 eller 48 § utlänningslagen (1980:376), sedan tio år förflutit från dom eller beslut;

3. fängelse i annat fall än som avses i 2 samt förvandlingsstraff för böter, sedan tio år förflutit från frigivningen;

4. vandel i övrigt, sedan tio år förflutit från den händelse som föranlett anteckningen.

Anteckning om utvisning som beslutats av allmän domstol tas med under den tid, som är föreskriven för den brottspåföljd som har ådömts jämte utvisningen.

Har före utgången av tid som nu sagts beträffande samma person ånyo meddelats dom eller beslut eller förekommit händelse, som antecknats i registret och icke avser endast förändring av påföljd eller verkställighet av tidigare dom eller beslut, må båda anteckningarna medtagas så länge någondera må medtagas enligt första eller andra stycket. Förekommer flera anteckningar, äger vad nu sagts motsvarande tillämpning.

Denna lag träder i kraft den 1 januari 1989.

¹ Senaste lydelse 1983:355.

6 Förslag till
Lag om ändring i bötesverkställighetslagen (1979:189)

Prop. 1987/88:120
Bilaga 4

Härigenom föreskrivs att 22 § bötesverkställighetslagen (1979:189) skall ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

22 §¹

Förvandling får ej ske av

1. böter, som har ådömts med stöd av 33 kap. 2 § brottsbalken,

1. böter, som har ådömts med stöd av 30 kap. 6 § brottsbalken,

2. vite, som har utdömts för underlåtenhet att fullgöra dom eller beslut rörandesaken i mål som har handlagts enligt lagen (1974:371) om rättegången i arbetstvister.

Om hinder i andra fall mot förvandling av böter eller viten finns särskilda bestämmelser.

Denna lag träder i kraft den 1 januari 1989. Äldre bestämmelser gäller dock fortfarande i fråga om böter som har ådömts före ikraftträdandet.

¹ Senaste lydelse 1983:352.

7 Förslag till
Lag om ändring i utlänningslagen (1980:376)

Prop. 1987/88:120
Bilaga 4

Härigenom föreskrivs att 40 § utlänningslagen (1980:376) skall ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

40 §

En utlänning får utvisas ur riket,

1. om utlänningen döms för ett brott, på vilket kan följa fängelse i mer än ett år, eller om domstol undanröjer en villkorlig dom eller skyddstillsyn som utlänningen har dömts till för ett sådant brott, eller

2. om utlänningen har begått ett brott, på vilket kan följa fängelse enligt denna lag eller enligt författningar som har utfärdats med stöd av lagen, samt omständigheterna vid brottet är försvårande eller utlänningen under de senaste två åren före brottet har begått brott av samma slag.

Utlänningen får dock utvisas endast om det på grund av gärningens beskaffenhet och övriga omständigheter kan befaras att han kommer att fortsätta med brottslig verksamhet här i riket eller om brottet är sådant att han inte bör få stanna kvar.

Utvisning på grund av brott beslutas av den domstol som handlägger brottmålet.

Utvisas en utlänning, skall det men som han därigenom åsamkas beaktas när påföljden för brottet bestäms. När en domstol enligt 34 kap. brottsbalken beslutar att förändra en påföljd, som en utlänning har dömts till jämte utvisning, får domstolen även meddela det beslut beträffande utvisningen, som förändringen av påföljd ger anledning till.

När en domstol enligt 34 kap. brottsbalken beslutar att förändra en påföljd, som en utlänning har dömts till jämte utvisning, får domstolen även meddela det beslut beträffande utvisningen, som förändringen av påföljd ger anledning till.

Denna lag träder i kraft den 1 januari 1989.

Utdrag ur protokoll vid sammanträde 1988-02-29

Närvarande: justitierådet Mannerfelt, regeringsrådet Palm, justitierådet Freyschuss.

Enligt protokoll vid regeringssammanträde den 4 februari 1988 har regeringen på hemställan av statsrådet Leijon beslutat inhämta lagrådets yttrande över förslag till

1. lag om ändring i brottsbalken,
2. lag om ändring i rättegångsbalken,
3. lag om ändring i lagen (1951:649) om straff för vissa trafikbrott,
4. lag om ändring i lagen (1963:197) om allmänt kriminalregister,
5. lag om ändring i lagen (1965:94) om polisregister m. m.,
6. lag om ändring i bötesverkställighetslagen (1979:189),
7. lag om ändring i utlänningslagen (1980:376).

Förslagen har inför lagrådet föredragits av utnämnde chefsrådmannen Axel Lundqvist.

Förslagen föranleder följande yttrande av *lagrådet*:

Förslaget till lag om ändring i brottsbalken

Enligt remissförslaget skall den nuvarande bestämmelsen i 1 kap. 7 § brottsbalken (BrB) – som är en allmänt hållen formel angående sammanvägandet av allmänpreventiva och individualpreventiva hänsynstaganden vid påföljdsval – avskaffas och ersättas med ett flertal bestämmelser som mer konkret anvisar vilka förhållanden som skall beaktas vid straffmätning och påföljdsval. Lagtekniskt har därvid valts metoden att till utgångspunkt har tagits brottets straffvärde. I två kapitel – 29 och 30 kapitlen avseende straffmättnings- respektive påföljdsvalsrekvisit – finns bestämmelser som närmare utvisar vilka förhållanden vid sidan av straffvärdet som skall inverka vid påföljdsbestämningen.

Flerstädes i remissprotokollet framgår i anslutning till de enskilda momenten i påföljdsbestämningsproceduren att avsikten inte är att åstadkomma någon allmän förändring i nu tillämpad praxis. Sett ur den synvinkeln kan det föreslagna, lagskrivningsmässigt väsentligt utbyggda systemet – med en omskrivning av ett bibliskt talesätt – sägas innebära att gammalt vin hålls i nya läglar. En del allmänna synpunkter är likväl att anföra i anledning av vissa enskildheter i det nya systemet.

Ett grundläggande drag skall enligt remissförslaget som nämnts vara att brottets *straffvärde* skall vara utgångspunkt för påföljdsbestämningen och att synpunkterna i den delen skall "skiljas" från andra faktorer av betydelse i nämnda bedömning (avsnitt 2.3). Redan i nuvarande straffrättskipning torde enligt långvarig domstolstradition brottets svårhetsgrad ha ansetts utgöra den naturliga utgångspunkten för övervägandena i påföljdsdelen (jfr t. ex. NJA II 1962 s 43), låt vara att den tilltalades personliga omständigheter enligt BrB:s filosofi skulle tillmätas avsevärd vikt vid avvägningen.

Lagrådet uppfattar remissförslaget så, att straffvärdet hädanefter skall tillmätas en mer utslagsgivande effekt men fortfarande skall finnas betydande utrymme för att ta hänsyn till olika individuella omständigheter; betecknande för förslaget är dock att det har föga till övers för att i påföljdsöverbägandena skulle invägas försök till prognoser angående den tilltalades framtida rehabilitering. Lagrådet finner sig inte ha anledning att rikta kritik mot denna grundsyn och positionsförflyttning i jämförelse med den nuvarande, allmänt hållna formeln i 1 kap. 7 §.

Enligt remissprotokollet (avsnitt 2.3) förutser departementschefen att de nya preciserade lagreglerna angående straffmätning och påföljdsval kommer att främja enhetlighet och förutsebarhet i påföljdsbestämningen. Det tilläggs att med de nya reglerna följer ett större krav på domsmotiveringar i påföljdsdelen.

Mot detta skall ställas en del uttalanden, som under remissbehandlingen av kommittéförslaget (som i grunddragen överensstämmer med remissförslaget) förekom och var av innebörd att just detaljbestämmelser om att skilda faktorer som skall inverka vid påföljdsbestämningen kan ge anledning till oenhetlighet, beroende på att olika domare har olika uppfattning om vikten av i lagtexten angivna faktorer. Farhågor uttrycktes också att åliggandet att i processen och domskrivningen beakta de nya, mer detaljerade bestämmelserna skulle innebära en ökad arbetsbelastning för domstolarna.

Lagrådet vill för sin del notera, att de ganska talrika faktorer som enligt förslagets 29 och 30 kapitel skall beaktas vid påföljdsbestämningen naturligen inte kan i lagtext uppfånga vilken relativ vikt som skall tillmätas den ena och den andra faktorn när fler sådana förekommer samtidigt. Att detta förhållande skulle, beroende på enskilda domares olika synsätt i enskildheter, öka risken för oenhetlighet finner lagrådet dock inte antagligt.

Vad angår farhågorna att de tilltänkta, mer detaljerade reglerna skall medföra merarbete för domstolarna har dessa nog något fog för sig. I processföringen får förutsättas att, företrädesvis försvarare, kommer att ägna ökad uppmärksamhet åt enskilda punkter som enligt remissförslaget skall vinna beaktande vid påföljdsbestämningen. För domstolarnas del innebär förslaget att de får anledning att domskälsvis ge besked om sin syn på de enligt förslaget angivna, faktorer som skall inverka på påföljdsbestämningen, allt i den mån dylika faktorer har framförts i processen. Lagrådet vill dock för sin del inte antaga att det skulle vara nämnvärt belastande för domarkåren att i domskålen sätta på pränt de tankegångar de redan med gällande ordning rutinmässigt anlägger i de enskilda målen.

Lagrådets nu anförda synpunkter leder tillbaka till departementschefens grundtes, nämligen att den föreslagna ordningen förutsätts leda till ökad förutsebarhet och enhetlighet. I det avseendet vill lagrådet emellertid anmäla en viss skepsis. I den mån oenhetlighet för närvarande förekommer – ett svårsmätbart fenomen – bör man ej överskatta den nya regleringens förenhetligande effekter.

I det föregående har inte särskilt poängterats att vissa ytterligare inslag i det tilltänkta systemet inrymmer förtydliganden och förändringar. Lagrådet åsyftar härvid särskilt de föreslagna reglerna om skärpning vid återfall,

om förverkande av villkorligt medgiven frihet, om de straffskalor som skall gälla vid flerfaldig brottslighet och om en ny påföljdsvärdering, innebärande att fängelse blir att betrakta som en svårare påföljd än villkorlig dom och skyddstillsyn. Lagrådet har inte funnit anledning till betänkligheter mot de sålunda föreslagna förändringarna utan antar fastmer att de är av godo.

Det lagtekniska infogandet av de nya föreskrifterna i BrB:s regelsystem är väl genomtänkt och enligt lagrådets mening invändningsfritt.

Beträffande några bestämmelser i förslaget förordar lagrådet omformuleringar på sätt nedan framgår.

29 kap. 4 §

Bestämmelsen handlar om återfallssituationers verkan på straffmätningen, varvid använts uttrycket att "den tilltalade tidigare dömts för brott". I 30 kap. 4 § andra stycket, som gäller återfalls betydelse för påföljdsvalet, används däremot ordalagen att "den tilltalade tidigare gjort sig skyldig till brott". Med hänsyn till sambandet mellan bestämmelserna bör samma lokution användas, varvid den sistnämnda bestämmelsens uttryck är att föredra. Däregenom blir klart att till de återfallsgrundande faktorerna i princip hör även fall av åtalsunderlåtelse och strafföreläggande.

30 kap. 4 §

Bestämmelsens andra stycke är till sin uppbyggnad något svårtillgänglig och t. o. m. förvirrande. Klart är utan vidare att tidigare brottslighet kan utgöra ett skäl för fängelse. Men kopplas styckets ingress ihop med dess senare led får man följande säregna tankebyggnad: "Som skäl för fängelse får rätten – beakta – att brottet är av sådan art att särskilda skäl krävs för annan påföljd." Den tankegång som lagskrivaren velat ge uttryck för torde mera begripligt framgå om man använder uttryckssättet "Som skäl för fängelse får rätten – beakta – att annan påföljd kan förekomma endast om särskilda skäl föranleder det". Typfallet som ligger bakom skrivningsförsöket är rattfylleribrottet, som enligt fast praxis anses normalt skola leda till fängelse, men vid just "särskilda skäl" kan röna en lindrigare bedömning. Även om den senaste av de citerade formuleringarna är bäst ägnad att leda läsaren på rätt spår, är den något otillfredsställande i det att ordet "skäl" s. a. s. dyker upp i två skepnader. Det nu berörda sista ledet i paragrafen torde kunna utgå utan saklig förlust. Om genom en etablerad praxis har fastslagits att viss brottstyp normalt skall föranleda fängelse – när inte "särskilda skäl" talar för annat – behöver detta inte utsägas i lagtext.

I fråga om paragrafens utformning i övrigt torde ordet "gärningens" böra utbytas mot "brottslighetens" så att det redan av lagtexten framgår att bestämmelsen är tillämplig också vid flerbrottslighet. Lämpligen bör vidare jämte brottslighetens straffvärde nämnas brottslighetens *art* på samma sätt som skett i förslagets 30 kap. 10 § och 34 kap. 6 §.

Andra stycket av paragrafen kan i enlighet med det anförda ges följande lydelse:

”Som skäl för fängelse får rätten, utöver brottslighetens straffvärde och art, beakta att den tilltalade tidigare gjort sig skyldig till brott.”

31 kap. 1 §

I remissförslaget har, i enlighet med den genomgående grundsynen, uttrycken ”den dömdes tillrättaförande” och ”av hänsyn till allmän laglydnad” bytts ut mot hänvisningar till ”brottslighetens straffvärde” m. m. Se t. ex. 30 kap. 10 § och 34 kap. 6 §. Någon motsvarande ändring har i förslaget inte gjorts beträffande 31 kap. 1 § andra stycket. Även den bestämmelsen bör ändras och förslagsvis ges följande lydelse:

”Om brottslighetens straffvärde eller art eller den tilltalades tidigare brottslighet påkallar det, får jämte överlämnande till vård inom socialtjänsten dömas till dagsböter, högst ethundraåttio, vare sig böter har föreskrivits för brottet eller ej.”

38 kap. 2 a §

Enligt vad som uttalas i specialmotiveringen skall frågan om omprövning av påföljden tas upp av den rätt som först dömt i målet. Detta bör – jämför bestämmelsen i 38 kap. 2 § – framgå direkt av lagtexten. Lämpligen kan detta komma till stånd genom att lokutionen ”får rätten efter ansökan” byts till ”får den rätt som först dömt i målet efter ansökan”.

Övergångsbestämmelserna

Det remitterade lagförslaget upptar inte några övergångsbestämmelser. Detta innebär att beträffande brottslighet som förekommit under äldre lags tid de nya reglerna skall slå till när domstol dömer under ny lags tid, dock med det viktiga förbehållet att principen i 5 § brottsbalkens promulgationslag (BrP) äger generell genomslagskraft.

Det nu sagda ger anledning till ett par anmärkningar.

I den mån de nya reglerna om verkningar av återfall och om förverkande av villkorligt medgiven frihet ger strängare utslag än nuvarande ordning skall i kraft av 5 § BrP äldre ordning vara tillämplig.

Samma synsätt skall, såsom nämnts i remissprotokollet, vara gällande i fråga om straffskalorna i förslagets 26 kap. 2 §, såvitt dessa innefattar skärpning i förhållande till gällande rätt.

Den föreslagna lagens nya värdering att fängelse skall betraktas som svårare påföljd än villkorlig dom och skyddstillsyn får omedelbar verkan.

Särskilda synpunkter gör sig gällande beträffande de fall som åsyftas i remissförslagets 38 kap. 2 a §, dvs. fall då i rättegång under äldre lags tid blivit beaktat om den tilltalade till följd av brottet kunde komma att drabbas av avskedande från arbetsanställning eller ej, och det sedermera under ny lags tid visar sig att antagandet i berört avseende slagit fel. Situationen torde förtjäna en särskild övergångsbestämmelse till förhind-

rande av att den dömda lider men i sådant sammanhang. Med tanke härpå föreslås att till ikraftträdandebestämmelsen fogas följande:

”Den nya bestämmelsen i 38 kap. 2 a § äger tillämpning även på gärning som har begåtts före ikraftträdandet. Har påföljd ådömts dessförinnan får dock undanröjande endast ske i fall då antagande att den dömda till följd av brottet inte kommer att drabbas av avskedande eller uppsägning visat sig felaktigt.”

Prop. 1987/88:120
Bilaga 5

Övriga lagförslag

Förslagen lämnas utan erinran.

Proposition	1
Propositionens huvudsakliga innehåll	1
Propositionens lagtexter	3
Utdrag av protokoll vid regeringssammanträde den 10 mars 1988 ...	27
1 Inledning	27
2 Allmänna överväganden om påföljdssystemet	29
2.1 Bakgrund m. m.	29
2.2 Preventionsteorierna och deras tillämpning	32
2.3 Sammanfattning av mina förslag	38
3 Regler om påföljdsval och straffmätning	39
3.1 En ny reglering behövs	39
3.2 Utformningen i stort av regler för påföljdsbestämningen	42
3.3 Påföljders inbördes svårhet	44
3.4 Hänsyn till andra omständigheter än straffvärdet	47
3.5 Gärningsmannens tidigare brottslighet	49
3.6 Påföljdseftergift	59
3.7 Omprövning av ådömd påföljd i vissa fall	61
4 Vissa andra påföljdsfrågor	63
4.1 Överlämnande till särskild vård	63
4.2 Fängelse som gemensamt straff	65
4.3 Vissa frågor rörande övervakning vid skyddstillsyn och villkorlig frigivning	67
4.4 Beslut av högre rätt om utvisning	70
5 Upprättade lagförslag	71
6 Specialmotivering	71
6.1 Förslaget till lag om ändring i brottsbalken	71
6.2 Förslaget till lag om ändring i rättegångsbalken	113
6.3 Förslaget till lag om ändring i lagen (1951:649) om straff för vissa trafikbrott	114
6.4 Förslaget till lag om ändring i lagen (1963:197) om allmänt kriminalregister	114
6.5 Förslaget till lag om ändring i lagen (1965:94) om polisregister m. m.	114
6.6 Förslaget till lag om ändring i bötesverkställighetslagen (1979:189)	114
6.7 Förslaget till lag om ändring i utlänningslagen (1980:376)	114
7 Hemställan	115
8 Beslut	115
Bilagor:	
Bilaga 1: Delar av fängelsestraffkommitténs sammanfattning enligt betänkandet SOU 1986:13	116
Bilaga 2: Delar av fängelsestraffkommitténs förslag till lagtexter enligt betänkandet SOU 1986:13	121
Bilaga 3: Fängelsestraffkommitténs förslag till lagtexter enligt skrivelsen den 4 december 1986	128
Bilaga 4: De till lagrådet remitterade lagförslagen	130
Bilaga 5: Utdrag ur lagrådets protokoll 1988-02-29	154

